

Araba, Bizkai eta Gipuzkoako eta Nafarroako berezko baso-zuzenbidea

María Rosa Ayerbe Iribar

Aurkibidea

I. BASOAREN ARLOKO LEHEN XEDAPENAK. II. XVIII. MENDEKO BASO-LEGEDI BERRIA. III. LANDATZEEI BURUZKO GIPUZKOAKO 1738KO ERREGELAMENDUA. IV. 1738AN, ERRESUMAN BASO-ARLOAN ZEUDEN BI LEGEDIAK. V. ITSAS ARMADAREN MENDIEI BURUZKO 1748KO URTARRILAREN 31KO ERREGE ORDENANTZAREN SALBUESPENAK ARABA, BIZKAI ETA GIPUZKOAN ETA NAFARROAN. VI. ILUSTRAZIOAK BASO-ARLOAN IZANDAKO ERAGINA. EUSKALERRIAREN ADISKIDEEN ELKARTEA: NATURAREN DEFENTSA ETA ESPERIMENTAZIOA. VII. XIX. MENDEKO BASO-LEGEDI BERRIA ETA PARTIKULARISMO GIPUZKOARRA. VIII. DESAMORTIZAZIOA ETA BASO-ARLOAN ESPAINIAN ERAGIN ZITUEN ONDORIOAK. IX. 1863KO MENDIEN LEGEA ETA ESPAINIAKO BASOEN ADMINISTRAZIOAREN FINKAPENA. X. ARABA, BIZKAI ETA GIPUZKOAREN EGOERA BEREZIA. XI. NAFARROAREN KASUA: GOBERNUAK ETA NAFARROAK ADOSTUTAKO OINARRIAK, LEGE DESAMORTIZAZIAILEAK APLIKATZEKO (1899KO MAIATZAREN 30EKO ED). XII. BASO-ZERBITZUEN SORRERA ARABA, BIZKAI ETA GIPUZKOAKO ETA NAFARROAKO DIPUTAZIOETAN. XIII. ERREGE DEKRETUA, 1901EKO OTSAILAREN 1EKOA, ZEINAREN BIDEZ ERABILERA PUBLIKOKOTZAT KATALOGATUTAKO MENDIAK DESAMORTIZAZIOTIK SALBUETSI BAITZIREN. XIV. 1910EKO ABENDUAREN 27KO ERREGE DEKRETUA, ARABA, BIZKAI ETA GIPUZKOAKO DIPUTAZIOEN BASO-ARLOKO ESKUMENEI BURUZKOA. XV. ARABA, BIZKAI ETA GIPUZKOAKO DIPUTAZIOEN BASO-ARLOKO AUTONOMIAREN BERRESPENA (1918). XVI. 1924KO MARTXOAREN 8KO UDAL ESTATUTUA, ETA ESPAINIAKO BASO-ARLOAN IZAN ZUEN ERAGINA.

I. BASOAREN ARLOKO LEHEN XEDAPENAK

Araba, Bizkai eta Gipuzkoako eta Nafarroako lurraldeak bailaratan banatzen ziren, eta, bailara horietan, komunitate txiki edo elizateak zeuden, saka-

banaturik. Komunitate horiek interesen eta betebeharren eta ohitura juridikoen erkidegoak izaten ziren, jatorrian odolkidetasun- eta familia-loturen bidez elkartuak. Jarduera nagusia mendietan egiten zen abeltzaintza askea zen funtsean, eta, zenbaitetan, kolektiboak edo pertsonalak izan zitezkeen jabetza pribatuetan –saroiak, kortak– egiten zen artzaintza kontrolatua. Testuinguru horretan, Nafarroako edo Gaztelako erregeak, kasuan-kasuan, bere lurralde-jabariak edo *devisa* delakoak edukitzen zituen bailaretan, zeinak gozatu edo dohaintzan eman zitezkeen. Izan ere, dohaintza horien bidez nagusitu ziren eliza eta monasterio nafarrak Gipuzkoako lurretan.

XII. mendearen bukaeratik aurrera, aro berri bat hasi zen euskal mendien historian, Erdi Aroko hiribilduen sorrerarekin. 1180. urtean jada, Antso VI.a Nafarroakoak, *Jakitunak*, Donostiako hiribildu berriari «*totum saltum*» eman zion, hau da, Hondarribia eta Oriaren arteko baso, oihan edo baso-eremu guztia, bai eta emandako lurralde osoan erregearena zen guztia ere. Gauza bera gertatu zen Araban¹ eta Bizkaian² fundatutako hiribilduetan; horrela, foruak hedatzearekin (Jaka-Lizarrar-Donostia edo Logroño) eta Erdi Aroko hiribilduak sortzearekin batera, bailarak hausten joan ziren, eta haien mendiak (erregearenak zirenak) hiribildu berrien jurisdikziopean geratu ziren. Hiribildu horiek eremu horietan zuten erabilera- eta ustiapen-eskubidea eskusibotasunez baliatzen zuten, betiere haien biztanleei emandako ondasun komunal gisa ulerturik («*como un todo, común o comunamente*»). Elizateek edo unibertsitateek beren mendi tradizionalak administratzen eta gozatzen jarraitu zuten.

Beraz, larre-sariaren garrantzia funtsezkoa izan zen udalerrien ekonomiarako, bereziki barnealdekoentzat; izan ere, irekitzen ari ziren merkataritza-bideetatik urrunduta zeuden, bai eta kostatik ere. Horrenbestez, ulergarria da probintziako unibertsitate, elizate, herrixka edo bailara ugariak edukitzea larre-sari gehien, hango biztanleen edo egoileen erabilera komunerako zirenak. Eta XIV. mendearen amaieran, Gipuzkoan larre-sariak hiribilduei lotzeko prozesua hasteak ez zien eman haiei ondasun horiek erabili eta ustiatzeko ahalmena, ez eta gutxiagorik ere; aldeek izenpetutako auzotasun-kontratuek argiki adierazten dute bakoitzaren mendiak eskusibotasunez erabili eta ustiatzeko erreserba, eta mendi komunalak eta erregearen mendiak soilik erabiliko zituela komunitateak.

¹ Gasteizen kasuan (1181) honako hau esaten da: [6] *Eta nonbait etxeak egiteko egurra eta sutako egurra aurkituko bazenute, har ezazue inolako kontraesanik gabe, salbu eta gauza ezagun eta defendatuak, non ez baitago baimenduta haien erabilera.* [7] *Zuen idi, ardi eta abereak belarra aurkitzen duten edozein lekutan bazkatu daitezela, eta ez iezaiezue berriz belarra eman gau berean zuen mugapera itzultzen badira.*

² Eta Bilboko kasuan (1300): *Ollargango mendia ematen dut probestuak zain dezan, Bermeoko probestuak Galdizko mendia zaintzen duen eran.*

Testuinguru horretan, auzotasunak soilik justifikatu zuen hasiera batean mendia erabiltzeko eta ustiatzeko eskubidea, izan modu kolektiboan (hiribilduen kasuan) edo modu indibidualen, betiere forudunen ondasun pribatuak errespetatuz. Halaber, eskubide hori aldean arteko kontratu berezi baten bidez eskura zitekeen.

Nolanahi ere, mendiaren jabetzak eta hura erabili eta ustiatzeko eskubi-deak laster sorrarazi zituen gatazkak. Lehenik, hiribilduen artean, hiribilduen eta haren herrixken artean, eta kontzejuen eta partikularren artean, bereziki haien mugapeen zedarriztapenagatik eta erabilera komunagatik. Aurrerago, kontzejuen eta haien bizilagunen artean, jabetzen zedarriztapenagatik. Azkenik, hiribildu bereko bizilagunen artean, erabilera partikularragatik edo komunalak ixteagatik, edo baliabideen banaketa hobeagatik, bereziki burdingintzaren garapena zela eta, zeina beti erregeak sustatzen baitzuen. Halaber, gatazkak sortzen ziren presio demografikoko uneetan; izan ere, egoera horretan, baliabide gehiago behar ziren egurra kontsumitzeko jarduerari eusteko eta gero eta ugariago zen biztanleria mantentzeko. Hori dela eta, apurka-apurka, mendiak atzera egingo zuen, gune garaiagoetara eta hiriguneetatik urrunago zeuden lekuetara, luberritutako lur berriak nekazaritza-laboreetara bideratu ahal izateko. Are gehiago, presio demografikoak berak (eta ekonomikoki hobetzeko itxaropenak) euskal mendiak populatzea sustatu zuen, eta, bereziki, haietan zeuden saroiak.

Hiribilduak eratu ondoren, eta zuhaitz-masa mantendu, areagotu eta konserbatze aldera, euskal lurraldeak nolabaiteko basogintzako politika bat garatzen hasi ziren, denborak aurrera egin ahala areagotzen joan zena, bereziki baso-masa handieneko lurraldeetan. Hortaz, lehen aldi batean –XIII. mendearen hasierara arte–, mendi komunitarioa gailendu zen, non ohiturazko zuzenbidepean gobernatzen baitziren. Aldi horren ezaugarria izan zen legegilea ez zela mendien arloan jardun. Une hartan, mendian, erabilera eta ustiapen oro usadio eta ohiturren bidez arautzen zen, eta larre-sarien ugaritasuna bat zetorren biztanleen premia mugatuarekin, zeina, batez ere, abeltzaintzara eta sutako edo etxebizitzak eraikitzeko egurraren ustiapenera bideratuta baitzegoen, funtsean komunitarioa zen erregimen batean.

Bigarren aldia –ia bi mendekoa– XIII. mendean hasi zen, eta XIV. mendearen amaierara arte iraun zuen. Haren ezaugarria izan zen erabilerearen eta ustiapenaren partikularizazioa, bai eta hiribilduen fundazio-prozesuen bidezko mendien jabetzaren partikularizazioa ere. Hori dela eta, mendiaren eta hango zuhaitzien erabilera eta luperketa arautzeko lehen konpromisoak sortu ziren, eta, apurka, atzerriko legedia sartzen joan zen, batez ere Gaztelakoa, zeinak tokiko ohiturazko ordenamenduarekin batera bizi behar izan baitzuen. Izan ere, hiribildu bakoitzari foru jakin bat emateak berekin zekarren zenbait onura ekonomikoren emakida. Hain zuzen, emakida horietako batek garrantzi handia zuen, ale-

gia, baso-ustiapenei zegokienak. Haietan gailentzen zen mendien erregimenak bizilagunen zuzeneko interesa eta interes materiala ekarri zituen; izan ere, haiek izan ziren ustiapen horien onuradunak. Ustiapenak askotarikoak izan ziren, hala nola basobera, bazkalekuak, sutako egurra edo ehiza eta arrantza; eta horien artetik, basoberaren ustiapena izan zen garrantzitsuena, eta, hori dela eta, urriena. Bestalde, bazkalekuen ustiapena eta sutako egurra ustiatzea modu orokorrean edo zenbait baldintzarekin egin zen emakida izan zen. Nolanahi ere, euskal lurraldera iritsi ziren Jakako eta Logroñoako bi foruek mugarik gabe sutako egurra egiteko eta bazkalekuak ustiatzeko eskubidea aitortzen zuten.

Bizilagunek erabiltzen zuten eskubide *mugagabe* hori, bereziki izan zen garrantzitsua Gipuzkoan bazkalekuei dagokienez; izan ere, «*eguzkiz eguzki bazkatzeko askatasuna*» eta «*herri herri*» bazkatzen aritzeko askatasuna ahalbidetu zuen. Eta eskubide hori lehen testu juridikoetan jaso bazen ere, uste dugu Gipuzkoan indarrean egon zitekeela –usadioaren bidez emana– XIII. mendea baino lehen, zuzenbide zabalago baten barnean. Hain zuzen ere, zuzenbide horretan izan zuten jatorria Asturiasko eta Nafarroako elkarrekiko larreek (*facerías*), Aragoiko *alerek* eta Pirinioez honaindiko abere-zuzenbideak. Zuzenbide horrek «*bizimodu jakin bati*» erantzuten dio, hots, abeltzaintzari; hain zuzen, bizimodu hori, herri horiek berezkoa zutena eta usadioaren bidez araututa zegoena –inguruko lurraldeetan ere garatu zen– eta Pirinioetako zuzenbide deiturikoaren barnean garatu zena –lehen euskal zuzenbidearen ezaugarri–, Gasteizko Foruan³ jada jaso zen, eta, Gipuzkoan, lehen aldiz, idatziz, 1457an.

Edonola ere, hiribilduak fundatzen hasi zirenetik, errege-zuzenbidearen hedatze-prozesu argi bat abiatu zen. Egia da lurlean erabiltzen zen zuzenbidea, gizakiaren eta haren ingurunearen arteko harremanak arautzen zituen zuzenbidea, ohiturazko zuzenbidea zela, eta hala izaten jarraitu zuen, hainbat mendez, zuzenbidearen alderdi askotan. Hiribilduen fundazioarekin eta ondoren egin ziren hobarien eta pribilegioen emakidarekin, ordea, erresumako zuzenbide orokorra sartzen joan zen, baina berezko zuzenbide horrekin batera funtzionatzen jarraitu zuen. 1348. urtean, berriz, aplikatu beharreko iturrien lehentasun-ordena ezarri zen: lehentasuna eman zitzaien errege-izaerako xedapen orokorreari –egiazki, polizia-lana egiten zuten gehienbat, eta ez hainbeste sustapen-lana–, bai eta *Partiden* zuzenbideari ere.

XIV. mendearen amaieratik 1876ra arte (foruen galera), mendien arloan hirugarren aldi luze eta garrantzitsu bat garatu zen. Aldi horren funtsezko ezaugarria da berezko araudia sortu zela, ohiturazko zuzenbidearekin eta erregulazio

³ [7] *Zuen idi, ardi eta abereak belarra aurkitzen duten edozein lekutan bazkatu daitezela, eta ez iezaiezue berriz belarra eman gau berean zuen mugapera itzultzen badira.*

gaztelarrarekin batera funtzionatu zuena. Hori, ez bairik gabe, euskal lurraldeen heldutasun politikoaren eta lurraldeetan gobernu-batzarrak eratzearen –bertako kide guztien interesak defendatzen zituzten– ondorioz gertatu zen. Hori dela eta, lurralde horietan ohiturazko zuzenbide indartsu bat zegoenez (eta egoten jarraitu zuenez), lurralde bakoitzeko Batzar Nagusiek beren araudi propioa egiten jardun zuten (*ordenantzen* eta *dekretuen* bidez), eta, ondoren, erregearen berrespena eskatzen zuten. Modu horretan soilik, *berretsitako ordenantza* gisa, gailendu ahal izan zitzaizkion berezko araudi horiek erresumako araudi orokorrari, bat etorritik Zuzenbide Erkideak –Europa osoan eragin handia zuena– defendatzen zuenarekin⁴.

Beraz, berezko zuzenbideak edo foru-zuzenbide berretsiak lehentasuna izan zuen Araba, Bizkai eta Gipuzkoan eta Nafarroan (bai eta gainerako foru-lurraldeetan ere), eta modu subsidiarioan soilik aplikatu zen lurralde horietan erresumako zuzenbide orokorra. Eta, era berean, udal-zuzenbideak edo tokikoak –erregeak berretsitako udal ordenantzen bidezkoak– lehentasuna zuen lurralde bakoitzeko foru-zuzenbidearen eta zuzenbide orokorraren aldean, betiere ez bazien kalterik egiten hirugarrenei, eta batzuek zein besteei usadioa errespetatzen bazuten. Hortaz, mendien gaia arautu zuten eta idatzita dauden lehen foru-xedapenak koaderno penaletan jaso ziren (Bizkaian, Juan Nuñez de Lararen koaderno penala [1342]; Ermandadearen Koadernoak Araban [1417] eta Gipuzkoan [1397]). Xedapen horiek zuhaitzak –batez ere fruta-arbolak eta mahatsondoak– moztea eta erretzea zigortzen zuten, kasu batzuetan, heriotza-zigorrekin.

Gipuzkoaren kasuan, 1457ko Ermandadearen Koadernoak bereziki eragin zuen mendien araudian, honako hauek arautuz: zuhaitz-mozketa (delitu horietan alkate arruntei aitortzen zitzaien jurisdikzioa), zuhaitzak etxaldeetatik eta labore-lurretatik gutxienez 3 besaldiko distantziara landatu beharra, eta, bereziki, abereen bazka askea («*eguzkiz eguzki*»), haren bahiarena, eta pertsonen eta kontzejuei xedapen horiek betearazteko Batzarraren eskumena. Bazkatze-ko askatasun horren ondorioz, Gipuzkoan (lurralde mugakideekin adostasunak ezartzeaz gain, bereziki Araba eta Nafarroarekin) lurralde-eremu handiak eratu ziren ustiatzeko, bereziki abeltzaintzarako –herri jakin batzuetan eta haientzat eskusibotasunez–, eta eremu horiek guztiak XV. mendearen amaieran sortu ziren eta mendez mende iraun zuten. Hauek nabarmendu ziren: Enirio-Aralarko Mankomunitatea, Arabaren eta Gipuzkoaren Partzuego Orokorra (eta bere aldeak), eta, neurri txikiagoan, Elduain-Berastegiko mendien Mankomunitatea, Oiartzun-Errenteriako larre-komunitatea, eta Urumeako Zilegimendiak.

⁴ *Ubi cesat statutum habet locum ius civile*

Baina XVI. mendetik aurrera, aurreko ordenantzak aplikatzean izandako esperientziak mendi-arloko araudia taxutu zuen, eta, hori dela eta, Batzar Nagusiek ordenantza berriak egin zituzten, zeinak jada eta funtsean lurraldeko zuhaitziak sustatzera bideratuta baitzeuden. Hori dela eta, izandako deforestazioari buruzko kontzientzia hartu zuten lurraldeek, ezbairik gabe. Prozesu hori, XV. mendearen amaieratik zetorren; izan ere, etengabe moztu ziren zuhaitzak, eta haien egurra itsasontziak eraikitzeke eta burdinoletarako ikatza egiteke erabili zen. Gaztelako errege-erreginak saiatu ziren zuhaitz-mozketa haiek arautzen eta kontrolatzen, batez ere 1518ko pragmatikarekin.

1547an, Karlos I.a erregeak berak onetsi zuen Gorteetan Bizkairako eta Gipuzkoarako xedapen berezi bat; xedapen horren helburua lurralde horietako mendiak basoberritzea zen, eta agintzen zuen mozten zen zuhaitz bakoitzeko bi landatu behar zirela, eta, halaber, korrejidorearen eskumenak basoko arlora hedatzen zituen [nolanahi ere, korrejidoreak eskumen hori partekatu egin zuen, Bizkaian, 1570etik 1773ra, eta Gipuzkoan, XVII. mendean, errege-fabriken superintendenteak izan zuenarekin («*Superintendentea, errege-fabrikena eta albo altuko itsasontzien kopadurarena, mendien eta landatze-sailen bisita eta areagotze eta kontserbazioarena*»). Superintendente horri *Mendietako Epaille* ere esaten zitzaion].

Basoak sustatzeko testuinguru horretan ulertzen da Gipuzkoak egindako ordenantza (Karlos I.ak eta bere ama Joana andreak 1548an berretsia), zeinaren bidez urtero 500 haritz- edo gaztainondo-oin landatu behar baitziren kontzejuen mugapeetan –urte bakoitzean, landatzeko aukera zegoen lekuetan, kostua kontzejuek bere gain hartzen zuelarik («*do huviere dispusición de plantar en cada un año, a costa de sus concejos*»)—, herri-lurrak abereen bazkaleku gisa utzirik. Kontzejuek urtero jakinarazi behar zieten Batzarrei ordenantza hori betetzen zela. Xedapen hori betetzeko zailtasunaren eta errege-fabriketan pikak eta lantzak egiteko egurra eskuragarri izateko beharraren ondorioz, 1570eko uztailaren 14ko Errege Aginduaren bidez, behar bezala betetzen zela zaintzeko agindu zen. Eta herriek ez bazuten horretarako mendi propiorik, korrejidoreari ahalmena eman zitzaion landaketak herri-lurretan egitea baimentzeko, betiere mintegiak sortu behar ziren mugape horiek itxi egin behar zirelarik. Eta, halaber, testuinguru horretan ulertzen da 1552ko maiatzaren 10ean Elgoibar-ko Batzar Nagusiak onetsitako ordenantza. Ordenantza horretan, agintzen zen txaradi-mendietan ikatza lortzeko kontzejuek eta partikularrek egiten zituzten mozketetan, 40 besoa behin errotik gidatutako haritz bat eta tantaitarako enborra utzi behar zela «*hari adarrak lepatuz, eta punta eta kimua utziz, itzalik egin gabe haz dadin*», etxeak eta itsasontziak eraikitzeke balioko zuena. Abenduaren 20ko erregearen berrespenak distantzia 60 besora handitu zuen, Probin-
tziaren eskariz.

Xedapen horiek guztiak (azken bi horiek salbu) lehenik 1583ko Gipuzkoako Bilduman jaso ziren, eta, behin betiko, 1696koan. 1583ko Bildumari, halaber, beste bi ordenantza gehitu zitzaizkion: lehenengoa ereindako sailen eta zuhaitzien artean izan beharreko distantzia 3 besaldikoa izan behar zuela zehazten zuen arauari egindako adierazpen gisa sortu zen; eta bestearen bidez, berriz, 4 urtera mugatu zen moztu berri ziren txaradiak bazkaleku gisa erabiltzeko epea, eta, hortaz, are gehiago mugatu zen 1457an onetsi zen eguzkiz eguzki askatasunez bazkatzeko eskubidea. Bestalde, 1696ko *Nueva Recopilación* bilduman, aurreko legedia ez ezik, Karlos II.a erregeak berretsitako XVII. mende amaierako xedapen berriak ere jaso ziren. Xedapen horien helburua zen deforestazioaren arazo larria, ahal zen neurrian, eragozte eta haren aurka egitea. Deforestazioa, hein batean, XVI. mende erdialdean gertatu zen; izan ere, areagotu egin zen itsasontzien fabrikazioa erregearen ontziola ugarietan, plaza militarretarako artilleria-piezen fabrikazioa eta erregearen burdinolen jarduna, «*zeinen uzta lur honek ematen duen fruitu baliotsuena baita, eta hura egin ahal izateko ikatza egiteko sutako egurraren kantitate zenbatezinak behar baitira*», eta, halaber, baso-lur-sailetan saratzeak egin ziren, ereintza-eremu berriak sortzeko.

Saratze edo luberritzeen bidez, kontzejuen mendiak erabilera pribaturako prestatzen ziren, eta ereintza-lur edo «*landa zabal*» bilakatzen ziren, eta horren trukean, eta kontzejuak haien gainean zuen jabaria aitortze aldera, erabiltzaileak kanon bat edo *terrazgo* izeneko zerga ordaindu behar zuen. XVI. mendearan, Frantziarekin eta Ingalaterrarekin zeuden harreman komertzialak eten, eta horren ondorioz sortutako krisialdi ekonomikoa dela eta, kontzeju askok beren mugape komunak edo kontzeju-mugapeak saratu zituzten, garia ereiteko. Hala, 1630ean, Azkoitiko Batzar Nagusiak agindu zuen herrietan egin zitezela «*garia eta artoa eta gainerako haziak ereiteko ahalik ereintza-lur gehien, horretarako lurrak saratuz eta irekiz*». Saratzeen areagotze nabarmenak deforestazioa larriagotu zuen. Hori dela eta, Gipuzkoa bere kabuz hasi zen arautzen basoen sustapena eta zaintza 1657an; horretarako, plantazioak sustatzeko eta kontserbatzeko dekretu garrantzitsu bat adostu zen Azkoitiko Batzar Nagusian, zeinaren bidez, handik aurrera, saratzea debekatzen baitzen «*zuhaitzak dauden lekuan eta edozein generotako zuhaitzak haz daitezkeelako seinale edo zantzurik dagoen lekuan*» edo «*abereen bazkalekuak honda daitezken lekuetan*»). Dekretu hartan plantazio horiek erregulatzeaz gain, honako hauek debekatzen ziren: elorri-triskak eta oteak erretzea (ohikoa mendiak garbitzeko, baina arriskutsua zuhaitzientzat), abereentzat adarrak moztea eta kontzeju-lurretan zuhaitz-lan-dareak erauztea (hori zaintzeko, mendizain bat izendatzeko eskatu zen), haritz-enborrak ikatza egiteko oinetik moztea; eta, halaber, honako hauek eskatzen ziren: kontzeju-mintegiak sortzea, lugorriak populatzeko, eta kontzejuek beren propioen hamarrena erabiltzea beren zuhaitziak sustatu eta gidatzeko.

Modu horretan, XVII. mendearen amaieran, basoari buruzko Gipuzkoako foru-araudia jada itxita zegoen kasik. 1758ko foru-gehigarriak aurretiko araudia berretsi baino ez zuen egin, eta *Mendiak eta zuhaitzak landatzea eta moztea eta saratzea* jorratzen zuen XXXVIII. tituluan dago jasota (*Del plantar y cortar árboles y montes y de rozaduras*), eta, han, berariaz aipatzen dira 1738ko Erregelamendua eta 1749ko Ordenantza Partikularra; bi arau horiek «*hein handi batean, mendietan landatzeak eta gidatzeak mekanikoki gobernatzeko balio dute, eta, horretarako, Probintziak bere herrietan zuri dauden liburuak banatu ditu, dokumentu horiek txertatuta*»).

Mendien arloan, beste araudi berezi bat soilik eman zen Gipuzkoan, baina ez zenez foru-jatorrikoa, ez zen gehigarrian jaso. Hori On Pedro Cano Mucientes korrejidorearen «*gobernu onari buruz*» autoa izan zen. Korrejidoreak, 1756ko uztailaren 23an, mendien ustiapena eta basoberritzea zehaztasun eta zuzentasun handiagoz arautzeari ekin zion, Probintziako herrientzat baso-arloan emandako 41 probidentzia orokorren bidez, hala nola: zuhaitzak botatzea edo moztea ez baimentzea, «*ez bada hori egiteko une egokia, zuzenbidez aurreikusitako solemnitaterekin*»; mintegiak eta landaketak partikularrei enkargatzea; mendien ikuskatzaileak izendatzea kontserbaziorako, eta haien kopurua handitzea; sutako egurra aztertu eta banatzea; sutako egurra enkante publikoan saltzea; edota errematatzaileek erremateen gastua ordaintzea.

Bizkaian, berriz, foru-araudi idatzia 1342ko *Juan Núñez de Lararen Koadernoko* 4. tituluarekin hasi zen. Han, «*Mendien eta saroiaren jabetzari buruz, eta jaunaren eta herrien jabetza partikularrari buruz*» hitz egiten da. Horren ondotik, 1452ko *Foru Zaharreko* 44. kapitulua (suteei buruzkoa), 45. kapitulua (zuhaitzen erauzketari eta mozketari buruzkoa) eta 147. kapitulutik 152. kapitulura artekoak (plantazioei buruzkoak) etorri ziren. Eta 1526ko *Foru Berriko* hauek izan ziren azkenak: batetik, 25. titulua (*Zuhaitzen eta beste fruitu batzuen landatzeaz*), non lursail komunetan landatutako zuhaitzak mantentzea defendatzen zen, bai eta sagarrondoak ustiatzea eta lursail propioetan eta besteenetan beste zuhaitz batzuk landatzea ere (zuhurtziazko distantzia utziz labore-lurretatik); eta, bestetik, *Zigor eta Kalteei* eskainitako 34. tituluko –non erbestea eta heriotza-zigorra ezartzea aurreikusten zen, kasuaren arabera– XV.-XVI. legeak (besteren zuhaitz eta mahatsondoak botatzeari buruzkoak) eta XI. legea («*zuhaitzak eta plantazioak hurbil dituzten goialdeko herri-lur eta mendietan*» gertatzen diren suteei buruzkoa).

Arabak 1332. urtean jada adierazi zuen bere mendiak mantentzeko interesa, eta *Arriagako Kontratuan* edo *Paktuan* –Alfontso XI.ak izenpetu zuen– berarentzat erreserbatu zuen, eta erregeak hala eman zuen (horrela, Arabako foru-zuzenbidearen oinarri bilakatuz), entrega egin baino lehen zeukan mendien eta bazkaleku publikoen gaineko jabaria eta jabetza, bere buruaren jabe

izanik (12. eskakizuna), eta han burdinolak eraikitzeke debekua «*mendiak ez daitezzen eremu bihurtu, ez eta suntsitu ere*» (14. eskakizuna). Nolanahi ere, XVIII. mendeko legediak zehaztasun handiagoz erregulatu zuen Arabako mendia, garrantzi bereziko zenbait dekreturen bidez, zeinak 1822ko Foru-bilduman jasota baitaude.

Lurraldeen ordenamendu orokor horrekin batera, ordea, XIV. mendetik aurrera lurralde bakoitzean ordenamendu mugatuago bat garatu zen, tokikoa, udal-izaera zuena. Araudi hori beren zuzenbide propioa idatziz jaso nahi zuten herriek sustatu zuten. Horretarako, herri horiek beren ohitura zaharrak idatzi edo xedapen berriak sortzen zituzten, eta egiazko eta, zenbait kasutan, konplexuak ziren araugintzako koadernoak osatu ziren, *Udal Ordenantzak* deituak. Haietako asko errege-erreginek berretsi zituzten. Haietan, arau orokorrarekin erabat bat etorri, tokiko antolakuntza politikoa eta judiziala (alkate arruntarentzat erreserbatzen zen gai guztien gaineko jurisdikzioa) edota hirigintzako alderdiak (hornidura, osasungarritasuna eta abar) erregulatzen zituen araudiarekin batera, landa-ekonomia ere erregulatu zen –zenbait kasutan beste batzuetan baino modu sakonagoan–.

Hala, koaderno horietan ia beti agertzen dira jasota honako alderdi hauek: kanpoko pertsonak edo abereak besteren baratze edo etxaldea errespetatzea; bazkatzeke askatasuna harizti eta gaztainadietan, «*haietan ez balego fruiturik, Probinziako ordenantzarekin bat etorri, eguzki eguzki, eta gaez han lorik egin gabe*»; saratzeak; bazkalekuak errespetatzea eta sutako egurren mozketa eta ikatza; larre-sariak bizilagunek eta egoileek soilik erabiltzea; eta herri-lurrak errespetatzea; landatzeko distantzia eta kontzeju-mendietako partikularren plantazioak erregulatzea; suteen aurkako borroka; egurraren mozketa eta salmenta kontrolatzea; zaindarien ekintzak erregulatzea; eta askotariko beste gai batzuk. Udal-ordenantzek, mendiei dagokienez, bultzada handia izan zuten 1518ko maiatzaren 21ean Zaragozan emandako Errege Pragmatikari esker. Lege horren bidez, Karlos I.ak eta haren ama Joana andreak Erresumako justizia guztiei agintzen zieten, deforestazioa eragozteke eta mendiak hobeki kontserbatzeke, «*beharrezkoak diren ordenantzak egin daitezela*». Horren ondorioz, hainbat herri beren barne-araudia eguneratu zuten.

II. XVIII. MENDEKO BASO-LEGEDI BERRIA

Koroak itsas armada propioa nahi zuen, itsasoa menderatu, eta itsasoz harindiko interesak defendatzeko, eta nahi hori gero eta sendoagoa egin zen XVI. mendean zehar, Ingalaterraren itsas indarra hazten zihoan neurrian; izan ere, ingelesek merkataritza-bideak eta itsasoko hegemonia lehiatu zizkieten, batez ere kortsarioei esker. Itsasoa *menderatzeko* ahalegin horretan, euskal marine-

lek, eta, oro har, penintsulako iparraldekoek, funtsezko rola jokatu zuten, bai eta itsasontziak egiten zituzten merkatari-fabrikatzaileek ere. Izan ere, merkatarari-fabrikatzaileek etengabe jarri zituzten gizonak eta itsasontziak erregearen zerbitzura, eta, hori dela eta, beren gain hartu behar izan zituzten hainbat giza galera eta galera material.

Horrenbestez, 1564an, itsasontziak egin ahal izateko, Filipe II.ak haritzak landatzeko eta mendiak kontserbatu eta areagotzeko agindu zuenean, ulergarria da Gipuzkoak hori bete ez zedin eskatzea. Hori eskatzeko, Gipuzkoak alegatu zuen landatzeko zituen mugape urriak txaradi-mendiak zirela (horien bidez elikatzen ziren burdinolak); izan ere, hiribilduek urtean 500 haritz landatu zitza-tela agintzen zuen probintziako ordenantza betetzen zuten, eta «*ezin da hartu Gipuzkoak mendiak eta plantazioak areagotu eta kontserbatzeko hartua duena baino beste agindu handiago bat*». Beraz, lurralde horretan itsasontzi berriak ez fabrikatzeko arrazoia ez zen zuhaitz gutxi egotea, baizik eta bertako biztanleek pizgarri komertzialik ez izatea.

1714an, Filipe V.ak tronua hartu eta gutxira, Itsas Armadako eta Indietako Idazkaritza Nagusia sortu zen (XVIII. mendean zehar, zenbaitetan, Merkataritza eta Gerrako Idazkaritzekin batuta egon zen), eta, hori dela eta, Erregearen Itsas Armada nabarmentzen hasi zen («*eraginkorra eta Europako beste potentzia batzuek zutenaren mailakoa*»), eta horrek sakonki eragin zuen gerora egingo zen baso-legedian. Ordutik aurrera, eta José Patiñoren ekimenez –Itsas Armadako intendente nagusia (1717-1726) eta Itsas Armadako eta Indietako idazkaria (1726-1736)–, Erregearen Itsas Armada modernizatzeari eta berritzeari ekin zitzaion, bai ikuspuntu *materialetik* bai *giza ikuspegitik*; Itsas Armadako funtzionarioek lehen bisitak egin zituzten mendietara, eta baso-aberastasunari buruzko planoak egin ziren (berariaz aipatzen ziren jabetza partikular, kontzeju, bazkaleku eta errege-barrutien arteko aldeak), mendien zedarriztapen geografikoa egin zen (zutik zeuden zuhaitzen latitudea, kokapena eta zenbaketa adieraziz) eta mendietan zeuden espezieak zehaztu ziren plano korografikotan jasotako inbentario-zerrenden bidez.

Itsas gerrako industria Ferrol, Cádiz eta Cartagenako ontzioletan kontzentratu zen, eta, hori dela eta, iparraldeko antzinako ontziola asko desagertu ziren. Baina haietan garatutako jarduerak Itsas Armadaren eskura jarri zituen, XVIII. mendearen erdialdean, 49 itsasontziko flota bat eta beste hainbat itsasontzi, eta hori dela eta, Ensenadako markesak beste proiektio bat egin ahal izan zuen flota handitzeko: guztira, 60 linea-ontzi eta 65 fragata, bai eta hainbat itsasontzi txikiago ere. Horren ondorioz, Espainia berreskuratzen joan zen iraganean itsas potentzia gisa izandako prestigioa, eta hori areagotu egin zen Karlos III.arekin (Itsas Armada eta Indietako gaiak bereizi ziren) eta haren ministroekin, bereziki Arriagarekin (1700-1776), zeinak «*mota guztietako itsasontziak bota baitzituen*

uretara», eta Floridablancarekin (1728-1808), zeinak itsasontzien eraikuntza perfektionatu eta areagotu zuen; horietako ontzi batzuk, egurra garraiatzeko zailtasunak ikusirik, agian Pasaiaiko portuan eraiki ziren.

Hala ere, XVIII. mendean ontzigintza-industriari eman zitzaion lehentasuna mendearekin batera amaitu zen, ia mendi guztiak soildu ostean. XIX. mendean hasierako etengabeko gerrek, arazo politikoek, baliabideen eskasiak eta «*herrialdean bizitza propiorik eta errotzerik*» apenas izateak modu patetikoan desagerrarazi zituzten XVIII. mendean hainbesteko ahaleginarekin sortutako Gerrako Itsas Armada eta itsas indarra. Borboitarren monarkiak ontzigintza-industria sustatzeko izan zuen interes bizi horrek ezinbestean areagotu zuen mendien deforestazioa (bereziki, penintsulako kostaldean, 1716tik aurrera) eta, halaber, isla izan zuen XVIII. mendeko legedian, non Espainiako zuhaiztiak sustatzeko ordenantzarik garrantzitsuenetako bat sortu baitzen.

III. LANDATZEEI BURUZKO GIPUZKOAKO 1738KO ERREGELAMENDUA

XVII. mende osoan, Gipuzkoako udalerrriak puntu-puntuan joan ziren jakinarazten Batzar Nagusiei ordenantza bidez ezarria zuten landaketak egiteko betebeharra betetzen zutela. Halaber, 1670ean, berretsitako ordenantza bidez, debekatu egin zen zuhaitz erabilgarriak *oinetik* moztea, eta behartu egin ziren kontzejuak beren ondasunen eta errenten hamarren bat mintegiak sortzeko eta landaketak sustatzeko erabiltzera. Neurri horiek ez zuten askorako balio izan. Ontzigintza-industria bultzatzea erabaki eta gutxira, José Patiñoren aginduz baso-masa handiak moztu ziren 1716., 1717. eta 1718. urteetan, itsasontziak eraikitzeko, Errege Ogasunaren kontura, Pasaiaiko ontziolan.

Hori dela eta, 1717ko Ordiziako Batzar Nagusiak Probintziako herri bazuetak mendiak zer egoeratan zeuden ikertzeko agindu zuen. Ikerketa egin ondoren, hauxe ondorioztatu zen: «*hain gai garrantzitsuak eskatzen duen baino axolagabekeria handiagoz jokatu da haien errepubliketan*». 1723an, berriz ere jorratu zen gaia Zestoako Batzar berrian, eta Gipuzkoako mendiak sustatzeko eta kontserbatzeko xedapen berriak idazteko premia proposatu zen. Herri bakoitzak «*zuhurki pentsatuta, landatzeko eta onura ateratzeko*» nahi zituen lugorri-zati edo -zatiak erreserba zitzakeen, eta gainerakoak bizilagunen eta egoileen artean banatu, «*haien zeregina delarik lugorri horietan ahalik kontu handienarekin landatzea, zaintzea eta onura ateratzea*», beraienak balira bezala, eta, horrela, «*mugape guztiak askotariko zuhaizti-motaz beteta geratzeko eta burdinoletarako ikatza eta ontzioletarako materiala ugaria izateko*». Neurri horrek, zeina kontrolatu egin behar baitzen, onura handia ekarri zien herriei: erabilera bat eman zieten beste modu batez beti lugorri izango ziren lurrei. Horrek, gaine-

ra, mendi komunalen gehiegizko ustiapena eragotzi zuen. Azken finean, *ondazilegia* orokortzea proposatu zen.

Baina basoen sustapen- eta zaintza-ildo horretan bertan, ahuntz-aziendak ugaritzea biziki salatu zen; izan ere, «*hain dira kaltegarriak, ezen ez bada auzi hori konpontzen, oso zaila izango baita bai mendiak, bai plantazioak, bai itsasontziak eskuratzea*»; halaber, mendi-zaindariak izendatzeko eskatu zen, «*zaintza egin dezaten eta edonork haietan egin ditzakeen kalteei buruz jakinaraz dezaten*». Hori dela eta, 1727an, Probintziako ordenantza berri batek ahuntzak sarraskitzeko baimena eman zuen, haiek beren jabeen lursailetatik kanpo bazeuden.

Nolanahi ere, 1736ko Hernaniko Batzar Nagusiak prestatu zion behin betiko bidea Landatzeei buruzko Erregelamenduari. Erregelamendu hori egitea 1738ko maiatzaren 6an erabaki zen Debako Batzarrean, non horretarako mandatu eman baitzieten Joseph Manuel Jauregiondori eta Diego Atotxari. Mandatari horiek, Probintziako aurrekariak, errege-aginduak eta txostenak aztertu ostean, kontuan izanik «*Berorren Maiestatearen zerbitzurako eta berorren eta berorren herrien erabilerarako zein garrantzitsua den jurisdikziopeko mendiak ondo landatuak egotea*», eta kontuan izanik zein zaila zen herriek baso-sustapenean, Foruak behartuta, inbertitu behar zuten errenten % 10 zehaztea, etorkizunean garrantzi nabarmena izango zuen 28 xedapeneko erregelamendu bat aurkeztu zuten 1738ko irailaren 27an. Haren bidez: 1.) Gipuzkoan benetako baso-politika baten oinarriak ezarri ziren; 2.) zuhaitz-espezie jakin batzuk landatzearen alde egin zen; eta 3.) teknikoki erregulatu ziren landatzeak.

Erregelamendu hori –Errenteriako 1739ko maiatzaren 2ko Batzar Nagusian onetsi zen– Probintziako herri guztietara bidali zen zirkular batean. Erregelamenduan adostu zen, halaber, erreal erdiren isuna jartzea gutzizko kopurutik landatu ez zen zuhaitz bakoitzeko (10 landatu behar ziren su bakoitzeko), eta Aldundiak berrikus zitzala herriek urtero eman behar zituzten landatzeei buruzko testigantzak. Probintziak behin eta berriro eskatu zion berrespena On Felipe Urioste almirante jeneral infanteari, eta nahiz eta Donostiako Itsas Armadako komisarioak gomendioa egin, ez zuen eskuratu. Hala ere, Probintzian aplikatu eta emaitza onak eskuratu ziren, eta, hori dela eta, Itsas Armadaren mendiei buruzko 1748ko urtarrilaren 31ko Errege Ordenantza betetzeaz salbuetsita geratu zen Probintzia, eta 1749ko Ordenantza Partikularra eskuratu ahal izan zuen, non erregelamendu horri «*Ordenantza eta lege iraunkorraren*» indarra eman zitzaion.

IV. 1738AN, ERRESUMAN BASO-ARLOAN ZEUDEN BI LEGEDIAK

Hurrengo urteetan, eta 1748ra arte, ez zen berritasunik izan. Kasu honetan, legediko aldaketak monarkak egin zituen. Erregearen ministro Zenón

de Somodevilla y Bengoecheak –Ensenadako markesa– (1702-1781) bultzatako testuinguru erreformistan sortu zen ekimena. Ensenadako markesak, zeina 1743ko apiriletik Ogasuneko, Gerrako, Itsas Armadako eta Indietako idazkaritzen arduraduna baitzen, Erregearen Itsas Armadaren indarra sendotzeko eta errege-ontziolen egur-hornidura bermatzeko, *Itsas Armadaren Mendiei buruzko Errege Ordenantza* deiturikoa prestatu zuen –Frantzian inspiratua zela uste da–, eta erregeak 1748ko urtarrilaren 31n berretsi zuen.

Haren bidez, Ensenadak ontzigintzarako onargarriak ziren mendien kontrola eta ustiapena antolatu zuen Itsas Armadatik, eta, horrela, benetako *enkomienda* bat sortu zuen, zeinaren bidez Koroaren lurraldeetako asko jurisdikzio arruntetik bereizi zituen, kontzeju, bizilagun eta partikularrei euren mendeetako eskubideen jabetza kendu zien, eta egurraren merkataritza monopolizatu edo distorsionatu zuen merkataritza-entresa publiko bat sortu zuen. Kapitulu-bilduma baino lehenagoko zioen azalpen laburrak beste berritasun bat ekarri zuen: klausula indargabetzaile bat («*ez aplikatzea ahalbidetu dezaketen pribilegio, eskubide eta ohituren kalterik gabe*»); eta, lehen kapituluan, jurisdikzio berezi bat ezartzen zuen, Cádizko, Ferrolgo eta Cartagenako Departamentuetako Itsas Armadako intendenteei enkargatua. Modu horretan, XVII. mende guztian korrejidoerek, Gipuzkoan eta Bizkaian, mendien arloan egikaritu zuten jurisdikzio berezia amaitu zen.

Ordutik aurrera, intendentek Itsas Armadako ministroei –Erresumako portu nagusietan zeuden– beren jurisdikziopeko mendiak aitortzeko eta haietara bisita egiteko agintzen zieten, mendien eta haien egoeraren zerrenda indibiduala egiteko. Zerrenda horretan, partikularren mendiak, mendi komunak eta mendi propioak bereizten ziren, errege-barrutiak eta bazkalekuak, latitudea eta kokapena, bai eta zuhaitzen kopurua eta klasea ere, haien adina adierazita «*berriak, hazitakoak eta zaharrak zirelako oharraz*» (II. kapitulua). Bisitatzaileek lugorrien berri eman behar zuten, bai eta itsasotik zuten distantziaren eta basoberritzeko zituzten aukeren berri ere (III. kap.), mugak ezarririk eta noren jabetzakoak ziren argi ez zegoen mendiak ere neurturik; eta justiziei bizilagunen zerrenda zehatzak eskatzen zizkieten, bakoitzak 3 zuhaitz landatzeko zuen betebeharra bete zezan –«*zuhaitz horiek bisitatzaileak adierazitako generokoak izan behar dute eta, gainerakoak, bakoitzak nahi dituen generokoak*»–; horretatik salbuetsita geratzen ziren alargun pobreak eta ezinduak (V. eta VI. kapituluak).

Bestalde, 1748ko Ordenantzen kapitulu-bilduman antolakuntzari buruzko eta izaera teknikoko xedapen ugari jaso ziren, basoberritzea sustatzeko, bereziki hariztiena. Horrela: mintegiak sortzea eta zuhaitz-landareen tantaiak sustatu zituzten, gero birlandatzeko; inausketa erregulatu zuten –ilbeheran, azarotik otsailera– «*adar sendoenen pika edo, sardea, gida eta kimuak moztu*

gabe utzi»), eta, halaber, zuhaitzen oin-mozketa eta kontzejuen mendietako, mendi komunaletako eta errege-mendietako sutako egurren ustiapena erregulatu zuten; ezcurraren eta hostoaren kontsumo askea ezarri zuten –ohituran oinarritua– (XXVI. kapituluak), bai eta itsasontziak (XXVII.-XXIX. kapituluak) eta eraikinak (XXX.-XXXIII. kapituluak) eraikitzeko mendi publiko eta pribatuetako egurraren salmentaren kontrola ere, eta debekatu egin zen egur hori atzerrira esportatzea (XLIX.-L. kapituluak); bi urtean behin Itsas Armadako ministroek edo bisitatzailleek mendietara egin beharreko bisitak zehatz-mehatz arautu ziren (XXXV.-XLVI. kapituluak); Itsas Armadako ministroak izendatutako mendietako zaindari edo zeladoreen izendapena aurreikusi zuten (XLVIII. kapituluak); intendente bakoitzaren jurisdikziopeko lurralde gisa aitortu ziren, eskumen posibleak saihestuz, kostaldetik edo nabiga zitezkeen ibaietatik 25 legoako distantziara (138 km) zegoen mendi oro, Ferrolgo Departamentuak honako hauek hartzen zituelarik: Galiziako Erresumako kostaldeko mendi guztiak Tui eta Coruña probintziekin, Asturiasko Printzerria, Santander, Bizkaiko Jaurerria, Gipuzkoako Probintzia eta Nafarroako Erresuma (LII.-LXVI. kapituluak).

Itsas Armadaren Mendiei buruzko Errege Ordenantza hori urte bereko abenduaren 12an osatu zen ordenantza penal batez. Ordenantza horren bidez, honako hauek zigortzen ziren: basoko zuhaitz edo lursailetan egindako kalteak; baso-lurra eskuratzea edo ixtea; errege-lizentziarik gabe egindako saratzea; mota guztietako suteak, nahita zein nahi gabe piztutakoak. Ordenantza hori auzitegi bereziek aplikatzen zuten, zeinak Itsas Armadako fiskal batez eta auditore batez osatuak baitzeuden. Horrek guztiak ezinikusia sortu zuen gizartean, eta, bereziki, tokiko justizien artean. Justizia horiek «*gogorki egin zuten*» hura obeditzearen aurka.

1748ko abenduaren 7an, 39 kapituluko beste ordenantza bat egin zen Itsas Armadari atxikita ez zeuden «*mendi eta plantazioak areagotzeko eta kontserbatzeko*». Ordenantza hori betetzea korrejidoreen esku geratu zen –jaun- eta abade-hiribilduen mendiak barne–. Korrejidoreek aukeratutako eta izendatutako adituen laguntza izaten zuten, zer lursail basoberritu behar ziren eta zer espezie landatu behar ziren erabakitzeko (5. artikulua); mendien zaintza «*landako eta mendiko zaindarien*» ardura zen, eta haietako bakoitza zegokion kontzejuak izendatzen zuen (25. artikulua). Itxuraz, ordenantza horrek ez zuen Itsas Armadaren ordenantzek adinako haserrea piztu, baina, seguruenik, justizien utzikeria dela-eta ez zen bete. Hori dela eta, Karlos III.ak *Erregearen Basozain-fusilarien Konpainia* sortu zuen 1761ean –haien Erregelamendua 1784an onetsi zen–, eta bisitatzailleak izendatu zituen (1762an egindako 23 kapitulurekin instruituak), baina ez zuen arrakasta handirik lortu.

V. ITSAS ARMADAREN MENDIEI BURUZKO 1748KO URTARRILAREN 31KO ERREGE ORDENANTZAREN SALBUESPENAK ARABA, BIZKAI ETA GIPUZKOAN ETA NAFARROAN

1748ko urtarrilaren 31ko Ordenantzaren izaera *orokorrak* asko zaildu zuen hura modu berean aplika zedin Itsas Armadaren mendi guztietan. Hori dela eta, Ordenantza horretan jasotako arau multzoa beste zenbait arauen bidez egokitu zen, eta, horrela, zenbait leku hura betetzeaz salbuetsita geratu ziren. Are gehiago, araua eta errealitatea hobeto uztartzeko saiakera batean, Gipuzkoan (hango mendiak, Bizkaikoak bezala, modu berezian arautu ziren jada 1547an⁵ –bertako egurra ontzigintzan erabiltzen zelako–, eta, era berean, bazuen jada 1738ko Landatzei buruzko Erregelamendua), Araban, Bizkaian eta Nafarroan aplikatzeko arau bereziak sortu ziren, halaber.

Gipuzkoaren kasuan, Itsas Amadaren Mendiei buruzko 1748ko urtarrilaren 31ko Ordenantza Orokorra otsailaren 6an igorri zitzaion Donostiako Itsas Armadako komisario On Manuel de las Casasi; eta beste ale bat atxiki zitzaion, Probintziako Diputazioarentzat. Sei egun geroago, Ensenadako markesak On Manuel *Gipuzkoa eta Nafarroako Erresumako mendien ikuskatzaile* izendatu zuen, eta hala jakinarazi zion pertsonalki Probintziari. Ordenantza hobeki betetzeko, Itsas Armadako Ferrolgo intendenteak zenbait probidentzia igorri zituen Probintziara. Haiak aztertu, eta haietan zehaztasun-gabezia ikusirik, Foruaren aurka egiten baitzuten, erregearengana jo zuen Probintziak. Bestalde, ez zuen onartu, halaber, mendien ikuskaritza ere Itsas Armadako komisarioari zegokionik, korrejidorearena baitzen. Baina Ensenadako markesak ez zuen atzera egin, eta komisarioari ohartarazi zion hari soilik zegokiola, eta «*Probintziako korrejidoreak ezin du horretan parte hartu, inondik inora*».

Nolanahi ere, 1749ko ekainaren 28an mendiak eta plantazioak arautzeko Gipuzkoako Ordenantza Partikularra adostu zen, eta, hain zuzen, ordenantza horren bidez utzi zitzaion Probintziari «*orain arte bere lurraldeko mendietan gauzatutako jurisdikzioa kontserba dezan*», eta bere kabuz eta bere izenean eman zitzaion, bere Foru eta Ordenantzen 38. titulua eta 1738ko Erregelamendua –«*Ordenantza eta lege iraunkorren indarra*» eman zitzaion– zehatz-mehatz betetzeko, beharrezkoak ziren probidentzia eta agindu ekonomikoak. Ordenantza Partikular horrek –26 kapitulu–, funtsean, 1738an jasotako xedapenak berretsi zituen, eta, halaber, bereziki berretsi zituen, bi urtean behin egin beharreko bisitak eta Probintziaren jurisdikzioa mendien jabetzari eta hedapenari buruzko

⁵ *Nueva Recopilación* bildumako 7. lib., VII. tit., XVII. legea, 1547ko Valladolideko Gorteen 203. eskaerari jarraikiz: «*Gipuzkoako Probintzian eta Bizkaiko Jaurerrian erabaki dadila mendietan nola landatu*», eta korrejidoreei ematen zitzaion mendietako plantazioak zaintzeko ardura.

auzietan, bai eta auzitegi eskudunei apelazioa egiteko aukera ere, «*Itsas Armadako jurisdikzioak eskurik hartu gabe*»; orobat, Ordenantzak agintzen zuen Itsas Armadako ministroak eta Probintziak «*arauzko kortesia eta arretaz*» tratatzea elkar, «*bata bestearikiko gailentasunik gabe*» eta «*lehiatu gabe*». Baina Ordenantza hartan, lehenagoko xedapenak berretsi eta zenbait berri onartzeaz gain, era berean, agintzen zen Probintziak eta bertan bizi zen Itsas Armadako ministroak adostu zituztela zehaztu gabe geratu ziren zenbait puntu.

Enkargua betetzeko, Bergarako Batzar Nagusiak zenbait pertsonari horretarako mandatua eman zien; 1749ko abuztuaren 23an, intendentearekin bildu ziren eta 6 arau adostu zituzten, zeinen bidez bateragarri egiten baitzen egur-hornikuntza, bai itsas zerbitzurako, bai Probintziako eraikinak eraikitzeko eta konpontzeko. Hurrengo egunean, abuztuaren 24an, mandatari horiek beste 10 xedapen adostu zituzten, plantazioen liburuaren kontrola eta erabilera antolatzen zutenak. Xedapen horiek Erregeak onetsi zituen eta, neurri handi batean, 1749ko irailaren 1eko Legearen 4 kapitulu berriak osatu zituzten; kapitulu horiek urte hartako ekainaren 28an gehitu zitzaizkion Ordenantza Partikularrari. Kapitulu horien bidez, Probintziak ez zion baimena eskatu behar Itsas Armadako ministroari, burdinola, errota, zubi, etxe eta baserrietarako egurra moztu ahal izateko; ontzigitzarako egurra mozteko, ordea, baimena eskatu behar zion. Horrela egokitu zen Itsas Armadaren Mendiei buruzko 1748ko Errege Ordenantza Gipuzkoako berezitasunetara, 1749ko ekainaren 28ko Ordenantza Partikularraren eta urte berean, irailaren 1ean, egin zitzaizkion gehikuntzen bidez.

Haren aplikazio praktikoak, hala ere, zenbait zalantza eta zailtasun eragin zituen, gerora egindako Batzar Nagusietan ikusi zen bezala. Hori dela eta, Probintziak erabaki zuen 1778an erregeari eskatzea (aurrez, Arabari bere mendiei buruzko ordenantzen ale bat eskatu zion, «*eta halakorik ezin bada, arlo horretan dituen erregalien zerrenda xehatu bat*»⁶) mozketetan ezarritako murrizketak kentzeko adierazpen eskudunak. Horretarako, 1780ko urtarrilaren 16an hasi zituen izapideak Gortean, eta 1783ko otsailaren 16an zenbait *Kon-*

⁶ Arabak erantzun zuen Probintzia gisa ez zituela mendi eta herri-lurrak kontserbatzeari eta areagotzeari buruzko ordenantza bereziak, baina bere ermandade eta herriek bazituztela, eta Probintziaren zeregina ordenantza haiek betetzen zirela zaintzea zela, mendiak ahalik ongien kontserbatu eta areagotzeko eta komenigarriak ziren leku eta paraje publikoetan ereintza eta landatzea ongi egiteko; era berean, Probintziaren eskuduntza zen lege-urratzaileei ohartarazpenak egitea eta zigorrak ezartzea, gehiegizko mozketak eta suteak eragozteko. Era berean, gogorarazi zuen, 1332. urteko entrega-itunean, bere mendi, belaze, saroi, herri-lur, ur, belar eta bazkalekuen jabetza, jabaria eta askatasuna beretzat gorde zituela, bizilagun, herritar eta egoileek haiek ustiatzen jarrai zezaten, ordura arte egin zuten bezala. Hori dela eta, Arabako biztanleek beti erabili zituzten askatasunez, eta haien kontserbazioaz eta areagotzeaz arduratzen ziren; eta, horrenbestez, inoiz ez ziren egikaritu lurralde hartan Mestaren legeak, ez eta hari buruzko beste lege batzuk ere [AGG-GAO JD IM, 2/17/75].

tsiderazio bidali zituen, Probintziako mendien egoerari buruzkoak eta erregeak 1749ko irailaren lehen onetsitako 6 arauetatik 2.ak, 3.ak eta 4.ak xedatzen zituzten murrizketek –mozketetarako baimenei buruzkoak– eragiten zituzten kalteei buruzkoak.

Eta hori ikusirik, 1783ko apirilaren 9ko Errege Aginduaren bidez, 2. araua ez aldatzeko, 3. eta 4. arauen bidez kontzejuei «*oraingo*» ahalmen hau eman zitzaizen: «*markatu gabeko zuhaitzak moztu ahal izatea, burdinoleto, etxeetako, zubietako, errotetako, presetako lanak eta beste lan batzuk egiteko*». Nolanahi ere, horrek guztiak bazuen berariazko baldintza bat ezarria: kontzejuek fede onez eta azterketa zehatzez graduatu behar zuten lan horien beharra, eta zaindu eta neurriak hartu behar zituzten, gehiegikeriak ez zitezen gerta eta piezak modu arraroan ez zitezen erabil. Azkenik, aipatutako Errege Aginduan, partikularren lursailetan modu berean jarduteko nahia agertzen zen. Bere bizitzaren amaieran, Karlos III.a erregeak beste errege-agindu bat izenpetu zuen; haren bidez, 1748ko urtarrilaren 31ko Mendien Ordenantzaren 31. kapituluan eta 1749ko ekainaren 28ko Ordenantza Partikularren 19. kapituluan eskatzen ziren mozketarako lizentzien emakida azkartzen zen. Xedapen horiekin guztiekin, Probintziak, gerora (jada egin ohi zuen moduan), «*mota guztietako plantazioak ahalik modu onean ezarri*» ahal izan zituen; hori dela eta, herrietan mintegiak sortzea sustatu zen eta basogintzako hainbat lan garatu ziren, zeinen bidez soberan gainditu ahal izan zen Foruak agintzen zuen su bakoitzeko 10 zuhaitz landatzeko betebeharra, hiribilduek Batzar Nagusietan bozkatzeko behar zutena.

1738ko eta 1749ko mendietako ordenantza partikularrak indarrean egon ziren erabat Gipuzkoan 1876ra arte, baina, itxuraz, ez hainbesteko garrantzia zuen gai batek eskatzen zuen uniformetasunaz. Hori dela eta, berrikusi eta eguneratu egin ziren, Batzarretan gerora adostutako xedapenen bidez; esaterako, hori egin zuen 1806ko uztailaren 6ko Donostiako Batzarrak 1738ko Ordenantzaren 13. xedapenarekin (xedapen horrek partikularrek kontzejuaren lursailetan landaketak egitea sustatzen zuen –ondazilegiak–). Nolanahi ere, eta hura gauzatu ahal izateko, hainbat udalerrik mendien kontserbazioari eta basoberritzeari buruzko beren ordenantza propioak egiteari ekin zioten, arreta berezia jarririk baso-mintegiak sortzeari.

Arabaren kasuan, Batzarrek 1750ean arautu zuten basoen arloa, «*herriek eta hango bizilagunek beren mendietan izan behar duten eta dagokien erabile-rari eta ustiapenari dagokionez*» (mendi horiek jada beren jabari eta jabetza-koak ziren, Erresumako gainerako probintzietan gertatzen ez zen bezala), eta ohiturari jarraikiz herriek mendiak ustiatzeko zuten eskubidea errespetatu behar zen, «*betiere errege-pribilegioekin, zituzten gutun betearazleekin bat etorri, bai eta haiek kontserbatzeko Probintziak hainbat alditan egin izan dituen akordio eta probidentziekin ere*». 1784an, 9 kapituluren bidez, *probintzia honetako*

*mendi eta fruta-arbolak zaindu eta kontserbatzeko Erregelamendua*⁷ adostu zen. 1785ean, mendiei eta plantazioei buruzko beste xedapen batzuk adostu ziren, aurreko erregelamenduko 6. kapitulua argitzen zutenak. Haien bidez, bizilagunek hutsik zeuden herri-lurretan edozein zuhaitz mota landatzeko eta haien frui-

⁷ Honela zioen:

1. Probintzia honetako herri eta ermandadeak, ondasun publikoz eta soldatapeko lanaren bidez, bizilagunen prestazio pertsonalaren bidez (hala ere, bide hori ez da onena, eskarmentuak erakusten duenez), jardun daitezela gehiago eta ermetasun handiagoz mendiak kontserbatzen, horren emaitzak emango dien oraingo eta etorkizuneko erabileragatik, zein lursailetan dauden eta hango zuhaitzen kalitatea aintzat hartuta; eta justiziek bakanketa bidezkoak ez diren mozketa okerrak eragotzi behar dituzte, eta bat mozten denean lau utzi behar dira inguruan, baso-mozketak saihesteko, hori horrela ez egitearen ardura zigor gogorrekin zigortuko delarik.

2. Pinu-mendietan garbiketa egin dadila zuhaitzak haz daitezen; horretarako, zuhaitz inperfektuak bakanduko dira, erabilgarriak direnak sendotu daitezen, eta haiek hondatzen dituen sasitza moztuko da.

3. Haritzak, arteak eta karraskak dauden mendietan garbitzeak eta inausketak egin daitezela dagoen garaian, eta birjar eta landa daitezela une egokian, hau da, abenduaren erdialdetik otsailaren erdialdera arteko ilgoretan, horretarako aurretiaz prestatutako hazitegi edo mintegietan, izan birlandatatuko zuhaitz-landareak edo izan hazia edo ezkurra ereinez, abereen kalteez eta hain kaltegarria den ahuntzaren haginez babestuta egongo diren ongi itxitako eta babestutako lekuetan, eta, itxitura horiek egiteko, perituez baliatu behar da, bai eta eskarmentuak irakasten dituen eta adimentsuek ezagutzen dituzten beste arau batzuek ere.

4. Lurraz zuhaitz-landareak edo -zepak sortu eta abereen kalteen ondorioz hazten ez diren lursailetan, zati batzuk hesiz, erretenez, paretaz, oholesiz edo horien baliokidez ixteko ardura har dadila. Eta horrela bospasei urtez edukiz, zuhaitzak jaiotzatik inauskaiez edo kako biribila erabiliz garbitu direlarik, sendoak egingo dira, eta diligenza honen erabilgarritasuna erakutsiko dute, eta haien arteko hutsuneetan ezkurak edo gaztainak ereinez, leku lodietan, iparretik babestuetan, basoak egingo dira, eta, gauza bera egingo da prestatutako gainerako lekuetan.

5. Herri bakoitzak urtero landa ditzala, horretarako prestatutako lekuetan, lau zuhaitz bizilagun bakoitzeko, komunki edo partikulari, eta zilar-kobreko lau errealeko isuna jar dakiela landatzen ez duten bakoitzeko.

6. Herrietako egungo biztanleek berentzako edozein zuhaitz mota landatu ahal izatea herri-lurretan, eta nahi duten moduan goza ditzatela, kontzejuek partikularri haren tasazio-balio zilegia ordaintzen ez dioten bitartean, askatasun horren bidez, emulazioagatik, zenbaitetan gertatzen den areagotzea sustatze aldera; betiere, baldintza hau izanik: beste bizilagun bati, eta ez kanpotar bati, egindako salmentagatik auzotasuna galtzen bada, zuhaitzak erabili gabe, zuhaitzak kontzejuarentzat izan daitezela.

7. Fruta-arbolen garrantzia dela eta –hala nola sagarrondoak, udareondoak, gereziondoak, ararondoak, gaztainondoak, intxaurondoak eta abar–, enkargu hau egiten da: bizilagun bakoitzak, bere lurretan edo herri-lurretan, urtean lau zuhaitz landatu ditzala gutxienez, arestian azaldutako zigorpean; izan ere, modu horretan harrapakeria eragotziko da, eta guztiek nahikoa izango dute kontsumorako eta fruta-soberakinen bat saldu ahal izateko.

8. Herri bakoitzean gai horien ikuskatzaile, zenbatzaile edo fiskal bat izenda dadila, arestiko arau eta kapituluak betetzen direla zainduko duena, justiziek egiten ez badute edo kontu egiten ez badute (haiei soilik dagokie), egoera horiei dagozkien kexak egin ditzaten; eta justizia horiei zigorrak ezarri ahalko zaizkie utzikeria eta zabarkeriagatik, horretarako, bete izana edo bete ez izana egiaztatuko duen testigantza lagunduta, dagozkion jakinarazpenak egin beharko dira.

tuez gozatzeko zuten eskubidea defendatzen zen, eta haien besterentzea eta landatzearen egilearen auzotasun-galera erregulatzen ziren. Eta 1787an, beste 10 kapitulutan, Araban mendiak sustatzeko eta basoberritzeko jarraituriko modua jaso zen, non bizilagun bakoitzari hutsik zegoen lurzoruan 4 zuhaitz landatzeko agintzen baitzizaion eta basoen arloko eskuduntza diputatuaren esku uzten baitzen⁸.

9. Sutako egur, ikatz, egur edo beste salgai batzuen salmentaren kontuak ondo egin daitezela, gero, hura birlandatzetan eta mendien sustapenean inbertitzeko, eta debekatuta dago salmenta horien bidez eskuratutakoa bizilagunen artean banatzea, kontzejuetan edanaldiak egitea eta transzendentalak ez diren helburu komunetarako erabiltzea, gobernu onaren lege eta arauekin bat etorri.

⁸ Honako hauek dira arau horiek:

1. Lehen: bizilagun partikularrek ezingo dute landatu landatzeen beharrik gabe eta beren kabuz basoak egiteko adina zuhaitz sortzen diren lursailetan; izan ere, lursail horiek beti gordeko dira komunitatearentzat.

2. Bigarrena: komunitateak beti eduki beharko du itxita horrela ekoizten duten mendien zati bat, zuhaitz-landareak xamurrak izanik, ez ditzaten abereek jan eta sendo haz daitezzen.

3. Hirugarrena: lursail horiek bere horretan mantenduko dira, abereek zuhaitz txikiak jateko arrisurik ez dagoen arte. Eta zati bat irekitzen denean, beste bat itxiko da, horrela, beti egon dadin itxitura bat, mendien hedaduraren eta behararen arabera.

4. Laugarrena: mendien jabe diren komunitateek landatzeko lehentasuna dute, beharra dutenen aurretik. Nolanahi ere, lehentasun horrekin gehiegikeriak egin ez daitezzen, eta lehentasun horren aitzakian partikularrei beharrezko aurrerapena egiten utzi nahi ez bazaie, ulertu behar da, komunitateak lehen hamar urteetarako, bizilaguneko eta urteko zortzi zuhaitz kontatuz, behar besteko soilgunea aukeratzen duenean, gainerakoak askea izan behar duela partikularrentzat, eta kontzeju eta komunitateek ezingo diete landatzea oztopatu partikularrei, lehentasuna argudiatuz edo beren kabuz egin nahi dutela esanez, salbu eta ez bada behartzen denbora horretan hari emandako lursail guztiak okupatzera.

5. Bosgarrena: kontzejuek ere landatu behar diren zuhaitzen kalitatea hautatu behar dute, bai eta haien ordena, bai partikularrek nola landatu behar dituzten, bai zuhaitzen arteko tartearak zenbatekoa izan behar duen, landarearen eta lurraren ezaugarriak kontuan izanik. Eta bizilagunen artean desadostasunak baldin badaude, barrutiko alkate arruntak edo diputatu nagusiak erabakiko du, auzibiderik egin gabe.

6. Seigarrena: landatze bat egin eta gero, kontu handia izan dadila jorratzea, gidatzea eta garbitzea une egokietan egiteko eta plantazioak elorri inguratu eta, horrela, abereengandik babesteko.

7. Zazpigarrena: edozein bizilagunek zuhaitz-landare birlandatuak edo ereindako haziak dituzten mintegiak edo hazitegiak egin eta itxi ahal ditzala, herri-lurretan eta emandako lursail komunetan. Eta alderdi horri dagokionez, beharrezko neurritasunez egin dadin, itxitura egin nahi duen partikularrak aurretiaz lizentzia eskatu beharko dio kontzejuari, azken horrek dagokion zatia adieraz dezan, bere liburuetan idatz dezan eta soilik ondore horretarako ematen dela uler dadin. Eta, irekita badago eta zuhaitz-landareri gabe, edo beste zerbaitearako erabiltzen bada, horregatik beragatik galdu egingo du partikularrak eta komunitatera itzuliko da lursaila.

8. Zortzigarrena: kontzejuak ez badio ematen lizentzia partikularrari, hark barrutiko justizia arruntaren edo diputatu nagusiaren aurrean helegitea aurkezteko aukera dauka; helegitea, uziari eta erresistentziari buruzko instrukzioa laburki eta estrajudizialki eginik, onartu edo ukatu egingo da, eta, jarraian, hartutako erabakia betearaziko da.

9. Bederatzigarrena: mintegi horiek ez daitezela egin zuhaitz-landareak beren kabuz sortzen diren mendi eta mugapeetan, eta haietan ez daitezela saratzeak baimendu ereintzarako, ez eta zuhaitzen hazkuntza ez den beste edozein helburutarako ere.

Bestalde, Bizkaian, 1752ko apirilaren 17an Errege Agindua igorri zen Jaurrerra, Gipuzkoaren alde 1750eko otsailaren 2an bidalitako Errege Zedula eta 1748ko Mendien Ordenantza Orokorra ikusirik, Jaurerriaren eraketara egokitutako arauak sor zitezen mendiak eta herri-lurrak basotzeari dagokionez; izan ere, erregearen nahia zen gobernu- eta ekonomia-jurisdikzioa Jaurerriko Batzarrena, Diputazioena eta justiziena izan zedila, eta, auzi-jurisdikzioa, berriz, korrejidoreena. Gipuzkoaren jarduketak ikusirik, 1752ko uztailaren 18ko Ordenantza onetsi zen (1787ko azaroaren 27ko Errege Aginduaren bidez berretsi zen), Bizkaiko Jaurerriko Batzarrak eta diputatuek beren barrutiko mendiak gobernatzeko egin zutena. Ordenantza horrek Jaurerriko foruetara eta usadio eta ohitura onetara egokitu zitezkeen 17 kapitulu biltzen zituen. Haien bidez, zuhaitz-inausketak urtarriletik martxora mugatzen ziren, eta baserrien jabeei hedatzen zitzairen mintegiak edukitzeko betebeharra, eta bizilagun bakoitzari, berriz, urtean 4 erkametz landatzeko betebeharra –aurrez, 2 landatzera zeuden behartuta–. 15. kapituluak ezarri zuen, erregeak nahi zuen bezala, Diputazio Nagusiaren gobernu- eta ekonomia-jurisdikziopekoak zirela mendietako negozioak, eta, korrejidorearena, berriz, auzi-jurisdikzioa; horrenbestez, Itsas Armadako ministroari ardura hauek soilik geratu zitzaizkion: mendiak bisitatu eta ikuskatzea, haien egoeraren berri jakiteko; egindako bisitetan hautemandako gehiegikeria edo gabeziak erregeari jakinaraztea eta haiei buruz Diputazioari ohartaraztea, azken horrek beharrezko irtenbidea eman zezan; izan ere, Jaurrerian mendietako Superintendentzia osorik ezabatu eta kargugabetu zen, «*Berorren Maiestateari zerbitzu hobea emateko eta biztanleei halako probetxugabeke eta alferreko gastuak kentzeko*»⁹.

Eta Nafarroaren kasuan, espezie guztietako zuhaitzak landatzea, kontserbatzea eta areagotzea hain garrantzitsua zenez, 1757ko apirilaren 2ko Errege Zedularen bidez Erresumako hiru estatuei agindu zitzairen hura sustatzeko moduak pentsa zitzatela, eta, Mendien Ordenantzan ezarritako arauetz gain, ingurune hartarako berezkoenak eta egokienak zirenak proposa zitzatela, eta zaintza

10. Hamargarrena: diputatu nagusiak bil ditzala probintzia honek mendiak kontserbatzeko eta areagotzeko emandako probidentzia erabilgarrienak. Eta laurogeita laugarren urteko aipatutako bederatz kapituluak, laurogeita bosgarren urtekoaren adierazpena eta honako hau batuz, agindu argi bat sor dezala eta beharrezko ahalmen eta jurisdikzioa duen goragoko botere eskudunaren onespena eska dezala, hura zehatz betetzen dela zaintzeko, lege-urratzaileen –izan komunitateak, izan kontzejuak, izan partikularrak– aurka egin ahal izateko, eta alkate arrunten arduragabekeria erremediatu ahal izateko, behar denari isunak ezarri eta isun horiek kalteak edo atzerapenak izan dituzten mendien onurarako inbertituz, dagozkion gainerakoekin, eta probidentziek eragina izan dezaten; izan ere, Probintziak horretarako guztirako baimena ematen dio ahal duen guztian, eta, aldi berean, mandatua ematen dio, zerbait onartzea beharrezkotzat edo komenigarritzat jotzen duen kasuetan, eskaera egin ahal izateko.

⁹ *Novísima Recopilación*, 7. lib., 24. tit., 26. legea, 46. oharra.

hori egiteaz arduratuko ziren zaindari eta epaileak jar zitzatela. Errege Zedula betetze aldera, Erresumako foru, lege, usadio eta ohituren espirituarekin bat zetozen Ordenantzak eratu zituzten; 46 kapituluz eta 4 eranskinez osatuta zeuden. Aurkeztu eta gero, onetsi egin ziren eta lege gisa eman, urte hartako Gorteetako urriaren 19ko eta 26ko dekretuen bidez¹⁰.

VI. ILUSTRAZIOAK BASO-ARLOAN IZANDAKO ERAGINA. EUSKALERRIAREN ADISKIDEEN ELKARTEA: NATURAREN DEFENTSA ETA ESPERIMENTAZIOA

XVIII. mendean, aldaketa handia gertatu zen gizakiak naturari eta harekin lotutako guztiari buruz zuen ideiei dagokienez. Ilustratuak, Ilustrazioak berak, natura arrazoiaren bidez menderatzea defendatuko du. Hori *naturaz gaindikoa*-ren edo jainkotiarraren ideia-aren eta *tradiziozkoaren* edo historikoaren ideia-aren aurkakoa zen; izan ere, ideia horiek gailendu ziren ordura arte, eta ilustratuen asmoa zen geografiak eta historiak utzitako gizarte-egitura aldatzea, arrazionalismo eskusibista batetik eratorritako ondorioetatik abiatuta. Natura gobernatzen zuten legeak ezagutu eta menderatu nahiaren ondorioz, hainbat akademia, elkarte, kabinete, laborategi, behatoki, museo, lorategi eta askotariko zentro sortu ziren, *Argien Mendea* deiturikoak berezkoa zuen ideal arrazionalista eta utilitarioari erantzuteko.

Espanian, errotze handieneko erakunde ilustratuetakoa bat, ez bairik gabe, Euskalerrriaren Adiskideen Elkarteak izan zen (Bergara, 1765). Europako beste akademia eta elkarte batzuen antzera, Elkarteak hasieratik bere egin zuen interes nazionalak sustatzeko helburua. Hori aberastasun-iturriak sustatuz lortu nahi zen, behaketan, azterketan eta esperimentazioan oinarrituta, Nekazaritza eta Botanika lehentasunezko aztergaiak zirelarik, Georg Andrea Agricolaren lanari jarraikiz. Egile horrek 1716an argitaratu zuen *Nekazaritza perfektua, edo zuhaitz eta loreen ugalketari eta kulturari buruzko aurkikuntza berria* lana, eta, han, *nutrizio-zuku (suco nutritivo)* kontzeptua garatzen zuen, haien fisiologia aztertzen zuen, eta haien zirkulazioa eta digestioa azaltzen zuen gorputz arrazionalak izango balira bezala, eta, berritasun gisa, zera azaltzen zuen: «*zuhaitz bat hazteko modua, hosto bat, adartxo bat edo sustrai zatitxo bat erabilia*». Metodo horren bidez, zuhaitzari adarrak eta sustraiak zati txikitari ebaki eta gero, sustraitzeko produktu batez igurtzi eta baso oso bat landatu zitekeen.

Lan horrek eta Perpinyango Tenpleko priore frai Miguel Agustínen *Nekazaritzako sekretuen liburua, artzaintzako etxaldea (Libro de los Secretos de*

¹⁰ *Novísima Recopilación*, 7. lib., 24. tit., 26. legea, 47. oharra.

Agricultura, Casa de Campo Pastoril) lanak, non «mendietan zuhaitzak hazi eta landatzeko metodo eta forma onena» eskaintzen baitzen, eta 1708ko Parisko Vallemont abadearen *Naturaren bitxikeriak, eta Artearenak landarediari buruz, edo Nekazaritza bere perfekzioan* lanak, non landareen sinpatia eta antipatia errefusatzen baitzen eta naturan esperimentazio fisikoa aplikatzea sustatzen baitzen, eragin nabarmena izan zuten nekazaritzari eta, halaber, euskal mendiari buruzko ezagutzan, eta esperimentazioan jarduteko jakin-mina pizteari dagokionez eragin handienetakoa izan zuen lan batean. Lan hori Pedro Bernardo Villarreal de Berrizek (1670-1740) idatzi zuen 1736an: *Erroten eta burdinolen makina hidraulikoak eta Bizkaiko zuhaitz eta mendien gobernua (Máquinas Hydraulicas de Molinos y Herrerías y gobierno de los Arboles y Montes de Vizcaya.)*.

Pedro Bernardo Villarreal de Berrizen lanak aldaketa eragin zuen landare-fisiologiari buruzko ezagutzan, eta jada Europako beste herrialde batzuetan arrakastaz hasitako esperimentazioa aplikatu zuen herrialdean. Baina, horrez gain, haren lana basogintzari buruzko benetako eskuliburu bat da, zeina ia mende batez aurreratuko baitzitzaien XIX. mendeko erdialdetik aurrera mendietako ingeniariak sustatutako baso-jarduerak Espainian hedatzeko erabili ziren baso-liburuxkei eta -eskuliburuiei. Nolanahi ere, ez zen izan Araba, Bizkai eta Gipuzkoako probintzietako zuhaitzietei buruz hitz egiten zuen lan bakarra (baina bai garrantzitsua). San Millango markesak berak *Mendien arloko idatzi hezigarria (Escrito instructivo en materia de montes)* izeneko lana egin zuen. Idatzi horrek, eskuz idatzita, Probintzia osoa zeharkatu zuen, eta, han, Villarreal de Berrizi leporatzen zizkion zenbait herrik jasandako kalteak, «*jaun jakitun haren arauiei gehiegizko sinesgarritasuna*» eman baitzieten. Villarreal de Berriz esperimentazio praktikorik gabeko teorikotzat jotzen zuen.

Hala eta guztiz ere, ez da harritzekoa Euskalerrriaren Adiskideen Elkarte batzordeetan antolatu zenean, lehen batzordea Landako Ekonomiari eta Nekazaritzari buruzkoa izatea. Batzorde horri landarekin lotutako lan guztien azterketa esleitu zitzaion (Estatutuen III. tituluko 1. artikulua), eta, besteak beste, hor zegoen «*sagardiei eta beste fruta-arbola batzuei edo baso-zuhaitzei*» buruzko azterlana. Testuinguru horretan, Elkarteak bere egin zuen lan-metodoa honako bi alderdi hauetan oinarritu zen: 1.) informazioa jasotzea, inkesta, behaketa eta esperimentazioaren bidez; 2.) jarduketa-plan bat abiaraztea, eskuratutako datuekin bat etorriko zena, non, besteak beste, honako helburu hau jasotzen baitzen: «*mendietako hazkuntza eta landatzeak aurreratzea, horrek herrialdeko Itsas Armadarekin, burdinolekin eta sutegiekin duen erlazioa dela eta*».

Horrenbestez, lehentasuna zuten Elkartean basogintzak edo baso-ustiapenak, arbolazaintzaren edo fruta-arbolen hazkuntzaren aldean. Horregatik, Elkarteak egin zuen mendien eta plantazioen sustapenean, legezko edo egiturazko aldaketen defentsa baino gehiago (ez zen haren eskumenekoa), honako

alderdi hauek jorratu ziren: nekazariak trebatzeko beharra (Ilustrazioaren interes pedagogiko irmoarekin bat etorriz), aurrerapenak erakusteko beharra, dirua plantazioak sustatzen gastatzeko beharra eta abar. Hau da, berrikuntzarekin eta aplikazio teknikoarekin lotutako alderdiak lehenetsi ziren, jada European zabal-tzen ari zen korronte berriarekin bat etorriz. Hori dela eta, honako alderdi hauek uler daitezke: Elkartek hasieratik *pinuarekin* eta *makalarekin* esperimentatzea; jada, 1766ko apirilaren 14an, *Nekazaritza praktikoari buruzko saiakera* argitaratu zuenean, Elkartek *akaziarekin* –Kanadan eta Virginian jatorria zuen zuhaitza– izandako esperientziaren berri ematea; izan ere, zuhaitz hori European sartzen ari zen, eta Gipuzkoan «*arrakastaz*» landatu zen; 1771n, Bergaran, Habanatik ekarritako *zedro-landareen* aklimatazioarekin esperimentatzea, bai eta Valentziako algarroboenarekin ere; 1773an, berriz, Extremadurako artearen ezkurarekin esperimentatu izana, «*haren tamaina herrialdean hazten denaren ia bikoitza baita*», bai eta Valentziako *masustondoarekin* ere; eta 1776an *ipurua* hobetzen saiatu izana, zeina jada Tolosan sartu baitzen.

Edonola ere, nabarmentzekoa da Elkartek bere ikerketan metodo zientifiko bati jarraitzeko erakutsitako interesa: herrialdeko errealitatea ezagutu, eta hura hainbat autorek defendatzen zutenarekin eta esperimentaziotik etorritako emaitzekin erkatzea. Hortaz, Euskalerrriaren Adiskideen Elkartek tradizioaren alderdi onak bere egin zituen, baina plantazioak perfektionatzeko eta hobetzeko zuen gogoak sortzen ari zen zientzia agronomikoan oinarritutako norberaren eta besteren esperimentazioa akuilatu zuen, zientzia hori euskal geografia ego-kituta. Hori dela eta, 1788ko Laburpenetan, Elkartek bere bazkide Gerónimo Tabern-ek –Erregearen Itsas Armadako tenientea eta Ferrolgo ingeniari arruntamintegiei buruz egindako Memoriaren laburpen bat argitaratu zuen. Laburpen horretan, non basogintzaren eta itsasontzien eraikuntzaren arteko harremana planteatzen baitzen jada, herrialdean erabiltzen zen mintegi-metodoaren alde egiten zen, eta ez plantazioak sustatzeko Galizian, Asturiasen, Araban eta Nafarroan erabiltzen ziren beste metodo batzuen alde, eta baso ozeanikoaren ustiapen arrazionala aztertzen zen.

Baina, horrez gain, Elkartea entomologiaz, zuhaitzen zuriketaz eta baso-ustiapenen errendimenduaz arduratu zen. Finean, Elkartek egindako lanari esker, natura baliabide ekonomiko gisa ulertuz, atzeratua zegoen nekazaritza-eredu estentsiboa intentsiboa eta modernoa izango zen eredu batez ordeztuko bidean aurrerapenak egin ahal izan ziren. Izan ere, eredu zaharrak ezinezko egiten zuen aurrerapen demografikoa eta ekonomikoa, eta, eredu berriak, berriz, abantaila handiak eskaintzen zituen, hala nola ekoizteko teknikak eta produktibitatea hobetzea eta basoetako etengabeko saratzeak saihestea. Hala ere, hori arautzen zuten legeak gutxi izateak eta haiek ez betetzeak, presio demografikoak, basotik eratorritako produktuen eskari neurrigabeak, basoa defendatzeko kultura bat ez

izateak eta baso-suteek Espainiako eta Euskal Herriko mendien deforestazioa eta desertifikazioa ekarri zuten.

Edonola ere, Elkartearen idatzietan baliabide ekonomiko horren arrazoizko erabilera defendatu zen; izan ere, urria eta zaindu eta babestu beharrekoa zen. Hain zuzen, hori adierazi zuen basoetan inausteak eta saretzeak nola egin, mintegiak nola sortu eta plantazioak nola sustatu ezarri zuenean. Basoko produktuen premiari erantzun behar zitzaion, baina, era berean, natura bera ez zen agortu behar, eta, horretarako, gastatutakoa berritu eta erabilitakoa itzuli behar zen. Elkartearen nahia zen «*ezagutza eskuratzea (arrazoian eta esperientzian oinarritutako metodo zientifikoa aplikatuz) zoriontasuna eta aurrerapena lortzeko*», eta, hain zuzen, Euskal Herriko basoak eta mendiak aztertuz, gaur egun puri-purian dagoen *garapen jasangarriaren* lehen ideia bat eratu zen, eta, beraz, XVIII. mendean jada zuhaitzaren aldeko nolabaiteko *kultura* bat sortu.

VII. XIX. MENDEKO BASO-LEGEDI BERRIA ETA PARTIKULARISMO GIPUZKOARRA

Konbentzioaren Gerraren (1793-1795) ondoren herrialdean gertatutako gatazka armatuek ezinbestean izan zuten isla Estatuaren baso-politikan.

1799ko urtarrilaren 9an, Vicente Ruiz de Apodaka Itsas Armadako intendentearen 1798ko abenduaren 28ko ofizio bat iritsi zen Tolosako Diputaziora; han, Probintziako mendien narriadura azaltzen zen, bereziki kostaldetik gertuen zeudenena eta mendi komun edo publikoena. Narriadura horren jatorria «*azken gerran zuhaitzek izandako triskantza, eta, gerrak eragindako gastu izugarria dela eta, herriek basoberritzeko duten baliabide-eskasia*» izan zen. Era berean, 1738ko erregelamenduaren 13. artikulua eta 1749ko Ordenantza Partikularren 9. artikulua gogorarazten zioten Probintziari hori konpontzeko beharrezkoa zena egin behar zuela. Diputazioak xedapen horiek ahal bezain laster betetzeko eskatu zien herriei, erregearen berrespenaren zain egon gabe, eta, hori dela eta, *ondazilegi* gipuzkoarra orokortu zen hainbeste gorabehera izan zituen XIX. mendearen hasieran. Horrek, ezbairik gabe, partikularrei xede horretarako lagatako hainbat kontzeju-lursailen jabetza galtzea ekarri zuen, bai bertako jendeak *memoria* galdu zuelako, bai jabetza horren dokumentu-frogak galdu zirelako, Nafarroan gertatu zen bezala¹¹.

¹¹ Horri dagokionez, argia da Nafarroari buruz Tomás de VILLANUEVA jaunak egiten duen hausnarketa: «*baimen horrek herriei eragin zien kaltea oso handia izan zen; nahiz eta emakida doakoa, egoeraren araberakoa eta mugatua izan, egun landatutako zuhaitzen jabe denak, dagoeneko moztu baiditu ere, uste du eskubide hori berea dela betiko eta benetako jabearen eskubidea baztertuta, eta dirua*

Estatu mailan, basoen arloa 1803ko abuztuaren 27ko *Itsas Armadaren jurisdikziopeko mendi eta zuhaitzak gobernatzeko Errege Ordenantzaren* bidez arautzen saiatu ziren. Ordenantza horri «*akatsaren sistematizazio*» esan zitzaion, eta erregulazio sistematikoa eta erabatekoa ezartzen zuen. Haren xedapenak, ordea, ez ziren Gipuzkoan aplikatu. Erregeak, aurrez Gaztelako Kontseiluari kontsulta egin ostean, 1806. urtearen hasieran Probintziari enkargatu zion 1738ko Erregelamendua edo Ordenantzak (1749an berretsiak) bete eta betearaz zitzala; eta, halaber, «*bere autoritate eta ahalmena erabiliz, zuzenbidean oinarrituta, zigor zitzala*» partikularren gainean egon zitezkeen «*ez-egite eta gehiegikeriak*». Modu horretan, bere barrutiko mendien auzietan jurisdikzioa soilik berea eta erabatekoa zela berretsi zuen, eta, era berean, betebeharrak hori betetzeko beharra gogorarazi eta eskatu zuen «*zuhaitzen sustapena zaintzeko garai orotan egindako ahalegina areagotu*» zedila.

1806ko otsailaren 8an, Probintziak zirkularra bidali zien herriei, Errege Aginduaren berri emateko. Herriak, erregearen konfiantzak adoretuta, mintegiak sortuz eta *ondazilegiak* orokortuz (are gehiago) eta zehaztasunez arautuz beren jurisdikzioetan plantazioak nola sustatu behar zituzten aztertzen hasi ziren. Proiektu eta ekimen horiek, ordea, zeharo baldintzatu zituen 1808an piztu zen gerrak.

Independentzia Gerraren (1808-1814) ondorioz, Espainiako mendien egoerak okerrera egin zuen, eta, hori dela eta, Cádizko Gorteei 1748ko Ordenantzaren egokitasuna ezbaian jarri zuten. 1811ko urriaren 5ean, ordenantza hori desagerraraztea proposatu zuten; izan ere, liberalismoaren eraginagatik, ezin zen onartu mugarik jabetza eskubideari zegokionez. Hau esatera iritsi ziren: «*ezin daiteke adierazi mendiei, herriei, bizilagunei eta jabe partikularrei eragin dien kaltea... Nik Berorren Maiestateari berma diezaioket Nafarroako Erresuman eta Gipuzkoako Probintzian mendi ugari daudela eta plantazioak kontserbatzen direla, herrialde horietan Ordenantza ez zelako bete*». Eta, bestalde, hau eskatzen zitzaion Gorteei: «*kontuan har daitezela herrialde horietako lege partikularrak*»¹².

Hori dela eta, 1812ko urtarrilaren 14an Cádizko Gorteei emandako dekretu baten bidez, 1748ko Ordenantzaren indarraldia eten zen, 64 urteren ondoren; izan ere, ordenantza horren ondorioz, eragin izugarri kaltegarriak gertatu ziren penintsulako *Itsas Armadaren basoak* deiturikoen bi herenetan (2/3),

ordaindu balu bezala defendatzen du; horren guztiaren ondorioz, jabetza komunala mugatu eta nahasten da» [Explotación de los terrenos comunales como base para la reconstitución de la Hacienda del Municipio, *En Asamblea de Administración Municipal Vasca*, Eusko Ikaskuntza, 1920, 13. orrialdea].

¹² Bilkura-egunkaria, 2.460.-2.461. orrialdeak.

eta ordenantza partikularren bidez araututako basoak soilik salbatu ziren. Eta «*zuhaiztien kontserbazioa justizien eta herrietako udalen*» esku utzi zen, Kontserbatzaitela Nagusia, azpiordezkaritzak eta epaitegiak eta haien mendeko guztiak desagertu baitziren. Horrela, denbora batez behintzat, «*hain desegokia eta gorrotagarria zen legedia*» eta «*hain itogarria zen administrazioa*» amaitu ziren, zeinak, ezbairik gabe, Espainiako mendien historian nahita piztutako sute gehienak eragin baitzituen. Baina herriek, «*ordura arte zapaldu zituzten irainez aske*», deforestazioaren prozesua azkartu egin zuten; izan ere, berehala agortu zituzten beren baso-baliabideak.

Baina Independentzia Gerra luzea izan zen, eta tokiko ogasunei gastu gehiago ekarri zizkien. Hori dela eta, 1813ko urtarrilaren 4an Gorteek onetsitako dekretu baten bidez, herrien propioak eta eremuak banatzea ahalbidetu zen, haiekin beren zorrak ordaindu ahal izateko¹³. Izan ere, udalek egindako zor handien ondorioz –bai Frantziako armadak eta estatuak Probintzia okupatzean eskatutako zergak, bai Espainiako armadak eta erregeak Probintzia okupatzean eskatutakoak–, diru asko eta asko eskatu behar izan zieten beren bizilagun eta jabeei, gerora itzultzeko. Horrenbestez, udalenak ziren lursailen zatiak¹⁴ haiei esleitu zitzaizkien –oro har, gaztainadi eta hariztiak gozatu ahal izateko gozamen-egoeran–, eta, hori dela eta, lursail horiei *bahipeko*¹⁵ esaten hasi zitzaien. Eta asmoa esleipen hori aldi baterako izatea bazen ere –hau da, hiribildua maileguan hartutakoa itzultzeko egoeran egon arte–, udalerrri askok, ezin izan zuten itzuli, 60 eta 80 urtez ordaindu gabe egon ostean galdu egin zuten betiko beren mendien jabetza.

Hala ere, 1814an Fernando VII.a itzuli zenean, gobernu liberalak adostutako xedapenen betearazpena baliogabetu edo gerarazi zen. Izan ere, 1814ko maiatzeko Dekretu Orokorrak Cádizko Gorteek egindako guztia baliogabetu zuen. Abuztuaren 31ko Errege Zedularen bidez, Gobernu arrotzak konfiskatutako ondasun nazionalak itzultzeko Erregelamendua onetsi zen, eta, halaber, irailaren 18ko Errege Dekretuak berriro berrezarri zuen aurreko sistema, eta, hori dela eta, Itsas Armadaren 1748ko Errege Ordenantza berriro sartu zen indarrean. Ordenantza hori, XIX. mendearen hasieran absolutistek eta liberalek boterean izan zuten txandaketa dela eta, indarrean sartu eta indargabetu egin zen behin

¹³ AGG-GAO JD IM, 2/17/166. Elduain-Berastegiko mendien Mankomunitatearen bereizte-espediente.

¹⁴ Bahi pretorioan edo itzultzeko egoeran zeuden lursailen egiazko salmentak izan ziren; lursailen gozamina bizilagun mailegu-emaileei esleitu zitzaien; edo hiribilduen zenbait zati edo lursail propio esleitu ziren, hala nola *ipinokiak* eta *Ondazilegiak* artean [Mikel KARRERA, *La propiedad separada del suelo y del vuelo: los terrenos Ondazillegi*, Donostia: Gipuzkoako Foru Aldundia, 2002, 33.-34. or.].

¹⁵ Horrela esaten zitzaien Independentzia Gerran eta Gerra Zibilean udalari dirua utzi zioten hiribilduetako bizilagunei lagatako lursailai; gaztainadi eta hariztien gozamina gozatzeko eskubidea lagatzen zitzaien «*eta hori dela-eta esaten zaie bahipeko*» [AGG-GAO JD T, 160.12].

eta berriz, 1833ko abenduaren 22ko Mendiei buruzko Ordenantza Orokorra aldarrikatu zen arte.

Bitartean Gipuzkoak –non indarrean baitziren 1738ko eta 1749ko bere ordenantzak–, kontuan izanik «*nire mendien egoera lazgarria, zeinak Herrialdearen aberastasun murriztaren funtsezko zati diren*», eta «*zoritxarrez, azken gerran, jasan dituen hondamen eta utzikeria handia*», zenbait neurri eman zituen (herrietara 1815eko martxoaren 8an igorri ziren), bere mendiak eta plantazioak zaintzeko eta kontserbatzeko. Neurri horiek, «*segurtasunezkoak, sustapenerako jakinduria handiz emanak*» (Donostiako Itsas Armadako komandante Tomás de Rámeryren hitzetan), partikularren mendietan ere aplikatu ziren, betiere «*jabetza-eskubidearen aurka egiten ez den zatian*»¹⁶.

¹⁶ Horien bidez:

1. Herriei enkargatu zitzairen haritz eta beste zuhaitz batzuen lanaketak egiteko mintegiak sortzea «*haiek hazteko emandako lekuetan*».

2. eta 3. Herriek zerrendatutako su bakoitzeko 10 zuhaitz landatzeko betebeharra ezarri zen, eta betebehara hori baino zuhaitz gehiago landatzen baziren, erreal laurden batekin saritzen zen.

4. Landatzeak leku eta distantzia egokietan egitea agindu zen, abereetatik elorritz eta beste defentsa batzuez gordez, eta landareak ez lehortzeko eta ahalik azkarren hazteko beharrezko neurriak hartuz.

5. Era berean, udalek beren landatze-liburuak eguneratuak izan zezatela agindu zen (1749ko Ordenantzetan adierazten zen arabera), eta Batzar Nagusietara bete izanaren froga eraman behar zen.

6. Mendian saratzeak egitea debekatu zen, «*zuhaitzak dauden lekuetan edo beren kabuz jaioko direlako zantzuak dauden lekuetan*», eta ez zuenak hori betetzen foruetan eta ordenantzetan ezarritako zigorrak jasoko zituen.

7. eta 8. Agindu zen herriek partikularrei emandako eremuak saratzeko baimen orok berekin eraman behar zuela ereindako gari anega bakoitzeko herri bereko lursailetan 6 zuhaitz landatzeko betebeharra, «*saratzearen graziak*» irauten zuen bitartean; lizentziaren azken urtean, ezkurra erein behar zen, eta saratutako lursaila itxi, ez zitezten abereak sar.

9. «*Hedatutako jurisdikzioan mendi propioak*» zituen eta haiek basoberritzeko baliabiderik ez zuen herri orok bere bizilagunei lur horietan zuhaitzak landatzen utzi behar ziren, ustiatu ahal izateko, honako berariazko baldintza honekin: «*lursail horietatik zuhaitzak desagertzen direnean, lursailak berriz ere herriarentzat geratuko dira*».

10. Berariaz debekatu zen aurretiazko baimenik ez zuen zuhaitz-mozketa oro; eta udalek Diputazioari jakinarazi behar zioten beren jurisdikziopean oinetik moztu zen zuhaitz oro, bereziki 1814ko urtarrilaren 1etik aurrera, helburu honetarako: «*nire foruek ematen didaten autoritateaz baliaturik eta dagokidan jurisdikzio pribatiboa eta erabatekoa erabiliz, nire diputatu nagusiaren epaitegian beharrezko ofiziozko kausak era daitezela eta delitugileak legeen arabera zigortuak izan daitezela*».

11. Agindu zen, prozedura judicial horren kalterik gabe, herri bakoitzak moztutako zuhaitz bakoitzeko hiru landatzera behartu behar zuela mozketa horien arduraduna.

12. Agindu zen mendi-zaindarien zaindu behar zutela inork abereentzako historik ez hartzea eta zuhaitz-adarrak ez moztea sukaldeetarako; udalek banatu behar zuten sutako egurra bizilagunen artean, adierazitako urtaroan.

13. Agindu zen zuhaitziaren hedaduraren bi heren (2/3) soilik lepa zitezela, gainerakoa tantai gisa utzita. Nolanahi ere, haritz gazteen mendiak, itsasotik legoa bateko distantzia barruan zegoen sakonune batean bazeuden, tantai izateko uzten ziren, gero ontzigintzan erabiltzeko.

Mendiaren benetako egoera ezagutzeko, 1818an, Fernando VII.ak, Almirantegoaren Kontseilu Gorenaren eskariz, eskatu zion Gipuzkoako Diputazioari bidal ziezaiola «*berehala, besterendutako lur komunen hedadurari buruzko notizia bat, hura landatu behar zen zuhaitz kopurua finkatu zen unean zeuden zuhaitz guztiekin konparatuta*» (10 haritz su bakoitzeko, 1738an)¹⁷. Diputazioak zirkular bat bidali zuen herri guztietara irailaren 30ean, agindu hori atxikita zuelarik; han, agintzen zen bete zezatela, abenduaren 31 baino lehen, inprimatutako taula bat (zirkularrarekin batera bidali zen) honako informazio honekin: «*1738. urtea baino lehen mendi propioek zuhaitz-landaretan zuten hedadura eta urte horren ondoren besterendutako mendiek zutena, eta une horretan bereak ziren mendien hedadura*». Herriak abenduan joan ziren bidaltzen beren fitxak edo taulak, eta testigantza gutxi kontserbatu badira ere, nahikoak dira Gipuzkoako herriek larre-saritan izandako galera itzelaren berri jakiteko eta haien jabetza jabe partikularren eskuetara igaro zela jakiteko.

1820an, erregimen liberala berrezarri zenean (Hirurteko Liberala), lehen gobernu liberalak hartutako erabakiak berraktibatu ziren, eta, zehazki, 1813ko urtarrilaren 4an Gorteek onetsitako dekretua. Dekretu hori 1820ko azaroaren 28an jakinarazi zien probintziei Herrizaintza Ministerioak. Halaber, agindu zien eremuak eta lursail komunak jabetza partikular egiteko eratu behar zen instrukzio-espeditenteak honako hauek bil zitzala, besteak beste: «*lursailaren neurketa edo mugaketa, erabilera, edukiera, kalitatea, ustiapena, salmenta-balioa eta produktua, propioena izango balitz*». Buruzagi politikoek zirkular bidez jakinarazi zieten agindua herriei abenduaren 16an, eta, hori dela eta, Gipuzkoako mendiak sakonki eragin zituen besterentze-mugimendu bat hasi zen, une hartan bertan mendeak zituzten zenbait Partzuergoren lurgainen desegitea eta besterentzea sustaturik¹⁸. Zenbait herri, hala nola Beizamak, urte luzez laga zizkieten beren mendi propioetako larre-sariak beren bizilagunei¹⁹.

14. 1783ko apirilaren 9ko Errege Agindua indarrean zegoela gogorarazi zen. Agindu horrek tantaiak mozteko ahalmena ematen zien Gipuzkoako udalei, lan zehatzetarako, burdinolak, etxeak, zubiak eta errotak konpontzeko eta gainerako eginbeharretarako, betiere baldintza batekin: haien ebaluazioa fede onez eta lanen azterketa zehatzez egin behar zen, eta, bota behar zituzten zuhaitzak markatuak bazeuden, Itsas Armadako komandanteari eskatu behar zioten lizentzia.

15. Eta komandantearen lizentzia eskatu behar zen arestian adierazitako xedeetarako ez zen edozein zuhaitz gazte eta tantai mozteko, nahiz eta markatuta ez egon, baina inoiz ez basoberako zuhaitzak erauzteko. Edonola ere, moztutako zuhaitz bakoitzeko 3 landare gazte landatzeko betebeharra gogorarazi zen.

¹⁷ AGG-GAO JD IM, 2/17/159.

¹⁸ Hori da Elduain-Berastegiko mendien Mankomunitatea desegitearen kasua, edo Enirio-Aralarko Mankomunitatearen lurgainaren banaketaren kasua.

¹⁹ Zehazki, 66 urterako -1823-II-14ko eta 1825-IV-25eko eskrituren bidez-, 4 auzotako bizilagunen alde. Epe hori 1889an iraungi zen. Erabat debekatua zuten hura ixtea. Horrela dago adierazita 1883-XI-4ko bere Udal Ordenantzetan [AGG-GAO JD T, 164,22].

1832an, Sustapen Ministerio berria sortzearekin batera, zenbait batzorde izendatu ziren nazio mailako mendiei buruzko legedi guztia aztertzeko. Batzorde batek Espainiako ehizari eta arrantzari buruzko lehen legea proposatu zuen, eta 1834ko maiatzaren 3ko Errege Dekretuaren bidez onetsi zen. Beste batzorde batek, berriz, Mendien Lege berria egin zuen, eta *Ordenantza* izendapenarekin onetsi zuen 1833ko abenduaren 22ko Errege Dekretuak. Mendiei buruzko Ordenantza horrek –Frantziako eta Ingalaterrako legedietan zegoen oinarrituta– muturreko liberalismoaren eragin sakona zuen, eta hain handia izan zen haren garrantzia, ezen sarritan esan baita Espainiako baso-zientziaren historia, ikuspuntu juridikotik, hura argitaratzean hasi zela. Hori guztia agintariek mendien narriadura progresiboa arintzeko beharrari buruz izan zuten kontzientzia hartze lausoaren emaitza izan zen. Eta indarrean egoteari 1836an utzi bazion ere, berriz ere sartu zen indarrean 1854an –zenbait artikulutan aldaketak izan zituen–, eta 1863ra arte iraun zuen, non maiatzaren 24ko legeak zati batean indargabetu baitzuen (109.-162. artikulua salbu: ezkur-zuhaitz, ezkur-larre eta larreen aprobetxamenduari eta baso-poliziari buruzkoak). 1833ko Ordenantza betetzeari buruzko legegintzako prozesu horretan guztian, salbuetsita geratu ziren 3 euskal probintziak, Balearrak eta Kanariak, non foru-araudi partikularrak aplikatzen jarraitu baitzen.

VIII. DESAMORTIZAZIOA ETA BASO-ARLOAN ESPAINIAN ERAGIN ZITUEN ONDORIOAK

XVIII. mendearen amaieran Espainian hasitako desamortizazioak ondorio sakonak eragin zituen Araba, Bizkai eta Gipuzkoan eta Nafarroan. Mendiabalek bultzatuko elizaren desamortizazioak (erlijio-ordenen iraungitzeari eta haien ondasunak Estatuak konfiskatzeari buruzko 1836ko otsailaren 19ko eta martxoaren 8ko Errege Dekretuak) herriei beren komunalak galtzeko beldurra eragin bazien ere, eta herriek mozketetan egiten zituzten gehiegikeriez babesteko Estatuaren mendiak babestu baziren ere, buruzagi politikoei eta diputazioei agindu zitzairen ez zitzatela mozketak baimendu haien lizentziarik gabe (Gipuzkoako herrien mendien kasuan izan ezik²⁰) eta udalak behartu zitzatela ereintzak eta landaketak egitera, beren mendiak osatu eta basoberritzeko.

²⁰ Dirudienez, Gipuzkoak eskatu zuen xedapen hori Gipuzkoan ez aplikatzea. Horrenbestez, «Gipuzkoako Probintziaren inguruabar partikularrak kontuan izanik eta Gobernuaren lizentziari itxaron beharrak hango fabrikek erregaia berehala edukitzeko premiari kalte egingo liokeela kontuan izanik», buruzagi politikoari lizentzia horiek emateko baimena eman zitzaion, betiere «aurretiaz egin behar da espediente aproposen instrukzioa, adierazitako zirkularrean zehazitutako eran, eta izaera bereko kasuetan Erresumako gainerako probintzietan egiten den bezala» Donostian, 1842ko abuztuaren 14an [AGG-GAO JD IM, 2/17/199].

Lehen Karlista-gerrateak (1834-1839) larriagotu egin zuen Espainiako, Araba, Bizkai eta Gipuzkoako eta Nafarroako mendia-egoera. Araba, Bizkai eta Gipuzkoa eta Nafarroaren kasuan, udalek beren baso-masaren zati handi bat galdu zuten, eta *urbelarrak* deituriko mendien zati asko salmentan jarri behar izan zituzten gerrak sortutako gastu itzelak ordaintzeko. Hala ere, gerra amaitutakoan, eta Diputazioak hala eskatuta, oraindik mendi publikoak zituzten zenbait herri beren baso-masa berreskuratzeko eta basoberritzeko mugimendu garrantzitsu bat hasi zuten, auzolana sustatuz horretarako.

Baina Estatu mailan, 1839ko gerra amaitu ostean, Gobernuak eginda-ko zorren pisuaren ondorioz, Gobernuak eliza-desamortizazioarekin jarraitzea erabaki eta klero sekularraren ondasunak saltzeko agindu zuen –bi mila milioi errealean balioa zutela kalkulatu zen–. Hori dela eta, 1841eko irailaren 2ko Legeak nazioarenak aitortu zituen ondasun horiek, eta Estatuaren eskuetara igaro ziren. Orduan, Estatuak neurketa-, mugapen- eta mugarritze-operazioei ekin zien, eta Itsas Armadari baimena eman zion nazionalizatutako mendietako egurra eraikuntzarako mozteko, bereziki Iratikoa (Nafarroa) eta Usurbilgoa (Gipuzkoa), «*non egur mota horiek ugariago baitira*».

Nolanahi ere, Pascual Madozek bultzatutako desamortizazioak eragin zituen kalterik handienak Araba, Bizkai eta Gipuzkoako eta Nafarroako mendietan, 1855eko maiatzaren 1eko Desamortizazioaren Legearen bidez. Haren bidez, desamortizazio orokorra agindu zen, bai elizarena (jada oso aurreratua zegoen), bai zibila, Ogasun Ministerioaren Estatuaren Jabetzen eta Eskubideen Zuzendaritza Nagusiak bultzatuta. Horrek nahitaezko besterentzeak eragin zituen honako hauetan –«*legez lotuta zeuden karga eta zorrak eragotzi gabe*»–: hiri- eta landa-onibar guztiak; Estatuaren, kleroaren, ordena militarren, kofradien, ongintzako ekintzen eta santutegiaren erroldak eta foroak; On Karlos infante ohiaren bahitutako ondasunak; «*herriek berezkoak eta komunak dituztenak*»; instrukzio publikokoak; eta esku mortuen jabetzakoak ziren gainerako guztiak, aurreko legeek haiek saltzeko edo ez saltzeko agindua eman zuten gorabehera (1. artikulua). Salmenta orokorretik salbuetsita geratzen ziren, besteak beste, «*Gobernuak haiek saltzea egokitzen jotzen ez duen mendi eta basoak*» eta ustiapen komuneko lursailak, betiere «*aurrez Gobernuak hori horrela dela aitortzen duen adierazpena eman ondoren, dagokion udalari eta probintziako diputazioari entzun eta gero*» (2. artikulua).

Haren bidez, finkak ahalik gehien zatitzeko agindu zen, betiere haien balioari eragiten ez bazitzaion (3. artikulua); enkantea egiteko lekuak eta ordaintzeko metodo onbera bat ezarri ziren; eta salmentarekin lortutako funtsak inbertitzeko agindu zen (saldutako ondasunen balioa bi zatitan banatuko zen: % 20 Estatuaren eskuetara igaroko zen, eta gainerako % 80a herriei itzuliko

zitzaien zor kontsolidatuaren –% 3– titulu besterenezinen forman). Handik gutxira, 1855eko maiatzaren 31ko Errege Aginduak Desamortizazioaren Legea betetzeko emandako instrukzioaren 255 artikulua jaso zituen.

Aipatutako instrukzioa amaitzen eta argitaratzen zen bitartean, eta haren 2. artikuluko 6. xedapena hobeto betetze aldera, maiatzaren amaiera aldera Nekazaritza, Industria eta Merkataritzako zuzendari nagusiak Mendietako Ingeniarrien Kidegoaren Batzar Fakultatiboari mandatu eman zion *Memoria* bat prestatzeko Espainiako baso-desamortizazioari buruz. Batzarrak urriaren 8an entregatu zuen memoria, eta garrantzi handia izan zuen etorkizunean. Instrukzioak argitaratu eta hurrengo egunean, 1855eko ekainaren 1ean, Zuzendaritza Nagusiaren zirkular batek, titulartasun-aldaketa egiteko operazio erraldoi horrek eragingo zuen anabasa saiheste aldera, agintzen zien gobernadore zibilei (probintziatarako diputazioen presidente ziren aldetik) ez zezatela utzi zuhaitziak, mendiak, basoak eta eraikinak suntsi zitezten, edo ubideak eta iturburuak erabilezin utzi zitezten; izan ere, ondasun horien salmentak «*Estatuari etekin handiak*» eman behar zizkion.

Hiru egun geroago (1855eko ekainaren 4a), Sustapen Ministerioak, 1855eko legearen 2. artikuluko 6. paragrafoan zegoen erreserba erabiliz, Ogasun Ministerioari gomendatu zion Estatuaren, herrien, establezimendu publikoen (ongintzakoak, instrukziokoak eta ondasun nazionalen beste jatorri batzuetakoak) mendiak kontserbatu behar zirela, zer baso-aberastasun babestu behar zen zehazteko (etekin publiko handiak eragiten baitzituen) egiten ari ziren lanak amaitu artean eta egokientzat jotzen ziren xedapenak edo erregelamendu berezi aproposa zehaztu bitartean.

Espainiako baso-desamortizazioari buruzko 1855eko urriaren 8ko Memoriaren ondorio nagusia urriaren 26ko Errege Dekretua izan zen. Dekretu horrek desamortizatu beharreko mendiak eta basoak sailkatzeko arauak finkatu zituen, eta penintsulako mendiak 3 klasetan banatu zituen:

1. *Arloko ordenantzei jarraikiz kontserbatu behar ziren mendiak, eta, hortaz, besterentzeaz salbuesten zirenak*: izeien, izei espainiarren, pinuen, ipuruen, miterren, haginien, pagoen, gaztainondoan, urritzen, urkien, haltzen, gorostien, haritzen, ametzen, erkametzen eta isats espainiarren mendiak, haietan zeuden espezieak, etekin-metodoa eta zeuden udalerrria gorabehera.
2. *Haien besterentzea zalantzarikoa zen mendiak*: artelatz-basoak, artadiak, landare mestizoen eremuak eta abariztiak, haien bariatatea eta etekin-metodoa gorabehera, hau da, kontuan hartu gabe haien ustiatzeko lekua: goi-mendia, behe-mendia edo basobera, bazkalekurako larreak edo bazkalekurako eta laboretarako larreak.

3. *Berehala saltzeko egoeran zeudela aitortzen ziren mendiak*: lizardiak, zumardiak, legeltxor-lekuak, ahuntzadar-lekuak, milazka-mendiak, lertxundiak, sahastiak, isastiak, basolibondo-lekuak, basaka-lekuak, ezpeldiak, txaradiak, ez kai-oroak, txilardiak, palmondo nanoen lekuak eta aurreko artikuluek biltzen ez dituzten gainerako mendiak.

Era berean, herrialdeko mendi guztien inbentarioak egiteko agindu zen: lehena, 2. klasekoena edo zalantzazkoak ziren mendiena; bigarrena, 1. klasekoena edo besterendu ezin zirena; eta, azkenik, 3. klasekoena (besterendu zitezkeenak). Hirugarren klasekoak berehala entregatuko zitzaizkion *Ondasun Nazionalen Salmentaren Zuzendaritzari*, sal zitzaizkion. Zalantzazkoak edo 2. klaseko mendien kasuan, inbentarioa egin eta Ministerioak onetsi ostean, aipatutako *Zuzendaritzak* konfiskatu egin zituen, haiek besterentzen hasteko, agente indibidualen bidez, zeinei ordaindu egiten baitzitzaien, «*egiten zuten bilketarekiko proportzioan*». Horrela egin zen, 1856an, Espainiako mendien lehen sailkapena edo inbentarioa.

Inbentario hori egiten zen bitartean, 1856ko uztailaren 11n Mendien Legea onetsi zen, Desamortizazioaren Legearen osagarri. Haren bidez, besteak beste, 1855eko maiatzaren 1eko Legeak salmentaz salbuesten zituen ondasunez gain, herriaren ondasunen artetik laneko abereek bazkatzeko ezartzen ziren larreak ere salbuetsi ziren (ez bazeuden jada salbuetsita). Kasu horretan, Gobernuak finkatzen zuen haien hedadura «*herri bakoitzaren beharren arabera*» eta udalari eta Diputazioari entzun eta gero. Eta besterendu zitezkeen ondasunak saltzeko, ondasunak bi klasetan bereizi zituzten:

- (1) Estatuaren ondasunak: horrela izendatuak; kleroarenak; propioen % 20; goragoko instrukzio publikoarenak (haren emaitzak Estatuaren Kutxetan sartzen ziren); Ordena Militarrenak; On Karlos infante ohiari bahituak; kofradia, ongintzako ekintza edo santutegienak; onuradunak eta gainerako eklesiastikoak egoki mantentzekoak. Guztiak Estatuak konfiskatuak ziren, eta haren jabetza errespetatzen zen salmentaren eta etekinen bilketaren ondoretarako (horri propioen % 20 kendu behar zitzaion; izan ere, hori udalek jarraitzen zuten administratzen salmenta egin arte); eta
- (2) Korporazio zibilen ondasunak: propioen % 80; ongintzakoak; behe-ragoko instrukzio publikoarenak; gainerako ondasunak, zeinak, izen desberdinen pean, probintziei eta herriei baitzegozkien. Horiek guztiak beren edukitzaileek administratuko zituzten, besterentzeak ondoreak izan arte.

Hura betetzeko, Erreginak 31 artikulua luze zituen *Instrukzio* bat onetsi zuen uztailaren 11n bertan. Instrukzio horretan, ekonomiari eta prozedurari bu-

ruzko beste xedapen batzuen artean, eta ondasun komunak ez zituzten herrietako laneko abereentzako bazkaleku-larreen salmenta salbuetsi ahal izateko, agindu zen udalek espedienteari hasiera eman ziezaiotela gobernadorearen aurrean, hilabeteko epean; Ogasunak kleroaren eta ordena militarren ondasunak konfiskatzeko prozedura arautu zen; Estatuaren ondasunak zehaztasunez definitu ziren; balio handiagoko edo txikiagoko finka gisa saldutako ondasunen ordainketa arautu zen, eta, oro har, zor publikoaren amortizazioa.

Desamortizazio-prozesua bi urtez bertan behera geratu zen, baina zuhaiztien gehiegizko suntsiketa «*hondamen sozial*» bilakatua zen jada, eta Administrazio publikoak soilik «*eragotz dezake mendien erabateko hondamena*». Hori dela eta, 1859an, Gobernuak 1855eko urriaren 26ko Dekretuak *zalantzagarri* gisa sailkatu zituen mendien-sailkapena berrikustea proposatu zuen, zeina 1856ko otsailetik egiten ari baitzen. Horrekin, ahalik azkarren eta ahalik unibertsaltasun eta aldeberekotasun handienaz nahi zituen ebatzi amaitzeke zeuden sailkapen-operazioak. Eta Mendietako Kidego Fakultatiboaren eraketa kontsideratuz, Sustapeneko ministroak dekretu-proiektu bat aurkeztu zuen, Erreginak 1859ko otsailaren 16an izenpetu zuena.

Haren bidez, 1855eko urriaren 26ko Errege Dekretuan jasotzen ziren arau nagusiak berrezartzeaz gain, mendietako ingeniariari enkargatu zitzaizen haiek sailkatzea «*salmenta-prozesuak oztopatu gabe*»; era berean, Sustapeneko ministroak erabaki behar zuen, azken buruan, sailkapena ongi egina zegoen eta besterentzea egiten hasi behar zen ala ez. Hori gertatu eta gero soilik iragar zezaketen gobernadore zibilek haien enkantea behar zen forman, indarrean zeuden erregelamendu eta instrukzioek zehazten zituzten izapide guztiak betez. Finka azkendu eta esleitutakoan, haren ondoreek iraun egiten zuten, nahiz eta gerora aurkako ministerio-ebazpena jaso. Dekretua hobeto betetzeko, otsailaren 17an, ingeniariak baso-aberastasuna kontserbatu eta sustatzeko zuten zientzian eta zuhurtasunean eta Probintziako agintarien arretan konfiantza izanez, mendietako ingeniariak lan egiten zuten baso-barrutietako lanak bertan behera utzi ziren errege-agindu baten bidez, «*barruti horiek besterendu daitezkeenak edo besterendu ez daitezkeenak direla adierazten duen sailkapen orokorra amaitu arte*» (2. artikulua).

1859ko ekainean, ingeniariari enkargatutako memoriak –bakoitzaren probintziako mendiei buruzkoak– iristen joan ziren. Horrek balio izan zuen, urte hartako ekainaren 28an, Sustapen Ministerioak, beste zirkular zabal baten bidez, gobernadoreei adieraz ziezaien zer ekintza sustatu behar zituzten bakoitzari zego-kion probintzian, eta, bereziki, baso-arloan, «*aberastasun publiko horren arloan gaur egun gertatzen ari den gainbehera negargarria*» kontuan hartuz, eta Baso Kode baten eraketaren zain, eta kode hori egiten saiatzeari dagokionez, argitzeke dauden «*auzi gehienak jada konponduta daudenean soilik egin ahalko da*».

Probintzietako memoriak bateratu ostean, mendi publikoen sailkapen orokorraren «*laburpen*» bat formalizatu zen, zeina 1859ko uztailaren lehen argitaratu zen. Haren bidez, probintzietako gobernadoreei ahalmena ematen zitzaien han jasota zeuden Estatuaren, herrien eta establezimendu publikoen mendi guztiak salgai jartzeko, baina horretatik salbuetsita geratu ziren herrien komunak eta idi-larreak, betiere ingeniariak haietan zeuden zuhaitz-espezieen edo kontsiderazio zientifikoen arabera sailkaturik ez bazituzten. Bi hilabete geroago, 1859ko irailaren 30ean, Gobernuak aipatutako sailkapena onetsi, eta Nekazaritza, Industria eta Merkataritzako Zuzendaritza Nagusiak argitaratu zuen. Beraz, Mendien lehen katalogo horretan, Espainiako mendien heren bat (1/3) besterengarri gisa erregistratu ziren (3,4 milioi hektarea inguru), eta salbuetsitakoak 6,7 milioi hektarea ziren.

1859. urtearen osteko urteetan, ikusi zen arau finko, argi eta eztabaidaezinak izateko premia zegoela; izan ere, beharrezkoak ziren, mendien salmentan gatazkarik egon ez zedin. Hori dela eta, 1862ko urtarrilaren 22an, Sustapeneko ministroak dekretu-proiektu bat proposatu zuen –erreginak onetsi behar zena–, 1859ko sailkapena zuzentzeko, interes partikularri 2. eta 3. klaseko mendi guztiak entregatzeko, eta, horrela, Administrazio publikoa garrantzi gutxiko hainbat eta hainbat lursail txikiren zaintzaz askatzeko. Erreginaren izenpearekin proiektua dekretu bilakatu ostean, desamortizaziotik salbuetsi ziren 100 hektarea baino gehiagoko mendiak, non zuhaitz-espezie nagusia pinua, haritza edo pagoa zen, eta gainerako guztiak, berriz, saltzeko geratu ziren; halaber, beste katalogo bat egiteko enkargatu zen, «*arau horien arabera desamortizaziotik salbuetsita geratu diren mendiak adieraziko dituen*» (3. artikulua).

Eta haren 3. artikuluari jarraikiz, 1862ko otsailaren 5ean, probintzietako mendi-zerbitzuen arduradun ziren ingeniariak enkargatu zitzaientz egin zezatela desamortizaziotik salbuetsitako mendien katalogo bat, zerbitzua erraztu, eta aurrerantzean mendien arloko estatistikaren oinarria eratzeke. Katalogo horrek, zeinak pinuz, haritez edo pagoz populatutako mendiak soilik hartu behar zituen kontuan (2. artikulua), hiru egoera bildu behar zituen barruti judizial bakoitzeko (Estatuaren mendiak, herrienak eta establezimendu publikoenak), eta honako hauek adierazi: jabetza, izena, kokagunea zegoen mugape jurisdikzionala, mugak, edukiera aforatua eta zuhaitz-espezia. Era berean, probintzia osorako laburpen orokor batekin osatu behar zen katalogoa.

Katalogoa egindakoan [ez zen inoiz argitaratu], honako hau ikusi zen: 1.) Eratutako Ingeniarien Kidegoa ez zen behar bestekoa, eta proportziorik gabekoa zen enkargatu zitzaion lana egin ahal izateko; izan ere, baso-azalera publikoak 7 milioi hektarea zituen, eta Administrazioari atxikitakoek, berriz, 5.031.948 hektarea zituzten. 2.) Estatuak baso-azalera guztiaren 307.100 hektarea soilik zituen, gainerakoa herriena eta establezimendu publikoena baitzen. Espainiako

udalerrriak, beraz, mendi publiko ia guztien jabe ziren, eta hori oso ohiz kanpoko zen gainerako Europako estatuen artean; izan ere, haiek baso-masa oso handi baten jabe ziren, izaera kolektibo eta nazionaleko arazo ekonomikoak eta beste arazo sozial batzuk konpontzeko erabiltzekoak. Hori dela eta, legegileak, udalerriek beren mendietan egiten zituzten ekintzez mesfidati, Estatuaren zaintzaren mende jarri zituen alderdi tekniko guztiei eta zenbait alderdi ekonomiko-ri dagokienez, Mendietako Ingeniarrien Kidegoaren eta haren Ordenazio Zerbitzuaren bidez.

IX. 1863KO MENDIEN LEGEA ETA ESPAINIAKO BASOEN ADMINISTRAZIOAREN FINKAPENA

Katalogo berria egiten ari zen bitartean, Espainiako baso-politikaren oinarritzat balioko zuen mendien lege berri bat egiteko izendatutako Batzordeak lanean jarraitu zuen. Batzorde horrek 1863ko otsailean aurkeztu zuen bere lege-proiektua, eta hura, zenbait aldaketa egin ostean, 1863ko maiatzaren 24an berretsi zen.

Lege horrek –haren xedapen asko bat zetozen 1862ko urtarrilaren 22ko Errege Dekretuan onetsitakoarekin–, 100 hektarea baino gehiagoko pinu- haritz- eta pago-mendien salmenta salbuesteaz gain (2. artikulua), adierazten zuen indarrean zeudela legez existitzen ziren auzo-zor eta -ustiapenak, betiere «*batzuk zein besteak bateraezinak ez baldin badira zuhaiztien kontserbazioarekin*». Salbuespenaren kasu berezia, zeina, 1855eko eta 1856ko legeekin bat etorriz, «*ustiapen komuneko*» mendiei (hau da, bizilagunen erabilera soila baino zerbait gehiago zegoen: horien jabetza komun bat) edo «*labore-larre izatera bideratutako*» mendiei zegokien. Bestalde, lehen aldiz bereizi ziren mendiak bi klasetan: Estatuaren mendiak, eta herrien eta establezimendu publikoen mendiak (1. artikulua), eta berehala ekin zitzaion haiek mugatu eta zedarrizteari (7. artikulua). Halaber, beste bi aukera hauek ere onartzen ziren: Estatuak gainerako mendiak erostea edo trukatzea (3. eta 4. artikulua); eta, bestalde, eremuak, hareatzak eta modu iraunkorrean nekazaritza-laboretarako balio ez zuten gainerako lursailak basotzeko beharrezko operazioak bere kabuz egiten hastea (5. artikulua).

Ordutik aurrera, Sustapen Ministerioak bere gain hartu zuen Estatuaren mendien zuzeneko administrazioa eta gainerako mendi publikoetan esku hartzeko ahalmena (12. eta 13. artikulua). Estatuaren mendiak basoberritzen hasi ziren partikularrak saritu zituen (15. artikulua), eta, salbuesitako mendietan lurzoruaren eta lurgainaren jabariak bateratu zituen, aurrez haien jabeek kalte-ordainak eman eta gero (6. artikulua).

Nolanahi ere, onetsi berri zen eta hainbesteko garrantzia zuen legea –zeina, aldaketaren batekin, indarrean egon baitzen 1957ra arte– ezin zen erraz apli-

katu azterlan sakon bat egin gabe, eta zenbait neurri xehatu ezarri behar ziren, arloko ingeniarietako eta desamortizazioan inplikaturako gainerako agintarietako aurrerantzean egin behar zuten lana gidaturako zutenak. Horren guztiaren ondorioz, Sustapen Ministerioa 2 urtez jardun zen 143 artikuluko erregelamendu zabal bat eta, hurrenez hurren, 13, 30 eta 22 artikuluko zituzten hiru instrukzio egiten. Arau horiek, Mendietako Batzar Fakultatiboari entzun ostean eta Estatuko Kontseiluak osoko bileran proposaturakoarekin bat etorritik, 1865eko maiatzaren 17an berretsi ziren. Horien bidez garatu ziren legean jasota zeuden funtsezko puntuak: mendi publikoen sailkapena, haien mugaketa, eremuak landatzea eta erostea edo trukitzea, jabariak, zorrak eta auzo-ustiapenak bateratzea, administrazioa, ustiapenak oro har, hobekuntza eta kontserbazioa, eta polizia, eta partikularren mendietan botere publikoek esku hartzeari buruzko azken titulu bat.

Beste zenbait xedapenen artean, desamortizaziotik salbuetsitako mendi publikoen katalogo bat egiteko agindu zen, eta publikotzat jotzen ziren, halaber, besterengarriztat aitortuak izan arren, artean jabari partikularra igaro ez ziren mendiak; katalogoan mendi bati esleitu zitzaion egoeraren aurka erreklamatzeko prozedura bat finkatu zen, eta, era berean, dokumentaziorik ez zegoenean, mendi baten jabetza egiaztatzea ahal izateko, 30 urteko etengabeko edukitzea frogatu beharra zehaztu zen. Orobat, mendi publiko guztien mugaketa eta zedarriztapena agindu eta arautu zen, haien jabetza bermatze aldera –lan hori ingeniarietako edo horretarako enkargua zuten perituek egin behar zuten, udalek edo gobernadoreak hala eskatuta–. Eta mendi publikoetako etorkizuneko zerbitzua bermatzeko, penintsulako lurraldea eta alboko uharteak ikuskaritzatan zatitu ziren, eta haiek barruti edo probintzietan, eta horiek, halaber, eskualde eta kuarteletan (84. artikulua). Eta eratu beharreko ikuskaritza kopurua aipatzen ez bada ere, badakigu 1874an zazpi zirela [eta horrela izango zen 1881era arte]. Araba, Bizkai eta Gipuzkoari eta Nafarroari 2. Ikuskaritza zegoen, zeina Valladolideko, Burgoako, Santanderko, Nafarroako, euskal probintzietako, Logroñoko eta Soriako barrutiek osatzen baitzuten.

Era berean, Erregelamenduan agintzen zen, mendi publikoen behin betiko ordenazioa ezartzen ez zen artean, ingeniarietako, urtero, ustiapenari buruzko behin-behineko planak egin zitzatela (komunalenak eta labore-larreentarako erabiltzen zirenak izan ezik), oinarritzat «*baso-urtea*» eta zehazten diren instrukzio jakin batzuk hartuta. Plan horiek gauzatu baino lehen, Ministerioak onetsi behar zizuten. Ustiapenari buruzko plan horiez gain, ingeniarietako «*hobekuntzei*» buruzko planak ere aurkeztu behar zituzten, eta hobekuntza horietako baso-ustiapen hartatik eskuratutako emaitzaren zati batekin egin behar ziren. Hobekuntza horietarako zenbatekoa Gordailuen Kutzaren sukurtsalean gordailutu behar zen –probintzia bakoitzeko gobernadorearen eskura egongo zena– eta mendi horietako labore-, mugaketa, zedarritze- eta ordenazio-gastuak ordaintzeko erabili behar zen, bai

eta baso-bideak ireki eta mantentzeko, eta zaindarien etxeak eraiki eta kontserbatzeko ere.

Azkenik, Erregelamenduaren azken titulua mendi publikoekin muga egiten zuten partikularren mendiei buruzkoa da; han, jabe partikular horiei arloko profesionalen zerbitzuak eskaintzen zitzaizkien, trukean jabetzan zituzten lur-sailen hedaduraren arabera prezio bat ordainduta (defentsarako eta zaintzarako gastu komunetarako), eta, halaber, mendi horiek zurgai bilakatzea sustatzen zen, haien ereindako hektarea kopuruaren arabera Sustapen Ministerioak ematen zituen diruzko «sari» handien bidez, betiere operazioak printzipio fakultatiboekin bat etorritz egiaztatu baziren eta emaitzak, 5 urteko epean egiaztatuta, onak baldin baziren. Nolanahi ere, modu horretan saritutako mendiak mendi publikoentzat ezarritako baso-erregimenari atxikita geratuko lirateke, txanda bateko tartean, eta ezingo ziren ustiatu arloko fakultatiboan esku-hartzerik ez bazegoen eta Gobernuak aurrez baimena ematen ez bazuen.

Bestalde, instrukzioak eman ziren «ordenazioak gauzatzeko», «mendi publikoen behin betiko ordenazioa gauzatzeko» eta «ustiapenari buruzko behin-behineko planak eratzeko»; instrukzio horiek probintzietako ingeniari buruei zuzenduta zeuden, haiek gauza zituzten. Haien bidez, herrialdeko mendi publikoetan egiteke zegoen behin betiko Ordenazioa arautu zen, eta 3 operazio egiten ziren mendi bakoitzean:

- (1) *Arakatzeta*: mendiaren egoera aztertzea, inbentarioaren eraketa presatzeko; mendietako elementu naturalak adieraztea eta haien ekoizpenaren eta kontsumoaren fenomenoak deskribatzea.
- (2) *Inbentarioa*: basoko elementuen kokapena ezagutaraztea, planoen bilduma baten bidez (berezia, topografikoa eta unadena) eta memoria baten bidez (hauek jasotzen zituena: mugak, unadak, adin-klaseak eta egindako oharpen eta esperimenduak).
- (3) *Ordenazioa*: mendiaren ekoizpenerako ezartzea komeniko litzatekeen plana eskaintzea, planoen bilduma baten bidez (zatiarena eta mozketena) eta ordenazio-memoria baten bidez (hauek jasotzen zituena: zatien egoera eta deskribapena, adin-klaseen taulak, ustiapenaren plan orokorra, tasazioa, produktuen laburpen orokorra, mozketen eta laboreen plana eta oharpenak).

Operazio horiek, zeinak 1857an ezarritako ereduaren arabera eginak baitzeuden, hilabetearen behin jakinaraziko zizkion ordenazioaz arduratzen zen brigadaburuak Nekazaritza, Industria eta Merkataritzako Zuzendaritzari eta Kidegoaren Kontsultarako Batzarrari, hura amaitutakoan, goragoko instantzietatik onetsi zezaten. Behin-behineko ustiapen-planak, berriz, probintzietako ingeniari buruek egin behar zituzten «baso-urte» bakoitzerako (urriaren 1etik hurrengo

urteko irailaren 30era artekoa), martxotik maiatzera arteko 3 hilabeteetan bildutako informazioan oinarrituz, oso ongi zehaztutako egutegi batekin, basoberritu beharreko soilguneak aztertuz eta baso-arloaren interesak abeltzaintzaren interesekin bateratzen saiatuz. Edonola ere, ingeniariak beren ardurapean zegoen mendi bakoitzari ireki behar zioten espedientea, eta hari, plano edo krokis bat, eta mendi horren ustiapen-plana eratzeko erabilitako aurrekari guztiak atxiki. Ingeniariei agindu zitzairen, halaber, haien mendeko pertsonalak bere jardunean bete beharreko instrukzioak idazteko.

Herrialdeko mendien desamortizazio-prozesuak aurrera egin ostean (diru-sarrera handiak ekarri zizkion Estatuari), Estatuaren finka eta jabetzen enkanteak edo 1877ko urtarrilaren 9ko Legearen bidez desamortizatutako errolda arautu ostean, Estatuaren mendien zaintza Guardia Zibilarren Kidegoari eman ostean (zeregin hori bakarrik egin zuen 1907ra arte; izan ere, urte horretan, Estatuaren Oihanzaingoa eratu zen) eta Estatuak administratutako eta salbuetsitako mendiak lantzeko xedez, 1877ko uztailaren 11n, Sustapeneko ministroaren eskariz, mendi publikoen basoberritzea, sustapen eta hobekuntzari buruzko lege berri bat sortu zen, haren aurkakoak ziren aurreko xedapenak indargabetzen zituena.

Lege hori 1863ko Mendien Legearen 5. artikulutik sortu zen, zeinak Estatu behartzen baitzuen eremuak, hareatzak eta modu iraunkorrean nekazaritza-laboreetarako balio ez zuten gainerako lursailak basotzeko beharrezko operazioak hastera. Haren bidez, berehala ekin behar zitzaion desamortizaziotik salbuetsitako mendi publikoetako soilgune eta lauguneak basoberritzeari, bai eta aipatutako 1863ko Legearen 5. artikuluan adierazten ziren eremu, hareatza eta gainerako lursailak ere. Bitartekoak (barreiadura naturala, zuzeneko ereintza eta landatzea) aurrez mugarritutako guneetan erabiliko ziren, barrutiko ingeniariak nahi beste. Basoberritzea aurrera ateratzeko behar adina landare eskuratzeko, mintegiak sortu behar ziren Estatuaren mendietan bertan (edo publikoak ziren beste batzuetan), horretarako behar zen denbora guztirako, eta, halaber, lehertzeko atalak ere sortu behar ziren, hazien kalitatea bermatuko zutenak. Eta basoberritzearen gastuak ordaintzeko, lehen aldiz behartu ziren herriak mendi horien ustiapenen % 10 erabiltzera, haien idi-larreak bazkalekuak eta ezkurak ustiatzeko erabiltzen ziren kasuetan izan ezik. Horrez gain, mendiek beren gain zituzten zorrak azertu behar ziren, eta haiei eusteko modurik onena proposatu; halaber, mendeko enplegatu klase bat sortu zen: laboreetako langileburuak –1907an kendu zituzten–. Enplegatu haiek, 400 bitarte izango ziren, barrutietan banatu ziren.

Horrenbestez, 1877ko uztailaren 11ko Basoberritze Legea «*gure baso-eskualdeen gainbeheraren ondorio lazgarriak konpontzeko*» sortu zen. Hura bete zedin, batzorde bat izendatu zen haren erregelamendua prestatzeko. Lan

horiek amaitutakoan, Sustapen Ministerioak erregelamendu hori onetsi zuen, eta erregeak berretsi 1878ko urtarrilaren 18an; era berean, haren aurka zihoazen aurreko xedapen guztiak indargabetu zituen.

Legea gauzatzeko, ingeniariari agindu zitzaion beren barrutiko mendiak azter zitzatela; horretarako, udalerrri bakoitzaren baldintzak eta beharrak ikertu behar zituzten, eta memoria orokor bat idatzi, basoberritu behar ziren lursailetarako proiektu partzialetarako aurreproiektu gisa balioko zuena. Memoria onetsitakoan eta Batzar Aholku-emaileak aurrez txostena egin ostean, ingeniariak beraiek idatzi behar zituzten, azkenik, basoberritzeari eta hobekuntzei buruzko proiektu partzialak. Horiek onetsitakoan eta basoberritzeari ekin baino lehen, oihandu beharreko guneak mugarritu behar ziren, baina, era berean, ahalegina egin behar zen mendien basoberritzea eta kontserbazioa abeltzaintzarekin eta herriek ustiatzeko edo gozatzeko zituzten eskubideekin bateratzeko.

Basoberritzeko zereginak berriki sortutako laboreetako langileburuei esleitu zizkion erregelamenduak. Mintegiak, hazitegiak edo lehertzeko atalak oihandu behar ziren mendiak zeuden barrutietan edo inguruetan jartzen ziren (ahal izanez gero, Estatuaren mendietan), eta, haietan, espezie zurkarak landatzen ziren, basoberritu beharreko mendietako klimaren eta zoruaren baldintzekin hobekien zetozenak bat. Zerbitzu publikoaren beharrak betetakoan, soberakinak partikularrei eskaintzen zitzaizkien, kostua inoiz gaudituko ez zuen tasazio-prezio batean. Nolanahi ere, hazi eta landareen salmentaren diru-sarrerak –Altxorrean gordailutuak–, kasu guztietan, mendien basoberritzean eta hobekuntzan inbertitu behar ziren, mendi publikoen ustiapenetik etorritako diru-sarrera ororen % 10 bezala; hala ere, bazeuden salbuespenak: idi-larreak, bazkalekuak eta ezkurra ustiatzeko erabiltzen zirenean, eta idi-larreak izan gabe zor horiek zituzten herrien mendietako larreen kasuan.

Sustapen Ministerioak askotariko kredituak esleitu zituen zeregin horretarako; kreditu horiek Zuzendaritza Nagusiak proportzionalki banatu behar zituen barrutien artean, aurkezten ziren proiektuen garrantzia eta haiei hilero eman ahal zitzaion garapena kontuan hartuta, ingeniariaburuek arloko zuzendaritzari hila-bete bakoitzeko 15. eguna baino lehen bidaltzen zioten aurrekontuaren arabera. Modu horretan bilakatu ziren ingeniariak Administrazioaren agente nagusi, eta haiek ziren printzipio dasonomikoak aplikatzearen zuzeneko arduradunak ustiapenak zehazteko orduan –herrien premia eta eskubideei dagokienez–, betiere helburua baso-aberastasunaren kontserbazioa lortzea zelarrik.

Lege hori gauzatea ahalbidetuko zuen erregelamendua prestatzen zen tartean, 1877ko urriaren 2ko Udal Legea onetsi zen. Lege hark, bere garaiarekin bat etorritik, onartzen zuen udalerrietan bazeudela ondasun komunalak, udalek administratuak, eta, egokiro, ondasun haiek bizilagunen erabilerarako izendatzen zituen; baina, horrez gain, esaten zuen –modu okerrean– *«ustiapen komu-*

netan esleitu zaien zatiaren jabari osoa eskuratzen dutela» haiek (26. artikulua). Beste artikulua batek (75.ak) ondasun haiek zatitzeko, ustiatzeko eta gozatzeko modua finkatu zuen.

Lege hark erabilera komunalen beste forma bat ere aitortzen zuen, eta haren doktrina zeharo osatua eta zabala zen. 80. eta 81. artikuluek auzo-ustia-penertarako udalen arteko elkarteak eta komunitateak (partzuergoak) sustatu eta babesteko asmoa baimendu eta adierazten zuten, eta, hori lortzeko, agindu zuten udal bakoitzeko ordezkari batez osatutako batzarren bidez goberna zitezela; horrekin, eskualde askotako (Asturias, Nafarroa edo Araba, Bizkai eta Gipuzkoa) tradiziozko ohitura aitortu baino ez zen egiten. Baina, horrez gain, adierazten zuen «*antzinako lur-komunitateek*» haiei ere administratzeko modu berria aplikatzeko eskatuko balute, erregimen horren mende jartzeko aukera izango luke-tela. Nolanahi ere, baso-espíritu berria buruan zutelarik, udalek, ordutik aurrera, urteko aurrekontuetan partida zehatzak esleitu zituzten beren zuhaitzien susta-penerako eta suteen aurkako prebentzio eta sorospenerako (134. artikulua).

1878ko uztailaren 11ko Legea gauzatzeko Erregelamendua jada aurrera-tuta zegoelarik, eta hura 1863ko maiatzaren 24ko Legean ezarritako salbuesteko baldintzak «*zalantzarik gabe*» betetzen zituzten finketan aplikatzea «*natural-tzat*» jota, 1877ko azaroaren 8an, Sustapen Ministerioak agindu zion Instrukzio Publiko, Nekazaritza eta Industriako zuzendari nagusiari mendi publikoen kata-logoa berrikus zedila. Orduko ohiko katalogoa 1862an egindakoa zen [1859ko katalogoaren berrikuspena], non mendi publiko guztiak katalogatu baitziren, Araba, Bizkai eta Gipuzkoakoak izan ezik²¹. Une hartan premiamenduz egin zen, eta salbuetsizat jotzen zituen hartarako eskatzen ziren baldintzak betetzen ez zituen zenbait mendi, eta, aitzitik, kanpoan uzten zituen baldintza horiek egiazki betetzen zituen beste zenbait.

1865eko maiatzaren 17ko Erregelamenduak jada berretsi zuen printzi-pio hori, eta irekita uzten zuen legeak markatzen zituen baldintzak betetzen ez zituzten mendiak kanpo uztea erreklamatzeko aukera (hori partikularrek nahiz Ogasuneko bulegoek egin zezaketen), eta, halaber, irekita uzten zuen baldintzak bete arren, egin ezaz edo beste edozein kausarengatik, katalogoan sartu ez ziren mendiak sartzera erreklamatzeko aukera. Ministroak, azken katalogoa 14 urte lehenago egin zenetik zenbait aldaketa gertatu zirela ikusirik eta, aldaketak gu-txi izan arren, hura eguneratu ahal eta behar zela kontsideratuz, 1877ko azaroa-

²¹ Nafarroako mendiak ere katalogatu ziren. Hori horrela dago adierazita 1877ko azaroaren 29ko Dekretuan; han esaten da katalogoaren berrikuspenean 1877ko azaroaren 8ko Errege Aginduaren bidez «*eraturako Batzordea moldatu*» egingo dela «*hartan zehazten diren preskripzioetara egokitzeko*» [Argit. VICARIO DE LA PEÑA, Nicolás, *Los Conciertos Económicos de las Provincias Vascongadas. II. liburukia. Eranskina*, Inpr. Andrés P. Cardenal (Bilbo, 1902), 36. or.].

ren 8an «*Katalogoa berrikusteko Batzordea*» izendatu zuen, desamortizaziotik salbuetsitako mendi publikoen katalogoa berrikusten hasteko. Handik gutxira, 1877ko azaroaren 29ko Errege Dekretuak lehen aldiz hedatuko zuen Araba, Bizkai eta Gipuzkoara «*mendi publikoen sailkapena*».

Batzorde horrek Kidegoaren Batzar Aholku-emailearen lokalean zuen egoitza, eta probintzia bakoitzeko mendien katalogoari zuzenketak egin behar zizkion, kontuan izanik 1862tik adostutako inklusioak eta kanpoan uzteak, egiaztatutako salmentak indargabetzeari buruz abiarazitako espedienteak eta, halaber, eskusibotasunez Sustapen Ministerioaren mende salbuetsita geratu behar ziren mendiak eta besterengarrizat jo eta Ogasun Ministerioari entregatu ahal zitzaizkion mendiak birgaitzeko –indarreko xedapenekin bat etorriz– beharrezko aurrerari guztiak. Edonola ere, harreman horiek arloko batzar aholku-emaileak gainbegiratu behar zituen, eta, ondoren, Ministerioari proposatu behar zion kasu bakoitzari zegokion ebazpena. Azken emaitza *Gaceta de Madrid* aldizkarian argitaratu behar zen, eta probintzia bakoitzeko zerrenda, berriz, probintziako *Aldizkari Ofizialean*.

Katalogoan egindako zuzenketarekin, Gobernuak oinarri sendo batez nahi zion aurre egin mendi publikoen basoberritzeari eta hobekuntzari; izan ere, «*hobekuntza-proiektu oro egin aurretik mendiaren baldintzei buruzko azterlan xehe bat egin behar da*», eta legeetan zehaztutako salbuespen-baldintzak betetzen zituztenak soilik izan behar zuten basoberritzeko eta sustatzeko lehenetsitako xede, eta, hala ez bazen, salgai jarri behar ziren. Modu horretan soilik egin ahal ziren, bermez, mendietan egin beharreko erreforma zehatzak, mendien egoera hobetzeko eta haien ustiapenen balioa hobetzeko, «*sorrarazten diren gastuak sobera konpentsatuko diren baldintzetan*». Erreforma horiek guztiak –salbuesitako mendien mugaketa eta zedarritzea, ustiapenen ordenazio zientifikoa eta erregularizazioa, baso-bideen eraikuntza eta telegrafo optikoen ezarpena (suteen hondamenak gutxitzeko)– ezingo ziren batera gauzatu; izan ere, pertsonal fakultatiboa oso urria zen.

Agindutako lanak modu «*gradualean eta progresiboan*» garatzeko, Sustapen Ministerioak, 1881eko urtarrilaren 8ko Errege Aginduaren bidez, fakultatiboen eta perituen egoera hobetzeaz gain –landa-lanek sortutako ohiz kanpoko gastuak konpentsatzea–, basoko barrutietan aldaketarik ez egiteko borondatea azaldu zuen, «*zerbitzuaren arretea urgenteek edo ohiz kanpoko kasuek aldaketaren bat eskatzen edo aholkatzen duten kasuetan*» izan ezik; kasu horietan, barrutiei 1875eko otsailaren 19ko Errege Dekretuak zehazten zuen ingeniariaren kopurua esleituz eta «*ahal dela*» haiei mendi publikoen basoberritze-proiektuak idazteko eta gauzatzeko zeregina emanen.

Horretarako, urtarrilaren 8ko beste errege-agindu baten bidez, Fermín Lalsala y Collado Sustapeneko ministroak bere pertsonal guztia bidali zuen basoko

barrutietara, eta Ministerioaren bulegoetan utzi zituen «*agindutako lanak ez geldiarazteko beharrezkoak direnak soilik, zeinak –hala zioen– garrantzi handia izan arren, ez baitute, izatez, basoko barrutietakoek duten garrantzia*».

Katalogoa berrikusteko lanen bidez, hobeto jakin ahal izan zen zein zen Espainiako mendi publikoaren egoera. Hori dela eta, mendi publikoen kontserbazioa, sustapena eta hobekuntza bermatze aldera, Sustapen Ministerioak berrietasun nabarmenak sartzen zituen dekretu-proiektu bat proposatu zuen, erregeak 1881eko uztailaren 28an berretsi zuena. Haren bidez, premiatzen zen mendiko lurzorua eta lurgaina zehaztasunez ezagutzera, bai eta ustiapen-plan uniformeak egitera ere. Baso-arloko administrazio-unitatea *barrutia* zen orduan ere (kasu gehienetan lurralde- edo probintzia-zatiketara egokitu zen). Barruti horiek *ataletan* eta *eskualdetan* banatu ziren, eta ataleko ingeniarietara egoitza basoko gune komenigarriean edukitzeko eskatu zitzaizkien.

Goragoko administrazio-unitate gisa 15 ikuskaritza nagusi eratu ziren; 4. Ikuskaritzak Burgos, Santander eta Araba, Bizkai eta Gipuzkoako Barrutiak biltzen zituen, eta 5. Ikuskaritzak, berriz, Logroño, Nafarroa eta Huescakoak. Basoko barrutiak 49 izatera iritsi ziren, Espainiako probintzia-zatiketarekin bat etorritik (Kanariak eta Araba, Bizkai eta Gipuzkoako probintziak salbu); izan ere, honako barruti hauek bereizi ziren: Bartzelona-Girona, Nafarroa-Araba, Bizkai eta Gipuzkoa, Ourense-Lugo, Pontevedra-Coruña, Sevilla-Kordoba eta Valentzia-Balearrak. Barruti horien buruan 1. edo 2. klaseko ingeniari bat zegoen, *ingeniariburu* deitua –ministroak hautatua–, zeinak probintziako hiriburuan bizi behar baitzuen. Haren ardurapekoak ziren, beste betebeharrak batzuen artean, urteko ustiapen-planak eratzzea, barrutiko mendien ekoizpenari eta egoerari buruzko eta planen gauzatzeari buruzko memoriak idaztea, eta katalogoan sartutako bakoitzari espedientea irekitzea.

Barruti bakoitza ataletan zegoen banatuta, eta atal bakoitzeko buru barrutiko ingeniari buruaren mendeko beste 1. edo 2. mailako ingeniari bat zegoen, egoitza Zuzendaritza Nagusiak erabakitako lekuan izango zuena. Azken administrazio-bereizketa *baso-eskualdea* zen. Atalak mendi publikoari ahalik zerbitzu onena emateko beharrezkotzat jotzen zen adina eskualdetan zatitzen ziren. Eskualdeen burutzan laboreetako langileburuak zeuden, eta haien zerbitzu-betebeharrak 1877ko abuztuaren 10eko Errege Dekretuan jasota zeuden jada.

Hortaz, Espainiako mendia kontserbatzeko eta basoberritzeko zeregina erakundetuta geratu zenez, desamortizazioa azkartzeko unea iritsi zen. 1863ko maiatzaren 24ko Mendien Legea aldarrikatu zenetik sorrarazitako araudi guztiak honako printzipio hau zuen oinarrian: «*mendien eta zenbait eremuren soiltasunak arriskuan jar ditzakeen xede sozial eta ekonomiko preziatuei*» eusteko erabiltzen ziren mendiak kontserbatzea; baina, aldi berean, adierazi zuten gainerako mendi-lursail guztiak saldu egin behar zirela, betiere herriei, «*nekaza-*

rien ohiturak errespetatze aldera», idi-larreak eta ustiapen komuneko mendiak utzita.

Salbuetsitako (Sustapen Ministerioaren mendekoak) eta salgarriak ziren (Ogasun Ministerioaren mendekoak) mendien baldintza horrek argi eta garbi ezartzen zituen horrela sailkatutako bi taldeen baldintzak eta erregimenak, eta, era berean, Ogasun Ministerioa behartzen zuen, hala bazegokion, erregeak/erreginak onesteko jartzera besterengarriak berehala konfiskatu eta saldu ahal izateko neurri zehatzak. Denbora asko igaro bazen ere, eta mendi publikoak besterengarri edo erresebatu gisa sailkatzeko bi Ministerioek ahalegin handia egin bazuten ere, ez zen lortu batzuk zein besteak beharrezko zehaztasunarekin bereiztea. Sustapen Ministerioa mantso jardun zen. Baina, halaber, mantso jardun zen Ogasun Ministerioa ere, ez baitzuen konfiskatutako mendiak egoki ustiatzeko gai zen pertsonalik, haiek saltzen zituen bitartean, eta, era berean, ez zuen inbentarioak aurrez eratzeko gai zen pertsonalik, horrela, salmenta-espedituek azkar amaitzea zaildu zuten askotariko gertakariak saihestu ahal izateko; izan ere, espeditue horiek sarritan zuten berme bakarra enkantea izaten zen.

Salbuetsi gabeko mendien enkantea behar besteko prestaketarekin egin ahal izateko bitarteko guztiak errazte aldera, 1883an, Ogasun Ministerioak Mendietako Ingeniarien Atala eratu zuen Ministerioaren barnean, eta hari beharrezkotzat jotzen zen mendietako ingeniarien kopurua atxiki zitzaion, bai Madril-en bai probintzietan. Modu horretan, Sustapen Ministerioak besterendu behar ziren mendien karga kendu zuen gaineratik, eta Ogasun Ministerioak hartu zituen mendi horiek bere gain, Estatuaren administratzaile natural gisa *«alor ekonomikoari soilik eragiten dion guztian»*. Baina, hala ere, salbuetsitako mendien ardura ematen jarraitu zitzaion (hainbat arrazoi zirela medio: idi-larreak, ustiapen komunak eta bestelako baso-arrazoiak), haien kontserbazio eta hobekuntzan jardun zedin buru-belarri; modu horretan, mendi horien inbentarioa egiteko lanean murgil zitekeen erabat, katalogoa amaitu ahal izateko, eta, ondoren, katalogo hori Ogasun Ministerioak egin zitzakeenekin erka zezakeen.

1896an, zergak aldatzeari buruzko abuztuaren 30eko Lege berriaren 8. artikuluan honela zehazten ziren erabilera publikoko mendiak: *«zuhaitz-masa eta baso-lursailak, non beren zoruaren eta lekuaren egoeraren baldintzen ondorioz basoko zuhaitz-landarediz oihanduta mantentzea edo oihantzea beharrezkoa den, osasungarritasun publikoa, uren erregimenik onena, lursailen segurtasuna eta nekazaritzara zuzendutako lurren ugalkortasuna bermatzeko; izan ere, haiek dauden herrialdean eta eskualde naturaletan duten eragin fisikoa oso handia da»*; era berean, Lege horrek premiatzen zituen Sustapen Ministerioa eta Ogasun Ministerioa *«erabilera publikoko arrazoiengatik salmentatik salbuetsita geratu behar duten mendien katalogoaren behin betiko berrikuspena eta eraketa»* egiten hastera. Modu horretan, *«erabilera publikoak adierazten duen printzipio*

zientifikoa» aitortu eta arau bilakatu zen, eta, horrenbestez, izaera hori zuten mendiek berez zuten etengabe salbuetsiak izateko arrazoia. «*Erabilera publikoaren*» kontzeptuan sartzen ez ziren gainerako mendi salbuetsiak, bai eta besterengarriak ere, Ogasun Ministerioaren eskuetara igaroko ziren, eta esku-hartze fakultatiboa izango zuten haien kontserbazioan eta hobekuntzan edo salmentan, eta zerbitzu horri mendi horien ustiapen guztien % 10 aplikatuko zitzaien.

Horrenbestez, beharrezkoa zen, irizpide horrekin bat etorriz, orduko *Espezieagatik eta edukieragatik salbuetsitako mendien katalogoa* berrikustea. Eta helburu horrekin, dekretu-proiektu bat prestatu zuen, Maria Kristina erreginak 1896ko irailaren 20an Donostian izenpetu zuena. Haren bidez, katalogo horren berrikuspenari ekiteko, Sustapen Ministerioari eta Ogasun Ministerioari agintzen zitzaien, elkarren arteko adostasunez, zehaztu behar zutela «erabilera publikoko» baldintzak ez izateagatik katalogo horretatik kanpo zer mendi geratzen ziren, eta, halaber, adierazi behar zutela zer mendi ez zeuden eta egon beharko luketen katalogoan, han egoteko baldintzak betetzen zituztelako. Adostasuna ez bazen lortzen, Ministroen Kontseiluak erabaki beharko zuen.

Hala balegokie, kanpoan uzteak eta inklusioak adostu ondoren, Sustapen Ministerioak horren emaitza izango zen *Erabilera publikoko menditzat aitortutako mendien katalogo orokorra* argitaratuko zuen, eta, horrela, mendi horiek behin betiko geratuko ziren desamortizaziotik salbuetsita; horrenbestez, amaitutzat joko ziren 1877ko azaroaren 8ko Errege Aginduak agindu zituen zuzenketa-lanak. Bestalde, dagokion baso-barrutiko ingeniari buruak probintzia horretako Estatuaren ondasunen Administrazioarek eman behar zizkion katalogotik kanpo utzitako Estatuaren jabetzako mendiak, besterenduak izateko.

X. ARABA, BIZKAI ETA GIPUZKOAREN EGOERA BEREZIA

Desamortizazio-prozesuan aurrera egin ahala, penintsulako landa-lurzo-ruaren zati handienaren egoera argitzen joan zen. Hala ere, ez zen gauza bera gertatu Araba, Bizkai eta Gipuzkoan; izan ere, haietan berezko foru-zuzenbide berezia zuten. XIX. mendean, eta bereziki 1855eko maiatzaren 1eko Legearen ondotik sortutako lege desamortizatzaileak ere aplikatzekoak izango ziren probintzia horietan, eta ustiapen komuneko mendien salmenta-salbuetspenari buruzko espedienteak izapidetu ziren, «*Gobernuak aurrez izaera hori aitortu eta gero, dagokien udal eta probintziako diputazioari entzun ostean*». Lege horrek polemika luze eta gogor bat piztu zuen Madrilgo gobernuaren eta Araba, Bizkai, Gipuzkoa eta Nafarroako foru-lurraldeen artean; diputazioek beti egin zuten beren klero eta herrien alde. Jose Maria Mutiloa Pozaren esanetan, probintzia horietan legea betearazteak ez zeukan ia interesik Ogasunarentzat; sakonean ezta-

baidatzen ari zena arazo politiko bat zen, hau da, 1839ko Bergarako Besarkadan berretsitako eskubide foralek bizirik irautea²², eta, hori dela eta, konferentzia foralak nabarmen aktibatu ziren.

Elizaren desamortizazioari ekiteko, Intendentzia nagusi bat eratu zen Araban, eta, 1848ko maiatzaren 6an Errege Aginduaren bidez, Gipuzkoa eta Bizkaia atxiki zitzaizkion, non, Pedro de Antequera intendentearen aburuz, «*modu arduragabea eta okerrean jokatu zen*». Modu horretan 3 probintziak intendentzia bakar batean bildu ziren. Lege desamortizatzaileei dagokienez (berezi, 1855ekoari dagokionez) lurralde bakoitzak jarrera bat agertu zuen: Bizkaia zorrotz agertu zen, eta bere egoera berezia argudiatu zuen; Arabak erreserba eta zuhurtasuna aldarrikatu zituen; eta Gipuzkoak elkarriketa eta transakziorako jarrera agertu zuen, eta Administrazioari premiamendu guztiak bertan behera uzteko eskatu²³.

Azkenik, desamortizazioa aktibatu eta erregulatzeko, 1862ko uztailaren 2an Errege Agindu batek Gasteizko Administrazio zentrala hiru probintzia-administrazioetan zatitu zuen (Araba, Bizkaia eta Gipuzkoa). Iraila bitartean, probintziako salmenta-batzordeak eratu ziren lurralde bakoitzean, Nafarroan bezala, non jada 1861eko uztaitetik indarrean baitzen (eta 1874ra arte iraun zuen), «*jarduera handirik gabe*»²⁴.

Gipuzkoan, desamortizazioari aurre egiteko, 1856an udalek beren bizilagunen artean banatu zituzten ustiapen komunaleko ondasun asko. Beste batzuk ezin izan ziren salmentatik kanpo utzi, izan propioen ondasunetatik bereizi ezin zirelako, izan botere publikoen interesek mota guztietako ondasunen besterentzea faboratu zutelako. Hori dela eta, esan daiteke baso-desamortizazioa «*Gipuzkoan Erresumako beste probintzietan baino zabaltasun handiagoz egin zela, ez baitzen mendien sailkapenik egin, eta, horren ondorioz, ez baitzen katalogorik eratu*»²⁵. Eta zenbait herrik beren mendiak salbuesteko azkar eskatu bazuten ere, nahiz eta Probintzian 1868ko apirilaren 13ko Errege Dekretua eta 1868ko apirilaren 17ko Errege Agindua –ustiapen komuneko lursailen salbuespenari buruzko erreklamazioena– gauzatu zen, ez dirudi Probintziako Ogasunaren bulegoetan Erresumako gainerako bulegoetan zituzten mugak zeudenik; izan ere, «*probintzia honetan 1863ko maiatzaren 24ko Legea ez da betetzen, eta ahaztuta*

²² 1855eko maiatzaren 1eko Legearen 2. artikuluko 9. puntua [1855eko maiatzaren 3ko *Gaceta de Madrid*, 852. zk., 1855eko maiatzaren 3koa, 1. or.].

²³ MUTILOA POZA, José María, *La desamortización en Vizcaya*, Bilbo: Bizkaiko Aurrezki Kutxa, 1984, 253. or.

²⁴ *Ibidem*, 281. or.

²⁵ *Ibidem*, 262. or.

dago, ez eta haren xedapen korrelatiboak ere, zeinek basoen desamortizazioa erregulatzen baitute; eta, bitartean, Nazioko gainerako probintziek men egin diote, bai eta Nafarroak ere»²⁶.

Zenbait alkate kexatu egin ziren; izan ere, haien ustez, desamortizazioari buruzko xedapenak, basokoa barne, neurriz gain ezarri ziren, eta ez zen, oro har, 1855eko maiatzaren 1eko Legearen 2. artikuluko 6. zenbakia Araba, Bizkai eta Gipuzkoan aplikatu²⁷, ez 1855eko urriaren 26ko, 1856ko otsailaren 27ko eta 1859ko otsailaren 16ko eta 17ko dekretuak, ez 1862ko urtarrilaren 22ko Errege Dekretua. Alkate horien beste kexa bat zen probintzia horietan ez zitzaieela jaramonik egin Gobernuaren zenbait xedapeni 1877. urtearen amaierara arte (hau da, 1855eko Legeak indarrean iraun zuen artean, 20 urtez baino gehiagoz). Xedapen horiek zuhaitz-espezieagatik eta edukiera aforatuagatik –hala zehazten zuten xedapen horiek– desamortizaziotik salbuetsitako mendiei eta mendi berterengarriei buruz egin behar ziren sailkapenei buruzkoak ziren.

Izan ere, 1876ra arte, Araba, Bizkai eta Gipuzkoak baso-sustapenari buruzko eskumenei eustea lortu zuten eta beren araudi propioak izan zituzten (1833ko Mendietako Ordenantzetan jaso zen bezala)²⁸. Eskumen horiek Batzar Nagusiek garatu eta garatzen zituzten, eta zereginak batzorde berezien esku uzten zituzten (*Nekazaritza Sustatzeko Batzordea*).

Aldaketa, zalantzarik gabe, 1877an iritsi zen. Une horretan, azken karlistaldia (1872-1876) amaitu ostean, 1876ko uztailaren 21eko Legea egin zen, eta, hori dela eta, 1877an gobernu-erakunde foralak galdu ziren, eta, diputazio probintzialak eratu arte, jarduneko administrazioak Gobernuaren interbentzionismoa pairatu zuen Ministro Kontseiluaren Presidentetzaren bidez «*[lege hura] bere alderdi guztietan betetzen den arte*». Lege horrek eskubide konstituzionalak hedatzen zizkien «*Bizkai, Gipuzkoa eta Arabako probintzietako biztanleei, Nazioko gainerako probintzietako biztanleei bezala*» (1. artikulua), eta Gobernuari esleitzen zizkion «*hura zehatz eta behar bezala betetzeko beharrezkoak diren ohiz kanpoko eta eskumeneko ahalmen guztiak*» (6. artikulua), eta Gobernuari ahalmena ematen zion erabakitzeke, probintzietan entzun eta gero, «*egokitzat jotzen dituen erreforma guztiak, haien antzinako foru-erregimenean egin*

²⁶ Enirio-Aralarko Mankomunitateko alkateek Sustapeneko ministroari idatzitako gutunean [Ordiziako UA, Enirio-Aralar batasuna, 3. lib., 9. esp.] eta 1886ko ekainaren 20an Oñatiko Udalak igorritako egiaztagirian [AGG-GAO JD T, 172,46].

²⁷ Enirio-Aralarko Mankomunitateko alkateek Sustapeneko ministroari idatzitako gutunean –datarik gabe– [Ordiziako UA, Enirio-Aralar batasuna, 3. lib., 9. esp.] eta 1886ko ekainaren 20an Oñatiko Udalak igorritako egiaztagirian [AGG-GAO JD T, 172,46].

²⁸ «*Gobernuak haien salmenta desegokitzat jotzen zuen mendi eta basoak*» desamortizaziotik salbuesten zituen legea.

beharrekoak, bai eta euskal herrien ongizateak nahiz Nazioaren segurtasunak eta gobernu onak eskatzen dituenak ere» (4. artikulua).

Gerrak mendietan eragindako kalte handiek Gobernuak «*Araba, Bizkai eta Gipuzkoako probintzietako mendi publikoen sailkapena egitera*» eraman zuten (haiek ziren aztertu ez ziren bakarrak; izan ere, Nafarroako mendi publikoen katalogoa 1862an egin zen jada). Hori dela eta, 1877ko azaroaren 29ko Errege Dekretuak zenbait ingeniari izendatu zituen 1855eko Desamortizazioaren Legearen arabera –bere zuhaitz-espezie eta edukiera aforatuaren ondorioz– salmentaz salbuetsita geratzen ziren mendien katalogoa egin zezaten. Honako haiek izan ziren izendatutako ingeniari haiek: Hilario Cañas (Araba), Severo Agirre Miramon (Gipuzkoa) eta Pascual Dihins Azkarate (Bizkaia). Nolanahi ere, dekretu horrek agindu zuen bulego eta korporazio probintziales eman zitzatela «*ingeniari horien zeregina ahalik zehatzen eta azkarren egin ahal izateko beharrezko datuak*»; horretarako, Ogasuneko ministroari, Iparraldeko Armadako buruari eta gobernadore zibilei iradoki zitzaien beharrezko neurriak eman zitzatela.

Hala ere, Gipuzkoako herri gehienek «*apatia*» erakutsi zuten bere ondasun komunalen salmenta-salbuetspenen adierazpenak egiteari dagokionez; izan ere, kasu askotan ez ziren egin 1886ra arte. Orduan soilik, egoerak behartuta, eskatu zuten 1863ko maiatzaren 24ko Legearen 2. artikuluari heldzea (100 hektareako gutxienerako edukiera zuten pinu-, haritz- eta pago-mendi publikoak saltzetik salbuesten zituen). Gauza da, gutxienez Gipuzkoan, desamortizazioak «*Espainiako beste lekuetan baino askoz maila handiagoa*» lortu zuela –hala zioen Antonio GANUZA ingeniari nafarrak–. Izan ere, mendi haietako askok saltzetik salbuestita egon behar zuten, eta ez soilik 1863ko Mendien Legearen eta beste xedapen batzuen arabera, baizik eta erabilera publikokoak izateagatik edo ustiapen komunalerako ezinbestekoak izateagatik. Baina, nolanahi ere, desamortizazioaren ondorioz, mendiaren erabilera horiek «*ia desagertu egin ziren*», eta goi-mendiak ere jabetza partikularrekoak izatera igaro ziren, eta horrek haien hondamena eta suntsipena eragin zuen.

Baso-arloko eskumenari dagokionez, 1876ko Legea diputazioek baso-arloan zuten esku-hartzea mugatzen saiatu zen, eskumenei bat Mendietako Ingeniariei Kidegoari emanez. Horretarako, 1879ko maiatzaren 17an Errege Agindu bat eman zuen Sustapen Ministerioak. Haren bidez xedatu zen helburu hartarako eratu zen espedienteak Ministroen Kontseiluko Presidentetzara igortzea; izan ere, haren eskumenekoak ziren Araba, Bizkai eta Gipuzkoaren administrazioarekin lotutako gai guztiak.

Ministroen Kontseiluko Presidentetzak Iparraldeko Armadaren jeneralarri igorri zion. Hark nahikotzat jo zituen Gobernuak egindako erreforma administratibo eta ekonomiko guztiak «*funtsezkoari dagokionez, legea unibertsa*

onartua zegoenez eta biztanle prestu eta langile horiek lasai zeudenez... eta herri horien abertzaletasunak eta espiritu praktikoak Gobernuaren ekintzari oztopoak jarriko ez dizkiotelako uste sendoz; izan ere, hark biztanle horien oparotasuna eta zoriona baino ez du bilatzen, betiere justiziaren eta berdintasunaren lege orokorrari jarraikiz». Halaber, Iparraldeko Armadako jeneralak uste zuen eragotzi egin behar zela probintzia haiek beren baso-administrazioko sistema aldatzea aipatzen zuen xedapen oro, aldaketa horrek oso modu zuzenean eragingo baitziokeen onura zekarrela frogatua zuen erregimen administratiboari, eta, era berean, ez zegoela oztoporik hasieran 1876ko Legean eta haren eratorrietan adierazi zen bezala jarrai zezaten, eta diputazioek erabakitako xedapenak oso egokiak zirela mendietan egin ziren gehiegikeriak geldiarazteko. Hori guztia kontuan izanik, Gobernuari eskatu zion ez zezala aldatu euskal mendien erregimena eta, halaber, diputazioen eskumenak gorde zitezela «mendien kontserbazioari, ustiapenari eta sustapenari dagokionez»²⁹.

Hori dela eta, Araba, Bizkai eta Gipuzkoako diputazioak ordura arte baliatzen aritu ziren ahalmenak aitortu zituen Estatuak, eta, hala, diputazioak bilakatu ziren Araba, Bizkai eta Gipuzkoako erakunde eskudunak baso-arloan, hau da, erabilera publikoko aitortutako herrietako mendien administrazioan. Estatu-ko agintariek, arlo horretako gaietan esku hartu zutenean, probintziek onartu eta argitaratutako mendien ordenantzak eta lege orokorrak aplikatu zituzten.

Era berean, jardunean ziren diputazio probintzialak berretsi ziren, eta funtzioak betetzen jarraitu zuten berritu zituzten arte, une hartan indarrean zegoen 1877ko urriaren 2ko Lege Probintzialarekin bat etorritz. Apur bat geroago, 1879ko azaroaren 4an, Ministro Kontseiluaren errege-dekretu berri batek Araba, Bizkai eta Gipuzkoari berrezartzen zizkien, indar osoz, Konstituzioak haiei aitortzen zizkien bermeak, eta Gobernuak uko egiten zien 1876. urtetik baliatzen zituen ahalmenei –ahalmen horiek 1876ko uztailaren 21eko Legearen 6. artikularekin bat etorritz aritu zen baliatzen Gobernu–.

Gipuzkoan, bere eskumenak betez, Diputazio Probintzialaren *Sustapeneko Batzorde Iraunkorra (Nekazaritza, Industria eta Merkataritzako Batzar Probintzialaren* barruan) arduratu zen mendi publikoetan baso-arloa garatzeaz; horretarako, udalen mendi publiko eta auzo-mendi propioak aztertzekeo batzorde bat izendatu zen, eta haren jarduera honako hauetara bideratu zen: laborantza-tekniken irakaskuntzara, lurzorua azterketara eta aberastasun naturalaren eta zuhaitzien zaintza eta sustapenera.

²⁹ Honela zioen 212. artikulua: «Ordenantza horien arau orokorretatik salbuetsita mantentzen dira... 4.) Hiru probintzia salbuetsietako –Araba, Bizkai eta Gipuzkoa– mendiak errege-autoritateaz onetsitako beren ordenantza partikularren bidez jarraituko dira gobernatzen» [AGG-GAO JD IT, 1902/667].

Lan hori hobeto garatu ahal izateko, 1896an, lurraldearen baso-katalogo edo inbentario bat egiteko beharra adierazi zen. Katalogo horrek udalen jabetzakoak ziren mendi komunal desamortizaziotik salbuetsien zerrenda jaso behar zuen, bai eta honako alderdi hauek ere: mendi horien izenak, ezaugarriak (zuhaiztirik bazuen ala ez, zer espezie zituen, bazkarako erabiltzen zen edo iralekua zen, eta abar), mugak eta edukiera, haien ustiapena egiaztatzeko modua, zor partikularrik edo hartutako bestelako eskubiderik (eta zer titulurekin) bazegoen, eta beste herri batzuekin jabetza komunitarioko erregimenean partekatutako mendien zerrenda (izenak, ezaugarriak, edukiera eta abar eta haien ustiapen-erregimena).

Horrenbestez, 1897an, datu horiek guztiak jasotzen zituen katalogo probintziala osatu zen; eta, zehaztasunari dagokionez eta zerrendatutako aberastasunak zehazteko orduan eragiten zuten inguruabarrak adierazteari dagokionez hutsune handiak bazituen ere, baliagarria izan zen mendi komunalen garrantzia kalkulatzeko, bai eta nekazaritza-interesari eta ustiapenen erregimenean ezautzari ematen zioten zerbitzua kalkulatzeko ere. Haren arabera, adierazitako mendien hedadura 34.147 hektareakoa zen, eta, ia guztietan, larreen eta baso-produktuen ustiapena uztartzen zen; zenbaitetan, hango produktuak enkantean jartzen ziren eta, gehienetan, bazka askea zen, eta iratzea, adarrak eta sutako egurra sortetan esleitzen ziren; zenbaitetan, lurzorua komunala zen, eta zuhaiztiak, berriz, partikularrak; eta, zenbaitetan, gozamenak eta zorrak zeuden, ondare komunala mugatzen zutenak.

Aurrekari horrekin, azkar ekin zitzaion erabilera publikoa zela-eta desamortizaziotik salbuetsitako mendi publikoen katalogoa egiteari. Nafarroaren babesarekin, Gipuzkoak Ministroen Kontseiluari eskatu zion bere herriei ez ziezazkiotela mendiak eta baso-lursailak besterendu, lurralde hartan 1896ko abuztuaren 30eko Legeak ez zuelako aplikaziorik, baina, bitartean, herriei gomendatzen zien salbuespena 1898ko otsailaren 15a baino lehen eska zezatela, 1897ko azaroaren 16ko Errege Dekretuan adierazitako formalitateak betez. Hala egin zuten herriek, eta, 1898an, herrien ustiapen komuneko ondasunen salbuespen-espeditu ugari izapidetu ziren. Zerrendak egin eta gero, Batzordea zenbait urtez jardun zen erabilera publikoa zela-eta salbuetsitako mendien katalogoa osatzen Madrilen; katalogazio hori, azkenik, 1901eko otsailaren 1eko Errege Dekretuak berretsi zuen. Katalogazio hori –ez zuen jabetzarekin lotutako ezein gai alde aurretik epaitzen, baina mendiaren edukitza katalogoak berak esleitzen zion entitatearen alde egiaztatzen zuen– *Gaceta de Madrid* aldizkarian argitaratu zen 1901eko uztailaren 21ean, 22an eta 23an. Han, katalogatutako mendiak jabetza-erregistroan erregistratzera premiatzen zen.

Hura aztertuz gero, ondoriozta daiteke salbuetsitako 104 mendietatik Irisasi mendia (Usurbil) soilik zela Estatuarena, eta establezimendu publikoek ez

zutela mendirik Probintzian. Gainerako 103 mendiak herrienak ziren, zeinak barruti judizialetan banatzen baitziren: 15 mendi Azpeitiko Barrutian (Zerain zen baso gehien zuen udalerrria; 15 menditatik 7tan zuen presentzia); 15 mendi Donostiako Barrutian (Oartzunek zuen gehien, 6); 53 mendi Tolosako Barrutian (Lizartzak 8, eta Ataun eta Gazteluk 7 bakoitzak); eta 20 Bergarako Barrutian (Antzuolak nabarmen zuen gehien: 20tik 13). Beraz, Gipuzkoan, erabilera publikoko arrazoiak zirela medio, mendiko 34.182 hektarea salbuetsi ziren desamortizaziotik, gehiena zuhaiztiak; mendi horien kontserbazioa eta hobekuntza legez arautu zen, eta Diputazio Probintzialak administratuko zituen.

XI. NAFARROAREN KASUA: GOBERNUAK ETA NAFARROAK ADOSTUTAKO OINARRIAK, LEGE DESAMORTIZATZAILEAK APLIKATZEKO (1899KO MAIATZAREN 30EKO ED)

Baso-arloko lege eta xedapenak 1876tik jada Espainia guztian aplikatzen ziren, euskal foruak bertan behera geratu ostean (hala ere, lurralde horietako diputazio probintzialek baso-administrazioaren eskumenari eutsi zioten). Nafarroak soilik eusten zien bere salbuespenei, 1841eko abuztuaren 16ko Legearen babesean. Lege horren babesean, eta Diputazioak eta Nafarroako herriek hartaz egiten zuten interpretazioaz, desamortizazio zibila zaildu zen; horretarako hainbat errege-agindu eman ziren –egikaritzeari dagokionez, eraginkorrak edo ez hain eraginkorrak–, zeinak, zenbaitetan, lege-manuak ez betetzeagatik, Estatuaren ekintza indartzen baitzuten, eta beste batzuetan, berriz, Diputazioari eskatzen ziren deszentralizazio-funtzioak aitortzen eta ematen baitzizkioten, bere erregimen berezian, administrazio-ohituretan eta 1841eko Legetik eratorritako eskubideetan oinarriturik.

Irizpideak bateratzeko eta legedi komun bat ezartzeko, 1898ko ekainaren 28ko Legea aldarrikatu zen. Lege horren bidez, Gobernuari baimena ematen zitzaion, Nafarroako Diputazioarekin bat etorritik, probintzia hartan desamortizazio-legeak aplikatzean sortutako lege-zailtasunak konpon zitzaion. Lege hori betez, Monarkiako herri guztiei funtsean erregimen komuna mantenduta eta administrazio-prozeduretan Nafarroako erregimen bereziak eskatzen zituen aldaketak bilduta, Ogasuneko ministroak dekretu-proiektu bat proposatu zuen, 1899ko maiatzaren 30ean onetsi zena.

Haren bidez, Estatuaren Jabetzen eta Eskubideen zuzendari nagusiak –Ogasun Ministerioaren izenean– eta Nafarroako Diputazioaren ordezkariak Nafarroan desamortizazio-legeak aplikatzean sortutako zailtasunak konpontzeko adostu zituzten oinarriak onetsi ziren, 1898ko ekainaren 28ko Legean xedatutakoarekin bat etorritik. Akordio horri jarraikiz, eta Nafarroan desamortizazio

zibila gauzatzeko asmoz, Salmenten Batzarra eratu zen. Batzar hori gobernadore zibilak (presidentea), Diputazioak hautatutako lau diputatu probintziales eta Probintziako Ogasuneko administratzaileak osatzen zuten.

Erabilera publikoa zela-eta saltzetik salbuets zitezkeen mendien sailkapena Espainiako gainerako lurraldeetan Katalogoa egiteko erabili ziren arau eta irizpide zientifiko berberei jarraikiz egin zen Nafarroan. Sailkapen hori mendietako bi ingeniari egin behar zuten; bata Gobernuak aukeratu behar zuen, eta bestea, berriz, Nafarroako Diputazioak. Proposamena Salmenten Batzarrari jakinarazi behar zioten, eta hark Sustapen Ministeriora igorriko zuen. «*Erabilera publikoaren*» adierazpenak berehalako lege-ondoreak eragiten zituen, mendien barruan nahitaezko desjabetzea lortu eta, horrela, basoberritzea hasi ahal izateko.

Gainerako mendi publikoen –probintziarenak edo Nafarroako herrienak– sailkapena Salmenten Batzarrak egin behar zuen, aurrez batzorde teknikoek abiarazitako espedienteak osatu ostean. Batzorde tekniko horiek Diputazioak izendatu behar zituen, eta haietan beti egon behar zuen mendietako ingeniari batek. Batzorde horiek emandako irizpenak ikusteko aukera ematen zitzairen horretarako interesa zuten herriei. Haien alegazioak espedienteetan erantsiko ziren. Espedienteak berriz Salmenten Batzarrera itzultzen ziren, eta han hartutako erabakiek 1861eko ekainaren 6ko Errege Aginduak ematen zien eraginkortasuna zuten. Erabilera publikoa zela-eta salbuetsitako sailkapena behin betikoa izan zen Nafarroan. Beste arrazoiak zirela-eta salbuesteko adierazpena Salmenten Batzarrak berrius zezakeen, betiere haren sailkapena determinatzen zuten baldintza agronomikoak aldatzen baldin baziren.

Salbuetsi gabeko ondasun eta eskubideen salmenta Salmenten Batzarrak berak egin behar zuen, aurrez neurketak eta tasazioa egin ostean, enkante publikoan, legedi orokorrean ezarritako formalitateekin bat etorritik, eta honako kasu hauek salbuetsita: aldi baterako lagapenak, erroldaren araberrako esleitzeak eta 10 urte baino gehiagoko antzinatasuneko edukitzak. Salmenta horien emaitza, osorik, jabe ziren herriei zegokien, 1859ko maiatzaren 24ko, 1861eko martxoaren 21eko eta 1897ko maiatzaren 26ko errege-aginduetan xedatutakoarekin bat etorritik; eta emaitza hori zor publikoko inskripzio transferiezinetan inbertitu behar zen, indarrean zegoen legediak zehazten zuen moduan.

Nafarroako Diputazioak erabilera publikoa zela-eta salbuetsitako mendien tratamendua arloko legedi orokorreko manu teknikoetara eta irizpide zientifikoetara egokitu behar zuen, eta Gobernuak, betiere, beretzat erreserbatzen zuen zegokien goi-ikuskapena. Aurreko kategorian sartzen ez ziren mendien erregimena 1841eko abuztuaren 16ko Legearen 6. eta 10. artikuluetan aurreikusitakora egokitu behar zen.

XII. BASO-ZERBITZUEN SORRERA ARABA, BIZKAI ETA GIPUZKOAKO ETA NAFARROAKO DIPUTAZIOETAN

Erabilera publikoa zela-eta desamortizaziotik salbuetsitako mendiak –haietako asko zuhaiztiak– administratzeko, eta haien egoera txarra konpontzeko asmoz, Araba, Bizkai eta Gipuzkoako eta Nafarroako diputazioek Baso Zerbitzua sortu zuten –bakoitzak berea–. Gipuzkoaren kasuan, Gipuzkoako Batzorde Probintzialak Nafarroako mendi komunalen ustiapenen ordenantzen ale bat eskatu zion Nafarroako Diputazioko presidenteordeari. 1901eko otsailaren 4an, zirkular bidez, basoberritzea sustatzeko, Batzordeak «*eraginkortasunez*» gomendatu zien udalei mintegiak sor zitzatela, eta landareak eskaini zituen horretarako. Zenbait herrik horretarako interesa erakutsi zutenez, Diputazioak laguntza eskatu behar izan zion Nafarroakoari; hango ingeniari Antonio Ganuzak Altsasuko mintegietako landareak eskaini zizkion, eta bere burua eskaini zuen, halaber, mintegiak sortzen eta prestatzen laguntzeko, bai eta landaketak egiteko ere.

Arlo garrantzitsu hori are gehiago bultzatzeko asmoz, 1901eko apirilaren 23an, Batzorde Probintzialak Ganuzari «*Gipuzkoako Baso Zerbitzuaren Antolaketa*» jorratuko zuen txosten bat egiteko enkargatu zion, eta txosten hori 1901eko irailaren 21ean bidali zen Iruñetik³⁰. Gipuzkoako Diputazioak bere egin zuen txostena, eta 1901eko abenduaren 3an Nafarroako Diputazioari idatzi zion adieraziz baso-zerbitzu bat abiarazten saiatzen ari zela, eta, hori dela eta, eskatu zion, hura martxan jarri bitartean, ea 87.000 haritz-landare helaraziko zizkion «*zure Diputazioko mintegiak horretarako prest badaude*», Gipuzkoako herrien eskariei erantzun ahal izateko. Egun batzuk geroago, 1901eko abenduaren 6an, batzorde probintzial horrek berak zerbitzua ezartzeko plan bat aurkeztu zuen Diputazioan, eta, helburu hori erdiesteko, Antonio Ganuza izendatzea proposatu zen, «*adierazitako probintziako mendietan basoberritze-lan nabarmenak egiteagatik hain ezaguna dena*», eta, orobat, memoria bat idaztea komeni zela adierazi zuen.

Bitartean, Bilbon, Bizkaiko Diputazioak arretaz jarraitu zituen Gipuzkoakoa zuhaiztien eta mendien sustapena antolatzeke egiten ari zen ahalegina, bereziki proiektuan zegoen oihanzaingoari zegokionez, eta, 1902ko apirilaren 17an, Bizkaiko Diputazioko Nekazaritza Batzarrak lan horien kopia bat eskatu zuen. Izan ere, haren ustez, «*oso interes handikoa da Gipuzkoa egiten ari den lanak kontsultatzea*». 1902ko maiatzaren 22an, Batzorde Probintzialak «*Gipuzkoako Baso Zerbitzuaren antolaketa*» txostenaren kopia bidali zizkion.

³⁰ Ministroari 1909ko maiatzaren 28an entregatutako oharra [AGG-GAO JD T, 168.7].

Arabak, bere aldetik, bazuen bere Baso Zerbitzua, eta 1902ko urriaren 10ean Gipuzkoak kontsulta hau egin zion: «*zer oinarri alegatu zituen Diputazio horrek Zerbitzua ezartzeko, zer modutan ezarri zuen, zer zigor ezartzen zaizkien urratzaileei eta zer modutan betearazten ziren emandako xedapenak, eta, halaber, ea gatazkarik sortu zen Diputazioaren eta herriren baten artean, hori dela-eta horiek Botere Zentralera jo behar izateraino, eta, hala balitz, zein izan zen jasotako ebazpena*». Gipuzkoari interesatzen zitzaiona zen nola administratu ziren mendiak foru-erregimena galdu osteko 25 urteetan; izan ere, herriek administratu izan balituzte beren mendiak, herriek Diputazioak administratzearen kontra egin zezaketen eta mendietako ingeniariak administratu izan balituzte, berriz, izaera orokorreko xedapenak aplikatzen saia zitezkeen.

Antonio Ganuzak 1902ko irailaren 10ean amaitu zuen bere memoria, eta bi egun geroago bidali zuen Iruñetik; memoria horretan, *basoen zirriborro* bat egin, eta Gipuzkoako Mendietako Zerbitzua antolatzeko proiektu bat aurkeztu zuen. Gipuzkoako *Basoen zirriborroa eta Mendietako Zerbitzua antolatzeko proiektua* txosten luze bat da, ia ehun orrialdekoa; bertan, Gipuzkoako mendien egoera aztertzen da, eta probintzia horretan ezarri nahi zen Baso Zerbitzuak izan beharko lukeen antolaketa buruzko orientazioak ematen dira.

Sustapen Batzordeak Antonio Ganuzak izenpetutako txostena eta beste probintziek bidalitako informazioak aztertu ostean, 1902ko abenduaren 17an idatzi luze bat aurkeztu zuen Gipuzkoan *Baso Zerbitzua* eratzeko arrazoiak eta premia azaltzeko. Zerbitzu horren bidez, egiten ziren «*gehiegikeria itzelak*» saihestu nahi ziren, eta, halaber, mendian eta hango zuhaiztietan egiten ziren kalteak kontrolatu oihanzaingo independente batekin.

Batzordeak Nafarroako kasuarekin alderatu zuen: Nafarroak 700.000 hektarea mendi baino gehiago zituen, eta 54.775 pezeta bere basoko langileak ordaintzeko (guztira 72.975 pezeta zituen mendien zaintza eta sustapenerako); Gipuzkoak, berriz, 30.000 hektarea baino apur bat gehiago zuen, eta, horrenbestez, gastua «*egokitu egin behar da aberastasun-iturri horren benetako baliorea, Probintziaren lurzoruko gainerako aberastasun-iturriak eta baso-sektoreak sortzen duen diru-sarreren zenbatekoa kontuan izanik*». Eta horrela funtzionatzen zuen zerbitzuak Araban, non urtean 4.036,96 pezeta baliatzen ziren «*dauden mendi urriak sustatzeko*», eta Bizkaiko Nekazaritzako Erregelamenduan jasotzen zen 40.000 hektarea mendi zeuzkala gutxi gorabehera.

Horrenbestez, Batzordeak zera ondorioztatu zuen: «*alderdi ekonomikoa Arabak daraman muturrera eramane gabe*» eta pertsonal teknikoa alde batera utzita, Bizkaian finkatutako orientazioa hartu beharko litzateke; izan ere, «*beste inork ez bezala maite du interes publikoaren garapena, eta, gutxi dira hura bezain eskuzabalak eta emankorrak mendiak sustatzen*». Bizkaiak bere Ne-

kazaritza Etxaldeko zuzendaritzako pertsonala erabiltzen zuen baso-zerbitzua erregulatzeko, «*are gehiago, Bizkaia ez baita joango Nafarroaren bidetik, eta hori Gipuzkoak baino baliabide gehiago eta baso-hedadura handiagoa duela kontuan harturik*». Horrela idatzi zen *Gipuzkoako Baso Zerbitzuarentzako erre-gelamenduaren proiektua*, zeina Batzorde Probintzialak onetsi baitzuen 1903ko irailaren 7an.

XIII. ERREGE DEKRETUA, 1901EKO OTSAILAREN 1EKOA, ZEINAREN BIDEZ ERABILERA PUBLIKOKOTZAT KATALOGATUTAKO MENDIAK DESAMORTIZAZIOTIK SALBUETSI BAITZIREN

Nazio mailan, erabilera publikoa zela-eta desamortizaziotik salbuetsitako mendien katalogoaren berrikuspena –1896ko abuztuaren 30eko Legeak agindu zuen– ia 4 urtez egin zen, eta hura ere Ministerio berriak onetsi zuen 1901eko otsailaren 1eko Errege Dekretuaren bidez, eta *Gaceta de Madrid* aldizkarian argitaratu zen urte osoan, eta 600 aleko edizio berezian, zeina *Gaceta* egiten zen inprimategi berean egin baitzen, 1901eko martxoaren 3ko Errege Aginduaren bidez.

Horrekin «*behingoz babespean jartzen da han jasotzen diren mendien legezko existentzia*», eta behin betiko onesten zen Sustapen Ministerioaren eta Ogasun Ministerioaren arteko batzorde mistoak (1897ko otsailaren 27ko Errege Dekretuari jarraikiz eraturia) egindako sailkapena; nolana ere, «*informazio publikoa*» eman behar zitzaion 1862ko katalogoan sartu ez zen zatian. Egiazki, katalogoa are zehatzagoa izan zitekeen, eta «*katalogoko mendien izenak, mugak, hedadura eta zuhaitz-espezieak zehatzago emateko aukera*» zegoen oraindik. Hala ere, mendi horien izaera publikoa eztaba daezina zen, eta ezin zen erreklamaziorik egin han adierazitako jabetzari zegokionez. Hori dela eta, haiek Jabetza Erregistroan erregistratzeko agindu zen, eta, horretarako, bakoitzari zegokion baso-barrutiko ingeniari buruak emandako egiaztagiria aurkeztu behar ziren.

Modu horretan argitaratutako katalogoan jasotako mendien zaintza, aurrerantzean, Nekazaritza, Industria, Merkataritza eta Herri Lanen Ministerio berriaren –1900eko apirilean eraturia– kargura geratu zen; haietan egindako neurketak, gehiegikeria, kalte eta arau-hausteeekin eta zerbitzuan gerta zitezkeen gainerrak gertakariekin lotutako guztian, ingeniari buruek eta mendien ikuskatzaileek ordeztu zituzten gobernadore zibilak. Dekretuaren aurreko zioen azalpen luzeak zehatz-mehatz laburbildu zuen mende erdian garatutako pentsamendu dasonomikoa. Modu horretan, pentsamendu horrek 4.958.444 hektarea baso-lursail interes pribatutik salbatzea lortu zuen, hau da, herrialdearen % 10; Alemanian proportzio hori % 26 zen; Austrian, % 32,3, eta Finlandian, berriz, % 60.

Erabilera publikoa eta interes orokorra zela-eta salmentatik horrela salbuetsitako mendiak –«*ondasun-jabetza*» kontsideratzen ziren– administrazio-erregimen berezi baten mende geratzen ziren; erregimen hori arloko legeetan jasota zegoen, zeinek zuzenean agintzen baitzioten baso-administrazioari mendi horien kontserbazioa, gobernua eta sustapena. Horrela katalogatutako mendiak, beraz, ez ziren jabari publikokoak, ez baitzuten jabe ezagunik, eta ez ziren gobernatu behar jabetza partikularra arautzen zuten lege-manu berberetz; izan ere, goragoko ordenako premia sozialak betetzen zituzten. Hori dela eta, legeak adierazten zuen haien kontserbazioa «*erabilera publikokoa*» zela, eta, horren ondorioz, ezin zirela besterendu. Mendi horietan, faktore nagusi bezala eta, zenbaitetan, faktore bakar bezala, behar bat aintzat hartzen zen: lurzoruak baso-lurgainez estalita egon behar zuen, udalerraren baldintza hidrológico, klimatológico eta topografikoak mantentzeko edo hobetzeko. Ezaugarri horiek mendi horien salmentatik eskura zitezkeen «*abantaila ekonomiko hutsak baino goragokoak eta transzendentalagoak*» ziren.

Eta hasiera batean erregearen baimenik gabe haiek okupatzea erabat debekatu bazen ere, denborak aurrera egin ahala, debeku hori, zeinari sendo eutsi baitzitzaion aldapa handiko edo lurzoru askeko eta erraz narria zitezkeen lursailetan –haitetan zuhaiztiak kontserbatzea premia larria zen, luiziak eta uharrak galarazteko–, leundu egin zen aldapa gutxiko lursailetan, non lurgaina desagertuz gero ez baitzen higadura handien eraginpean egongo, eta baso-onibarraren eragina ez baitzen hautemateko modukoa izango ez kliman ez uren erregimenean.

Modu horretan onetsi zen katalogoa, otsailaren 1ean; eta, horrez gain, salbuespenezko errege-dekretu hori osatzeko, beste dekretu bat onetsi eta argitaratu zen, bigarrena, «*modu horretan inbentariatutako jabetza baliotsuaren berme eta defentsa eraginkorrena*» izan zedin. Haren bidez adierazi zen katalogoan mendi bat sartzeak ez zuela aurrez epaitzen jabetzarekin lotutako ezein alderdi, baina mendiaren edukitza katalogoak berak esleitzen zion entitatearen alde egiaztatzen zuen. Haren helburua baso-aberastasuna borroka politiko guztietatik bereiztea zen; horretarako, ordura arte gobernadore zibilek arlo horretan baliatutako eskumenak mendietako ingeniarietara transferitu zitzaizkien, Ogasun Ministerioak egin zuen antzera (1896ko irailaren 20ko Errege Dekretuaren bidez), zeinak Ogasuneko ordezkarietara transferitu baitziren salmentatik salbuetsi gabeko mendien gaineko eskumena.

Geroago, 1902ko urriaren 10eko Errege Dekretuaren bidez agindu zen –nahiz eta mendi horiek ezin ziren ez osoki ez partzialki besterendu– erabilera publikoko arrazoia baimendu zitekeela haren azaleraren zati baten okupazioa eta legezko zorren edo zor berezien ezarpena, betiere ez bazituzten modu nabarmenean urritzen basoaren baldintzak eta erregearen baimena eskuratzen

bazen. Horretarako, espediente frogagarri bat formalizatu behar zen, erakusten zuena bat zetorrela kontserbazio onarekin eta baso-ekoizpenaren sustapen ordenatuarekin; baso-interesak barruti bakoitzeko ingeniari buruek defendatu behar zituzten.

1902ko dekretu hori partzialki aldatu zen, 1905eko urtarrilaren 21eko Errege Dekretuaren bidez, zeinak mendi publikoetan lurrak okupatzea eta produktua ustiatzea arautzen baitzuen. Hori dela eta, Gasset ministroak Estatuaren administrazioaren mende zeuden mendiei ematen zitzaien *publiko* izaera argitu behar izan zuen 1906ko urtarrilaren 8an; ez zuen kontzeptua mendi horien jabari edo erabilera publikoarekin lotu (izan ere, Estatuaren, herrien eta establezimendu publikoen jabetza pribatuko ondare-ondasunak ziren), baizik eta betetzen zituzten izaera sozialeko premiak zirela-eta desamortizazio-salmentatik bereizi izanarekin.

Erabilera publikoko mendien katalogoa egitea eta argitaratzea mugarri izan zen Herrialdeko baso-administrazioan. Katalogoan sartzeko edo handik kanpo uzteko gerora egin zitezkeen doikuntzak gorabehera, kontserbatu eta zaindu beharreko baso-masa eta mendiak bazeudela egiaztatu zen, eta horrek beharrezko egiten zuen sakonean azter zedila zer egoeratan zegoen Espainiako baso-erregimen administratiboa. Berrikuspen eta erreforma hori Ministerio berriko Joaquín Sánchez de Toca ministroak eskatuta egin zen; hain zuzen, ministro horrek prestatu zuen dekretu-proiektua, zeina Maria Kristina erreginak berretsi baitzuen 1901eko otsailaren 16an.

Haren bidez, adierazi zen beharrezkoa zela jada «*erabilera publikoko*» gisa aitortutako mendiak administrazio-erregimen ordenatu baten mende jartzea. Mendietako erakunde gorena, haren Batzar Aholku-emailea, Basoko Kontseilu bilakatu zen. 11 ikuskaritza eratu ziren: Ordenazioei buruzko bat, basoberritzeari eta arrain-birpopulaketari buruzko bat (biak ala biak izaera orokorrekoak lurralde nazional guztian), eta zerbitzu arrunteko bederatzi –2. Ikuskaritzaren barruan zeuden Santander, Burgos, Logroño, Nafarroa, Araba, Bizkai eta Gipuzkoa eta Zaragoza, eta egoitza Logroñon zuen–. Eta Oihanzaingo bat eratu zen (Guardia Zibilarekin partekatu zituen funtzioak), eta 2.000 zaindariz, 200 zaindariburuz eta 69 ofizialez –Nekazaritza Ministerioak izendatuak– osatuta zegoen. Nafarroako eta Araba, Bizkai eta Gipuzkoako baso-barrutian 2 zaindari nagusi, 6 zaindariburu eta 14 zaindari-peoi zeuden.

Apur bat geroago, 1901eko ekainaren 7ko Errege Dekretuaren bidez, Espainiako Uren eta Basoen Zerbitzua eratu zen. Zerbitzu hori 10 dibisiotan banatu zen, eta Araba, Bizkai eta Gipuzkoa eta Nafarroaren zati bat *Atlantiko* 1. Dibisioaren barnean zeuden, zeinak beren urak itsaso horretara isurtzen zituzten ibaien arroak biltzen zituen, Miñotik Bidasora, eta hiriburua Oviedon

zuen (Nafarroako gainerako lurraldea *Ebro ibaiaren goiko arroko 2*. Dibisioan sartu zuten, zeinak Ebroren goi-ibarretik Aragoi eta Arga ibaien banalerroraino –ezkerreko ertzetik– eta Alhama eta Jalón ibaien banalerroraino –eskuineko ertzetik– hartzen baitzuen; dibisio horren hiriburua Logroño zen). 1924. urtean, 10 dibisio izatetik 6 dibisio izatera igaro ziren, eta gure lurralde osoa 6. Dibisioaren barruan geratu zen (*Ebroren erdiko arroa eta Mendebaldeko Pirinioak*).

Modu horretan, baso-administrazioa indartu eta haren aurrekontua nabarmen handitu zen, eta haren Birpopulaketa Zerbitzuak beste bultzada bat jaso zuen, Alfontso XIII.ak 1908ko ekainaren 24an Basoberritzeari buruzko lege berria berretsi zuenean. Haren bidez, Sustapen Ministerioak katalogatutako Estatuaren, herrien eta establezimendu ofizial edo publikoen jabetzako mendiez gain, interes orokorreko eta erabilera publikoko kontsideratu ziren («*mendi babesle*» gisa) –eta, hori dela eta, nahitaez desjabetu zitezkeen– basoberritu behar ziren mendi eta lursailak, haien jabea zein zen kontuan hartu gabe, betiere haien egoera honako kasuren batekin bat bazetorren:

- (1) Arro hidrografikoen goi-ibarretan zeudenak;
- (2) Orduko egoeran edo basoberrituta, euri-uren erregimenaren aldaketa handiak eraginkortasunez erregulatzeko balio zutenak;
- (3) Lur- eta harri-jausiak gertatzea eta dunak sortzea galarazten zutenak, lurzoru askeak heldu edo finkatzen zituztenak, kanalizazioak edo komunikabideak babesten, edo herriak hornitzen zituzten urak uhertzea galarazten;
- (4) Leku zingiratsuak garbitzen zituztenak; eta
- (5) Ustiapen erregularraren bidez, eskualdeko herrien baldintza higieniko eta ekonomikoak iraunkor egiteko balio zutenak.

Modu horretan, lege-testu bakar batean jaso ziren ia 50 urtez, beren askotariko interes publiko eta soziala zela eta, jabari eta borondate partikularretik kanpo geratzen joan ziren mendi motak. Katalogatu gabe baina eremu babesleetan zeuden mendi pribatuak ere lege horren mendean geratu ziren; beraz, lege horrek eskaintzen zituen onurak goza zitzaizketen, eta haien jabeak elkarte gisa era zitezkeen, 1.000 hektareako basoetarako xedatutako abantailez gozatu ahal izateko. Eremu babeslean zeuden mendien jabeak –izan jabe bakarrak, izan elkartutakoak– haien jabe ekonomikoak izango ziren, eta askatasunez goza zitezkeen euren jabariez, baina, nolana ere, haiek ustiatzeko, haietako bakoitzerako Errege Aginduz onetsitako plan dasokratiko bati heldu behar zioten, mendi horien kontserbazioa bermatze aldera, baso-administrazioak esku hartu gabe; hala ere, baso-administrazioak, baso-masak mantentzen zirela bermatzeko, ikuskatze- eta zaintza-funtzioak egingo zituen.

Lege horrek, zeinak berariaz errespetatzen baitzizkien erregimen berezi-ko administrazio probintzialesi erregimen hori zela-eta zituzten ahalmenak³¹, eta 1957ra arte egon baitzen indarrean,³²erregelamendu bat behar izan zuen gauzatu ahal izateko. Erregelamendu hori José Sánchez Guerra Sustapeneko ministroak prestatu zuen, eta, behin-behinekoa bazen ere, erregeak 1909ko urriaren 8an berretsi zuen. Haren bidez, legearen arabera basoberritu behar ziren mendi eta lursailen zerrendak egiteko eta ikerketa taxutzeko, jabea zein zen gorabehera, penintsulako lurraldea zenbait eskualde eta eremutan banatu zuen. Lehen eskualdea *Iparraldeko eskualdea edo kantauriar-piriniotarra* zen, eta hor sartzen ziren Gipuzkoa, Bizkaia, Santander eta Oviedo probintziak, Lugo eta Coruña probintzien zati handiena, eta Pirinioetako zerrenda, zeinak Nafarroa, Zaragoza, Huesca, Lleida, Bartzelona eta Girona probintzien iparraldeko zatiak hartzen baitzituen.

Katalogatu gabeko mendi babesleen zerrenda berri horrek, zeina baso-administrazioak idatzi baitzuen eta probintzia, barruti judizial eta udal-barrutien arabera antolatu baitzen (Estatuarenak, diputazioenak, udalerrienak, herrienak, establezimendu publikoenak eta partikularrenak bereizten zituen), erakundeen arteko elkarlana beharrezkoa izan zuen, bereziki diputazioena eta udalena, haien katalogatu gabeko baso-lursail eta mendien zerrenda egiteko, hau da, haiek zerrendan sartzea adieraziz edo horri uko egiten ziotela adieraziz. Administrazioa erregimen berezi baten pean zegoen probintzietan izan ezik (Araba, Bizkai eta Gipuzkoa hor zeuden), Estatuak bultzatutako ekintzaren eta jabearen ekintzaren arteko beharrezko lotura eta harmoniari eusteko, «*Mendi Babesleen Kontserbaziorako eta Sustapenerako Tokiko Batzarrak*» eratu ziren.

1910ean, Ministeriora Fermín Calbetón gipuzkoarra iristeak beste bultzada bat eman zion baso-arloari Espainian. Ministroak lehenetsi zuen gauzeta-ko bat Mendietako Fakultatiboak trebatzea izan zen. Hala, 1910eko abuztuaren 24an, Mendietako Ingeniarien Eskola Bereziko irakaskuntza erreformatu, eta haren erregelamendu berria onetsi zen; handik aurrera, batxiler gradua behar zen sartzeko, eta azken azterketa kendu zen, Mendietako Kidegoaren goiburuekin bat etorrira: «*Jakitea egitea da; ez duenak egiten ez daki*».

Oihanzaingo Kidegoaren –1907ko otsailaren 15ean sortua– finkapena abiatu zen, erregeak 1912ko abenduaren 20an berretsi zuen dekretu-proiektu

³¹ AGG-GAO JD IT, 1858/1171.

³² Honela dio, zehazki, Eranskinetako 2. artikulua: «*Administrazioa erregimen berezi baten pean dagoen probintzietan, administrazioak, lege hau betez, erregimen horrek legez ematen dizkion ahalmenak izango ditu*». Artikulu horri 1910eko abenduaren 27an egindako interpretazioa funtsezkoa izango da baso-arloak euskal diputazioetan izan duen garapena ulertzeko [*Gaceta de Madrid*, 362. zk., 1910eko abenduaren 28koa, 733.-734. or.].

baten bidez. Basoko Kontseilu bat eratu zen, mendietako ikuskatzaile nagusiek osatua; funtzionario horiek proposamenak, kontsultak, ikuskatzeak, ikerketak eta publizitate teknikoak egiteko funtzioak zituzten. 1920an, eskualdeko ikuskaritzak eratu, eta Burgosko, Nafarroa-Araba, Bizkai eta Gipuzkoako eta Santanderko baso-barrutiak 2. Eskualdean integratu ziren. Apur bat geroago, 1924an, Zuzendaritza Militarrek Uren eta Basoen Dibisioak seira murriztu zituen.

XIV. 1910EKO ABENDUAREN 27KO ERREGE DEKRETUA, ARABA, BIZKAI ETA GIPUZKOAKO DIPUTAZIOEN BASO-ARLOKO ESKUMENEI BURUZKOA

Oro har, mendearen lehen hamarraldian Araba, Bizkai eta Gipuzkoak beren mendien kontserbazioa eta hobekuntza lortzeko hasitako ahalegina ez zen alferrikakoa izan. Lurralde horietako basoko zerbitzuak antolatzea, haien buru Mendietako Kidegoko ingeniari bat zutelarik, herrietako mendien ustiapenean izandako esku-hartze aktiboa, basoberritzeak eskala handian egitea eta Oihanzaingoa gradualki areagotzea ez ziren nabarmendu gabe gertatu.

Hori dela eta, 1906ko abenduaren 13ko Errege Dekretuaren 15. artikulua (Kontzertu Ekonomikoa onesten zuena), 1908ko ekainaren 24ko Basoberritzearen Legeak (2. artikulua gehigarrian) eta 1909ko urriaren 8an onetsitako behin-behineko Erregelamenduak (86. artikuluan) aitortu egin zituzten Administrazioa erregimen berezi baten pean zeukaten probintziak (Araba, Bizkaia eta Gipuzkoa hala ziren), bai eta erregimen hori dela eta, legea betez, esleitutako eskuduntzak ere, hala nola baso-administrazioa.

Xedapen horiek bereziki aztertu zituzten hiru diputazioek, eta batzordeak bidali zituzten une hartako Sustapeneko ministro Fermín Calbetónengana, xedapen haiei buruzko kontsiderazioak eta oharpenak adierazteko eta korporazio haiek zuten ezinegona transmititzeko; izan ere, beldur ziren «*antzina-antzinako garaietatik herrietako mendietan baliatu diren ahalmenak urrituko*» ez ote ziren, ordurako jada liskarren bat gertatua baitzen bi testuen interpretazioari dagokionez.

Izan ere, lege eta erregelamendu horiek modu orokorrean aplikatu behar ziren mendi partikularretan; baina mendi komunalek, hala izaten jarraitzen zuten artean, honako hauei jarraikiz arautzen jarraituko zuten: 1863ko Mendien Legea eta hura aplikatzeko 1865eko Erregelamendua; 1865eko Mendietako Ingeniarren Kidegoaren Erregelamendu Organikoa; eta 1877ko uztailearen 11ko Legea eta haren 1878ko urtarrilaren 18ko Erregelamendua, mendi publikoak basoberritu, sustatu eta hobetzeari buruzkoa. Hori dela eta, Mendietako Ingeniarren Kidegoa –Sustapen Ministerioaren mendekoa– zen erabilera publikoko mendi

komunalen ustiapenaren eta hobekuntzen (hor sartzen dira basoberritzeak) plan guztiak finkatzeko arduraduna.

Nafarroako eta Araba, Bizkai eta Gipuzkoako baso-barrutiaren burutzak ordura arte inoiz ez zuen esku hartu Gipuzkoako herrien mendi komunalen administrazioan. Baina, 1909an, Diputazioak jakin zuen barruti hartako ingeniari-buruak oinarri batzuk idatzi nahi zituela mendi haien administrazioan berak izan behar zituen funtzioak zehazteko, eta hori Diputazioaren eskuduntze kaltetan izango zela; Diputazioak «*haiek kosta ahala kosta mantentzeko betebeharra*» zuen.

Hori dela eta, Diputazioak, kontsideraturik ez zuela arretarik galdu Probinziako baso-aberastasuna kontserbatzeari eta hobetzeari zegokionez, Aurrezki Kutxarekin mendi komunalak zein partikularrak eskala handian oihantzeko asmoa zuela, eta ikusirik ez zela bere eskumenen aurkako legezko manu gehiagorik aldarrikatu, adostu zuen Sustapeneko ministroaren aurrean kudeatzea, modu ofiziosoan, oinarri horien idazketa ez zezala ontzat eman (izan ere, haiek Nafarroako eta Araba, Bizkai eta Gipuzkoako Baso Barrutiari ahalmena emango liokete esku hartzeko Gipuzkoako mendi komunalen auzian), eta argitu zezala «*diputazioen esku gera daitezela betiko gainerako probintzietan baso-barrutietako ingeniari-buruek berentzat erresebatuta dauzkaten eskumenak, ezein kasutan ukatu ez dakizkien; izan ere, nahiz eta eskatzen den aitortza hori ez izan, orain arte baliatu egin dituzte*»³³.

Horrela sortu zen 1910eko abenduaren 27ko Errege Dekretua, 1908ko ekainaren 24ko Mendien Legea betearazteko behin-behineko Erregelamenduaren 86. artikulua argitzeko, aipatutako legearen 2. artikulua gehigarria betetze aldera. Haren bidez, Araba, Bizkai eta Gipuzkoako diputazioei aitortzen zitzairen lege horretan ezarritako baso-zerbitzuak baliatzeko eskumena, libreki, diputazio horien baliabideekin, eta zerbitzu horien burutzan mendietako ingeniari bat izan behar zuten, eta «*horrek Estatuari dagokion goi-ikuskaritza egitea galarazi gabe*». Eta Araba, Bizkai eta Gipuzkoako probintziek mendien arloan zuten *autonomia* horren ondorioz, diputazioek, mendietako ingeniariak aholkatuta, Espainiako gainerako lekuetan baso-barrutietako buruek eta gobernadore zibilek betetzen zituzten funtzioak betetzen zituzten.

1910eko abenduaren 27ko Errege Dekretuak, beraz, 1908ko ekainaren 24ko Mendien kontserbaziorako eta basoberritzeko Legearen 2. artikulua gehigarria eta hura betearazteko behin-behineko Erregelamenduaren 86. artikulua argitu zituen. Eta haren edukia Gobernu Zentralaren aurrean 1918an jarri bazen ere, euskal baso-autonomiaren funtsezko oinarria izan zen, harik eta 1937an Kontzertu Ekonomikoa indargabetu zen arte.

³³ 1957ko ekainaren 8ko Mendien Legearen azken xedapenak berariaz indargabetzen du.

Ez zen diputazioentzat erraza izan, ordea, 1910ean mendien arloan aitortu zitzaizkien eskuduntzak baliatzea, bereziki haietan interes kontrajarriak gertatzen zirelako batera (baso-ustiapena eta abeltzaintza tradizional eta indartsua). Zenbait udalerrik, indarrean zegoen 1877ko urriaren 2ko Udal Legearen 75. artikulua eta 1865eko maiatzaren 17ko Mendien Erregelamenduaren 89. artikulua oinarri hartuta, beren autonomia eta baso-arloan zituzten eskumenak erreklamatu, eta mendietako ordenantza propioak egin zituzten.

Diputazioek alegatu zuten bi xedapen horiek ustiapenak egiaztatzeko modua soilik aipatzen zutela, ustiapen horiek agintari eskudun batek onetsi ostean; eta, halaber, alegatu zuten, Mendietako Erregelamenduaren 89. artikulua argitzen zuen 1866ko apirilaren 13ko Errege Aginduaren arabera, udalei baimentzen zitzaien gauza bakarra mendiak administratzea eta egon zitezkeen ustiapenak banatzea zela; baina produktuen kantitate, kalitate eta klasea eta ustiapenen garaia zehaztea alderdi fakultatiboari zegokiola; izan ere, harena zen urteko ustiapenen behin-behineko planak osatzeko ardura, bai salmentatik salbuetsitako mendi publikoetan, bai besterengarriak zirela aitortuetan, bai eta saldu ez zirenetan ere.

Horrenbestez, udalei zegokien herrien ondasun komunalak zatitzeko, ustiartzeko eta gozatzeko modua zehaztea, baina produktuen kantitatea, kalitatea eta klasea, eta ustiapenak egin behar zen garaia zehaztea alderdi fakultatiboari zegokion, zeina, 1910eko abenduaren 27ko Errege Dekretuaren arabera, diputazioena baitzen eskusibotasunez. Eta bi interes horiek koordinatzeko behararren ondorioz, nahiz eta diputazioek ezartzen zituzten mendi komunaletako baso-produktuen ustiapena egiteko baldintzak, herriek beren baldintza edo oinarri partikularrak aurkeztu ahal izango zituzten, eta haiek, diputazioek onetsi ostean, udalerrri bakoitzeko mendien ustiapena ezaugarrituko zuten.

Handik aurrera, Nafarroako eta Araba, Bizkai eta Gipuzkoako Baso Barritiko ingeniari buruak hiru probintzietako diputazioei igorritako komunikazioek –komunikazio horietan Nekazaritza, Meatze eta Mendietako Zuzendaritza Nagusiak emandako askotariko aginduak adierazten ziren– *«beste behin ere, aitortu eta errespetatu egin dituzte Araba, Bizkai eta Gipuzkoako diputazioek mendi publikoen administrazioan dituzten berezko eskubideak, baina erabilera publikoko mendiak haiek arautzen dituzten legegintzako manuen mende daude»*³⁴. Horrekin, diputazioei agindu horretako manua betetzeko eta betearazteko *«gonbita»* egiten zitzairen, *«betiere ebazpena haien esku utziz eta horretan botere zentralak esku hartu gabe»*.

³⁴ 3 diputazioen idatzia, 1910eko apirilaren 12koa [AGG-GAO JD IT, 1858/1177]; eta *«1909ko maiatzaren 28an ministroari entregatutako oharra»* [AGG-GAO JD T, 158.7].

XV. ARABA, BIZKAI ETA GIPUZKOAKO DIPUTAZIOEN BASO-ARLOKO AUTONOMIAREN BERRESPENA (1918)

Espainiako jabetza partikularreko mendiak Lehen Mundu Gerraren ondorioz jasaten ari ziren kalte larriak zirela eta, 1918ko ekainaren 6an Francisco Cambó Sustapeneko ministroak Gorteetan aurkeztu zuen Espainiako baso-abe-rastasuna kontserbatzeko eta sustatzeko Legearen proiektua (1918ko uztaila-ren 24koa) –*Basoen defentsarako Lege* izenez ezagunagoa–. Lege hori, zeinak 1908ko ekainaren 24ko Legea errespetatzen baitzuen bere aurka egiten ez ba-zuen eta «*egungo inguruabarren normaltasunik ezak irauten duen bitartean*», mugaturik jaio zen denborari dagokionez; izan ere, bere indarraldia gerra amaitu eta borrokan aritu ziren herrialdeen arteko bakea sinatu eta hurrengo sei hilabe-teetarako zen.

Haren bidez, debekatu egin zen onibar partikularretan zuhaitz-espezie ja-kin batzuen sunsiketa edo desagerpena eragiten zuten baso-soiltzeak, mozketak eta deserrotzeak egitea, eta agindu zen mozketa edo ustiapen oro zuhaitz gara-tuetan egin zedila, eta probintzia bakoitzean eratu zen –eta probintzia bakoitze-ko gobernadore zibila presidente zuen– *Baso-aberastasun pribatuaren Kontser-baziorako Batzarraren* onespenezekin.

Araba, Bizkai eta Gipuzkoako eta Nafarroako diputazioek kontsideratu zuten lege horrek sakonki eragingo ziela, ez bazen diputazioek baso-arloan zuten autonomiari buruzko ohar argigarri bat egiten; horrenbestez, Araba, Bizkai eta Gipuzkoako eta Nafarroako diputatu eta senatariei agindu zitzaaien proiektuari zuzenketa aurkez ziezaiotela. Zuzenketaren bidez, adierazi behar zen, mendien eta basoen administrazioa diputazioei zegokienez, haiei zegokiela lege berriak xedatzen zuena betetzea, modu horretan, hain gai garrantzitsuan Estatuaren ahalmenak subrogatuko ziren.

Zehazki, hitzaurre luze baten ostean, 1918ko ekainaren 21ean erreku hau egin zen:

«Aipatutako legearen proiektuak jaso dezala Araba, Bizkai eta Gipuzkoako diputazioen alde aitortza egingo duen artikulua gehigarri bat, gozatzen duten erregimen berezia dela eta, zeinaren bidez Estatuak Nazioaren gainerako le-kuetan bere egiten dituen ahalmen berak gozatzen baitituzte. Horrenbestez, le-gearen proiektuaren 3. artikuluan aipatzen diren eskumenak diputazioek bere egiten dituztela, eta haien baso-zerbitzuei dagokiela mozketak egiteko baime-nak ematea, isunak ezartzea, ustiapenak ikuskatzea eta haren bidez bilatzen den helburuarekin lotutako gainerako jarduerak gauzatzea»³⁵.

³⁵ Antonio Irazustaren hitzetan (1916-III-25) [AGG-GAO JD IT, 1861 b].

Ordezkarien abilezia dela eta, Gobernuak 1918ko uztailaren 24ko Lege berriaren 2. artikuluko gehigarrian diputazioek baso-kudeaketan zuten autonomia aitortu zuen «*administrazio-erregimen bereziko probintzietan, lege honen ondoretarako, 1910eko abenduaren 27ko Errege Dekretuaren xedapenak eta harekin bat datozenak aplikatuko dira, eta Nafarroan, berriz, 1941eko Lege itunduak aitortzen dion erregimen berezia*» (2. artikuluko gehigarria)³⁶, zeinek oso emaitza onak eman baitzituzten ordura arte.

Aipatutako legea betearazteko urgetziaren ondorioz –«*diru-gosea ez dadin baliatu legea betetzeko atzerapenaz, haren helburuak hutsaltzeko*»–, 1918ko irailaren 5eko Errege Dekretuak legea betetzeko behin-behineko erregelamendua onetsi zuen. Eta uztailaren 24ko Legeak (bere bigarren artikuluko gehigarrian) administrazio bereziko probintzien (Araba, Bizkai eta Gipuzkoa eta Nafarroa) salbuespena jasotzen zuen bezala, erregelamenduak xedatu zuen (bere lehen artikuluko gehigarrian) batzar probintziales gainerako probintzietan bezala funtziona zezatela, «*desberdintasun batekin: Sustapen Ministerioaren eskumenek diputazioen esku egon behar dute*».

Hala ere, lege hori aplikatzeko irailaren 5ean onetsitako erregelamenduak ez zuen kontuan izan (Araba, Bizkai eta Gipuzkoako ordezkarien Gorteetan aurkeztutako zuzenketari jarraikiz, zeina diputatuak onetsi eta bozkatu baitzuten) Sustapen Ministerioaren baso-arloko eskumenak diputazioei transferitu zitzaizkiela, eta, arretarik ezagatik, erregelamendu horren 1. artikuluko gehigarrian xedatu zen mendietako batzar probintzialak gobernadorearen presidentetzapean eratu behar zirela³⁷. Xedapen horrek legean jasotakoa eta indarrean zegoen 1910eko abenduaren 27ko Errege Dekretuak aitortzen zuen baso-autonomiako erregimena ezeztatzen zuela kontsideratu zenez, probintziek Sustapen Ministerioari eskatu zioten diputazioena izan zedila organismo horiek eratzeko ardura, betiere diputazioek egokitzat jotzen zuten forman.

Eskaera horri erantzunez, Sustapen Ministerioak, 1918ko urriaren 30eko Errege Aginduaren bidez³⁸, erregelamenduaren artikuluko hori modu honetan ulertu behar zela adierazi zuen: Sustapen Ministerioaren eskuduntzak Araba, Bizkai eta Gipuzkoako diputazioen esku geratzen ziren, eta haien ardura zen, halaber,

³⁶ Bizkaia eskatuta eta Bizkaiko ereduari jarraikiz egin zuen eskaera Gipuzkoak. Arabak ere erre-gutu zuen, baina testu zehatz eta laburrago baten bidez [AGG-GAO JD IT, 1861 b].

³⁷ *Gaceta de Madrid*, 209. zk., igandea, 1918ko uztailaren 28koa, 273.-275. or..

³⁸ Zehazki, honela zioen: «*Nafarroako eta Araba, Bizkai eta Gipuzkoako probintzietan erregelamendu honetako manuek gobernatuko dute, legearen 2. artikuluko gehigarrian aurreikusitakoarekin bat etorritik, eta batzar probintziales gainerako probintzietan bezala funtzionatu beharko dute, desberdintasun batekin: Sustapen Ministerioaren eskuduntzek diputazioen esku egon behar dute*» [*Gaceta de Madrid*, 255. zk., 1918ko irailaren 12koa, 700. or.].

erregelamenduak batzar probintzialesi esleitzen zizkien funtzioak betetzeko organismoak eratzea. Hori dela eta, aurrerantzean zera esango zen: «*orain, lege batek aitortzen du mendi-arloko autonomia*»³⁹.

Ia bi urtez egon ziren indarrean Basoaren Defentsarako Legea eta haren Herrialdeko mendi partikularrei buruzko Erregelamendua. Gerra amaitu, eta Versaillesko Ituneko berrespenak egin ostean, Gobernuak lege horren indarraldia amaitutzat jo zuen 1920ko uztailaren 10ean eta «*mendien jabe partikularrei beren jabetza-eskubidea osotasunean erabiltzeko ahalmena itzuli*» zitzaien, eta baso-aberastasun pribatuaren kontserbaziorako batzar probintzialak desegin ziren. Apur bat geroago, Ogasun Ministerioaren eskuetatik Sustapen Ministerioaren eskuetara igaro zen mendi publiko guztien administrazioa; eta, horretarako, 1921ean, Nekazaritza eta Mendietako Zuzendaritza Nagusia eratu zen, Sustapen Ministerioaren barnean.

Abereek mendietan zirkulazio askea izan zezaten faboratzeko, ustiapen komuneko menditzat aitortutako mendietan edo idi-larreetan basoberritzea zuhaitz-taldea egin zedila agindu zen, abeltzaintzarako lurra ahalik gutxien urritu zedin, eta haien azalera guztiaren heren bat (1/3) baino gehiagoren emakida ezin zen egin; betiere, ustiapena teknika zientifiko modernoaren arauekin bat bazetorren, eta horrek beharrezko parte-hartze eta kooperazio fakultatiboa bazuen.

Ekimen horretan, lehentasuna eman zitzaien mendia zegoen udal-muga-peko bizilagun eta jabeei, betiere okupazio horiei aldi baterako izaera emanik, okupazioen metaketa eragozte aldera. Emakidadunak landatutako edo ereindako zuhaitzen jabetzari eutsiko zion, haiei zegozkien gozamen guztiekin, gutxienez txanda batez, zeina beste txanda batez luza zitekeen ezarritako kanona aurrez berrikusi ostean, eta ezin zitzaien hirugarrenei ez kargatu ez transmititu, soilik jaraunspen bidez (12. artikulua).

Mendi publikoa ustiatzeko sistema horrek –une horretan Estatuak bere egiten zuena– bazuen ohiturazko aurrekaria Espainiako iparraldeko eskualdeetako bizitza juridikoan; izan ere, «*haiei zor zaie neurri handi batean baso-aberastasanak erdietsi zuen hedadura*», hala nola Galizian edo Asturiasen, non oraindik bizirik baitzegoen, «*zuzenbide erreal baten ezaugarriekin, lurgainaren jabetza, mendi komunaletako lurzorua jabetza gorabehera*». Eta hori zen, halaber, Gipuzkoako *ondazilegietan* erabili zen sistema. Horrekin, eskualde horietan «*iragan mendeetako ekimen egokiek*» eskuratu zuten emaitza onuragarria erdietsi nahi zen, eta, halaber, aberastasun horren suntsipena galarazi, «*zeina egiazki, eta haren izaera dela eta, etorkizuneko belaunaldien ondare baita*».

³⁹ Errege-agindu hori ez zuten argitaratu *Gaceta de Madrid* aldizkarian.

XVI. 1924KO MARTXOAREN 8KO UDAL ESTATUTUA, ETA ESPAINIAKO BASO-ARLOAN IZAN ZUEN ERAGINA

1923ko irailaren 13an, ustekabeko gertakari politiko bat jaso zen Espainian: boterea Zuzendaritza Militarrek hartu zuen, Miguel Primo de Rivera jenerala presidente zelarik. Herrialdearen antolaketa politiko-ekonomiko-administratiboa berehala eraldatu zen; izan ere, hartutako lehen neurrietako bat udalak kargugabetzea izan zen, eta, handik gutxira, diputazio probintzialak.

1924ko martxoaren 8ko Lege Dekretuaren bidez, *Udal Estatutua* onetsi zuen, José Calvo Sotelo ministroaren ekimenez. Estatutu berri horrek udalen autonomia hartu zuen abiapuntutzat, eta ahalmena ematen zien beren funtzionamendu-arau edo *udal-gutun* propioa egiteko. *Gutun* bidezko erregimen horri jarraikiz, udal bakoitzak bere premietara egokitutako antolaketa berezia egin zezakeen, eta hura onetsitakoan, gobernadorearen bidez Gobernazio Ministeriora igorriko zen, zeinak Ministroen Kontseiluan proposatuko baitzuen onetsia izateko, aurrez Estatu Kontseiluak hari buruzko txostena eman ondoren. Horrela, udalerriek gobernadore zibilarekiko eta diputazio probintzialeskiko zuten mendekotasuna desagerrarazi zen, eta udalen ekintzen aurkako errekurtsioak justizia-epaitegietan aurkeztea baimendu zen.

Modu horretan onetsitako Udal Estatutuak eragin handia izan zuen baso-arloan Espainian; izan ere, tokiko ekimenen garapena harmonizatzeko beharrak, nazioaren komenigarritasunagatik erabilera publikoko menditzat aitortutako mendien kontserbazio ona bermatzearekin batera, orduan indarrean zen baso-legegian zenbait aldaketa egitera behartu zuen Gobernuak, 1925eko urriaren 17ko Errege Dekretuak onetsitako «*Herrietako mendien erregimena Udal Estatutura eta haren erregelamenduetara egokitzeko jarraibide*» batzuen bidez.

Haien bidez, baso-administrazioak erabilera publikoko menditzat aitortutako mendiak zaintzeko funtzioa egikaritu behar zuen, eta, halaber, baso-administrazioaren esku-hartzea mugatu zen ustiapen komuneko mendietan eta idi-larreetan udalek ez zezaten gehiegikeriaz jokatu Erregelamenduaren 24. artikuluari zegokionez, eta, horrela, udalek beren mendietako zuzeneko kudeaketa berreskuratu zuten.

Nolanahi ere, 1924ko martxoaren 8ko Udal Estatua ez zen modu berean aplikatu Espainia guztian. Baso-arloan Araba, Bizkai eta Gipuzkoak eta Nafarroak zuten erregimen bereziak bere isla izan zuen. Hortaz, 1924ko urriaren 21ean, Errege Lege Dekretu berri baten bidez, aipatutako Estatutua Araba, Bizkai eta Gipuzkoako probintzietara egokitu zen. Gobernuak adierazi zuen ez zuela «*gogo zentralista txikiarik*» ere; aitzitik, udal-autonomia zaintze aldera, «*deszentralizatzea da haren asmoa, erabateko objektibotasunez uste du euskal udalei bermatu behar dizkiela zuzenbide komuneko udalek jada jabetzan dituz-*

ten gutxieneko eskumenak». Eta mendi komunalei eta ondare-mendiei zegokienez, honako hau esplizituki onartzen zuen bere 1.d) artikuluan:

«Bizkai, Gipuzkoa eta Arabako probintzietako udalek Udal Estatutuak erregimen komuneko udalei esleitzen dizkien ahalmen berak izango dituzte, mendi komunalei eta ondare-mendiei dagokienez.

Iragan abuztuaren 23ko Errege Dekretuaren bidez onetsitako Udal Ogasunaren Erregelamenduaren 25., 26., 27. eta 28. artikuluek⁴⁰ Estatuari esleitzen dizkioten goi-ikuskaritzako funtzioak egikarituak dituzte Araba, Bizkai eta Gipuzkoako diputazioek, betiere diputazio horietako baso-zerbitzuen burutzan mendietako ingeniariak baldin badaude, eta haien ordenantzak bat baldin badatoz arlo horretako legedi komuneko funtsezko manuekin. Adierazitako funtzioak izaera teknikokoak izango dira soilik, eta ezingo die jabari-ekintzei eragin, zeinak dagokien udalaren eskumenekoak izango baitira eskusibotasunez».

Horrenbestez, diputazioei erreserbatzen zitzaaien Espainiako gainerako lekuetan arestian aipatutako mendietan Estatuak egikaritzen zuen goi-ikuskaritza teknikoa, eta, udalei, berriz, haien erabateko jabaria. Nolanahi ere, tokiko organismoen artean ustiapen komunei edo baso-ustiapenei buruz gatazkarik sortuz gero, haiek nahiko balute, Diputazioaren bidezko akordio adiskidetzaille baten bidez konpondu ahal ziren, aurrez ezarritako arauekin bat etorritz; kasu horretan, hark emango lukeen ebazpenak gobernuaren bidea amaituko luke [1.g) artikulua].

Nafarroaren kasuan ere, Udal Estatutua aldarrikatzeak egokitzapen-ara-zo *interesgarri* bat eragin zuen; izan ere, Nafarroako erregimen ekonomiko-administratiboaren zati batean aldatetarik sorrarazten zituen, zeina indarrean baitzegoen 1841eko abuztuaren 16tik. Gobernuak, erregimen hura errespetatzen zuelarik, *«aitzakiarik gabeko aurretiazko izapidetzat»* jo zuen Nafarroako Diputazioak Gobernuaren ordezkariak eta Gobernazio Ministerioko ordezkariak aztertutako oinarriak onestea.

Gobernuak, ebatzi behar zuen Oinarrien proiektua arretaz aztertu eta gero, eta kontsideratuz *«haiekin Udal Estatutuaren espiritu informatzailea berretsi eta mantentzen dela, Nafarroako erregimen ekonomiko-administratiboaren baldintza berezietara egokituta»*, eta Nafarroako udalek Nazioko gainerako udalek dituzten foru eta eskumen berak gozatuko lituzketela, *«nahiz eta lehen maila batean Nafarroako Diputazioaren hierarkiaren mendean egongo lirakeen, eta, finean, Nafarroako Kontseilu administratiboaren mendean, zeinaren osaera baita udal foruen bermerik handiena; izan ere, kontseilu horretako gehiengoa*

⁴⁰ 1918ko azaroaren 12ko Diputazioa. 2. saioa, 10.-11. or.

udalen ordezkariarentzat baitago erresebatuta», erregeari proposatu zizkion, eta hark 1925eko azaroaren 4an berretsi zituen, «*Nafarroako probintzian Udal Estatutua aplikatzeko Oinarriak*». Hamasei oinarrietatik, 3. eta 10. oinarriek eragiten zioten Nafarroako mendiari:

- 3. oinarriak (*Herrien ondasunak*) askatasuna ematen zien udalei ondasun komunalen ustiapena erregulatzeke; erregelamenduak eta ordenantzak ematen zituztenean Probintziaren erregimen pribatiboa eratzen zuten legezko xedapenei heldu behar zitzaizkien, bai eta Nafarroako Diputazioak emandako erregelamendu edo akordio orokorreire; nolana ere, Diputazioaren baimena behar zuten beren ondasunak besterendu edo zergapetzeko.

- 10. oinarriak (*Mendiak*) ahalmena ematen zion Diputazioari katalogoaren berrikusketa prestatzeko, Sustapen Ministerioak onartu eta gero, mendietako ingeniarien eta Zerbitzu Agronomikoaren esku-hartzearekin, udalei entzunez, katalogazioaren funtsezko xedeei kalterik egin gabe kanpoan utz zitezkeen lursailak –nekazaritza-zerbitzurako baso-zerbitzurako baino erabilera handiagoak zirenak– haiek askatasunez administra zituzten eta katalogotik kanpo gera zitezzen. Diputazioak, betiere bere ahalmenak beretzat gordez, haietakoren bat –mendien arlokoa– eskuordetu ziezaiekeen basoberritzea modu nabarmenean sustatu eta areagotu zutela egiaztatzen zuten udal-korporazioei.

1924ko martxoaren 8ko Udal Estatutuak modu horretan eman zien herriei beren mendien jabaria, eta, horrez gain, saldu ez ziren besterengarriak ere itzuli zitzaizkien propioen % 20ko kargaz libratu ostean. Estatutu hori indarrean egon zen, harik eta II. Errepublika ezarri eta gero, 1931ko irailaren 15eko Legeak 1877ko Udal Legea, zenbait aldaketa txikirekin, berrezarri zuen arte, eta Estatutu horren funtzionarioen eta tokiko ogasunaren arloko xedapen gutxi batzuk soilik jarraitu zuten indarrean.